

Andreas Eliassen Grini

Es war ein Edelweiß

Selvforståelse og -konstruksjon i krigsmemoarer
fra Wehrmachts 2., 3. og 6. bergjegerdivisjon

Masteroppgave i Historie

Veileder: Maria Fritsche

Mai 2022

Bergjegere ved Narvik. Foto: Bundesarchiv, 183-2005-1202-500

Andreas Eliassen Grini

Es war ein Edelweiß

Selvforståelse og -konstruksjon i krigsmemoarer fra Wehrmachts 2., 3. og 6. bergjegerdivisjon

Masteroppgave i Historie
Veileder: Maria Fritsche
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Blant andre verdenskrigs mange fronter er Litza-fronten eller Polarfronten blant de minst undersøkte. Ved fronten i Finnmark og Lappland, kjempet titusener av soldater fra tysk, østerriksk, finsk og sovjetisk side under krigen, men denne har i ettertid blitt viet lite oppmerksomhet. Et viktig unntak, om enn ganske beskjedent i omfang, er beretninger skrevet av soldatene som deltok ved fronten, og hovedsakelig kjent blant veteranene selv. For disse har dog memoarskildringene fra etterkrigstiden spilt en viktig rolle i deres retrospektive konstruksjon av en militær og maskulin identitet, samt i renvaskingen av deres innsats i en forbrytersk krig.

Fra Wehrmachts side kjempet hovedsakelig såkalte bergjegere, soldater spesialisert på krigføring i naturmessig utfordrende regioner og overveiende rekruttert fra Syd-Tyskland og det tidligere Østerrike. I ettertid har bergjegerne i stor grad unngått en kritisk granskning, mye grunnet veteranmemoarers retrospektive litterære skildringer av bergjegernes rolle ved fronten og deres konstruerte identitet som soldater kjempende mot naturen fremfor mot fiendtlige soldater. Som middel til å fremme denne identiteten benyttet bergjegerveteranene fra Polarfronten en rekke narratologiske og retoriske strategier i sine beskrivelser av fronterfaringene. Disse ligger hovedsakelig i memoarenes eksotisering av frontens umiddelbare omverden, samt beskrivelsen av sine egne særegne militære og maskuline idealer som distanserte ikke bare fra det tredje rike, men også fra Wehrmacht som system.

Gjennom revisjonistiske og krigsforherligende skildringer av sin krigsinnsats har bergjegerveteranene fra Polarfronten konstruert bildet av seg selv som apolitiske elitesoldater, hvis tradisjonspleie i stor grad har unndratt seg kritisk granskning frem til dags dato. Den følgende analysen er et forsøk på å ikke bare rekonstruere bergjegernes opplevelser ved fronten, men også å kritisk undersøke stiliseringen og funksjonaliseringen av bergjegernes kollektive minner om fronten i etterkrigstidens tradisjonspleie.

Abstract

Among the many fronts of World War II, the Litza front or Polar front are among the least researched. At the front in Finnmark and Lappland, tens of thousands of German, Austrian, Finnish and Soviet soldiers fought during the war, but this have in posterity been given little attention. An important exception, if relatively modest in scope, are the reports written by the soldiers who participated at the front and mainly known among the veterans themselves. For these, the veterans' post-war memoirs' descriptions have played an important role in their retrospective constructive of a militarily and masculine identity, as well as in the waiver of guilt of their participation in a criminal war.

From Wehrmacht's side there were mainly mountain troops fighting, soldiers specialized on warfare in climactically challenging regions and predominantly recruited from southern Germany and former Austria. These mountain troops have subsequently largely avoided critical review, much due to the veteran memoirs' retrospective descriptions of the mountaineer soldiers' roles at the front and their constructed identity as soldiers fighting nature instead of hostile soldiers. As a means to promoting this identity, the veterans took use of a variety of different narratological and rhetorical strategies in their descriptions of their front actions. These lay mainly in the memoirs' exotization of the front's immediate surroundings, as well as the descriptions of their own distinctive militarily and masculine ideals, that not only distanced the veterans from the third Reich, but also from Wehrmacht as a system.

Through revisionist and glorifying depictions of their war efforts, the mountaineer soldiers have managed to construct the image of themselves as apolitical elite soldiers, whose maintaining of tradition have avoided critical review to date. The following analysis is an attempt not only to reconstruct the experiences of the mountaineer soldiers, but also to critically examine the stylization and functionalization of the mountaineer soldiers' collective memory in the post-war era caretaking of traditions.

Forord

Etter seks år ved universitetet og to år som masterstudent ved historie på NTNU er det med blandede følelser at jeg kan si meg ferdig med denne oppgaven. På den ene siden er det en fornøyelse å endelig kunne levere inn arbeidet som har lagt beslag på store deler av mitt liv de siste to årene, men på den andre siden er spørsmålet: hva nå?

Arbeidet med denne masteroppgaven har hele veien vært preget av både oppturer og nedturer. Flere ganger har jeg sett meg ferdig med et avsnitt, underkapittel eller kapittel, før en (vennlig) kommentar utenfra kunne påpeke at «dette må du nok skrive på nytt». Likevel har prosessen vært preget av en stadig, om ikke voksende, interesse for arbeidets tema – ikke minst grunnet nettopp disse kommentarene utenfra, som for meg har vært givende ved å representere interesse og engasjement i en ydmyk masterstudents fabuleringer. Dette har ført til at jeg har forblitt stående i den heldige situasjonen av å aldri ha fått «masterknekken», og om en leser av dette arbeidet noensinne vil få lyst til å diskutere nyanser ved 1940-tallets østerrikske bergjegeres syn på egne kjønnsideal, *don't be a stranger!*

Opgaven hadde dog aldri kunne oppstått uten alle (vennlige) kommentarer og det er mange som skal takkes. Først og fremst vil jeg rette takksigelser til min veileder Maria Fritsche. Hun har gjort alle mine forventninger til en veileder til skamme og har gått *above and beyond*, ikke bare i anledning mastergraden, men også ved å ha gitt meg muligheten til å gjennomføre et praktikantopphold i Tyskland. Jeg vil takke Hans Otto Frøland og Mats Ingulstad for å ha fattet interesse i temaet og for å ha sendt meg i retning av nyttig sekundærlitteratur. En stor takk også til alle som har lest hele eller deler av oppgaven og som har gitt kommentarer, tross at dette har medført korrektur jeg trodde jeg ikke trengte.

Tusen takk til Mamma Bodil Grini og bror Kristoffer Eliassen Grini for å ha gjort det klart for meg at man ikke nødvendigvis er nødt til å sitte over midnatt med mastergraden for at den skal bli god, men at det er lov å se en film eller å skjenke seg et glass med noe godt i i stedet. Takk til historiegjengen og særlig til Thomas Knutsen, Christian Sundsbø og Håvard Undheim for «skitprat» og for all kunnskap jeg har fått om 1300-tallets Genova, havneutbygging i Narvik og norsk sildefiske. En særlig takk vil jeg rette til Pappa Knut Ove Eliassen som har satt av mangfoldige timer til å ikke bare rette innhold, men også å arrestere en kommatering som til tider har falt inn under «løsgjengerloven».

Jeg vil takke min kjæreste Sarah Stradel Garn Hansen for å tålmodig ha godtatt utsagn som «Skal bare sende en mail til veileder, kommer straks» eller «Vent litt, skal bare rette opp de

kommentarene her» og for å gjennom et verdifullt «gløshaugsk» perspektiv ha fått meg til å forstå at jeg (forhåpentligvis) ikke skriver dette kun for meg selv.

Helt til sist vil jeg takke mine fire besteforeldre. Uten å ha vokst opp med alle historiene om «skikkelig gamle dager» hadde jeg aldri sittet her. Derfor dediserer jeg denne oppgaven til dere.

Trondheim, 07.05.2022

Andreas Eliassen Grini

«Å skrive masteroppgåve er å bruke fleire månader på å koma fram til eit par innsikter du trur er ganske originale, men som det viser seg at Øyvind Østerud presenterte på eit seminar på Voss alt i 1969»

- En fyr som heter Magnus på Twitter

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	iii
Abstract	iv
Forord	v
Figurer	ix
Tabeller	ix
Kapittel 1: Introduksjon	1
1.1. Problemstilling og avgrensning	1
1.2. Forskningsstatus og relevans	2
1.3. Teori	5
1.3.1. Memoarer og litteraturteori	5
1.3.2. Hegemonisk maskulinitet	7
1.3.3. Referanserammeteori	8
1.4. Metode	9
1.5. Kildegrunnlag	10
1.5.1. Memoaren som sjanger	10
1.5.2. Undersøkte memoarer og forfattere	13
Kapittel 2: Bergjegerhistorie og deres innsats ved Polarfronten	17
2.1. Weserübung, finsk-tysk våpenbrorsskap og Barbarossa	17
2.2. Bergjegernes historie	19
2.2.1. Innstiftelse og første verdenskrig	20
2.2.2. Andre verdenskrig og etterkrigstiden	22
Kapittel 3: Memoaranalyse – natur, fiender og selvoppfatning	25
3.1. 70 år med memoarer – en typologi	25
3.1.1. Tidlige generalsmemoarer og tilbakevisning av skyld	26
3.1.2. Divisjonshistorier og kollektive identitetsuttrykk	27
3.1.3. Personlige memoarer og myten om det rene Wehrmacht	28
3.2. Bruken av dominerende topoi	31
3.2.1. En rettferdig invasjon	32
3.2.2. Fienden – den sovjetiske soldaten	34
3.2.3. Finsk naturinstinkt og tysk teknikk	37
3.2.4. Det eventyrlige	39
3.2.5. Naturdomestisering	42
3.2.6. Bergjegerne – Alpenes elitesoldater	44
3.2.7. Ideologi og moral	47
3.2.8. Alkohol og virkelighetsflukt	51
3.2.9. Røde og hvite kvinner	52

3.3. Det fortiede – memoarenes <i>Leerstellen</i>	54
3.3.1. Politikk og nasjonalsosialisme	55
3.3.2. Sviktende moral.....	56
3.3.3. Krigsforbrytelser og brutalitet	58
3.4. Kapittelkonklusjon	61
Kapittel 4: Referanserammer – fjellet, tradisjonen og kameraten	63
4.1. Nasjonalsosialisme	63
4.1.1. Bakgrunnen for forestillingene om «Nordrommet».	63
4.1.2. Natur og teknikk.....	66
4.1.3. Mannlighetsideal og soldatideal	67
4.1.4. Bergjeerne og fienden.....	69
4.2. Bergjeerne og alpinismen.....	73
4.2.1. Fjellklatring og film.....	73
4.2.2. Bergjegerhistorien og tradisjon	76
4.2.3. Bergjeerne, alpinisme og tradisjon	78
4.3. Det alpine og det arktiske	81
4.3.1. Myterommet i nord.....	81
4.3.2. Det alpine kontra det polare	82
4.3.3. Bergjeerne og det polare.....	83
4.4. Mannlighet og fellesskap.....	87
4.4.1. Kameratskap – «Das Beste im Leben des Mannes».....	87
4.4.2. Korpsånd og kollektivets idealer	89
4.5. Kapittelkonklusjon	94
Kapittel 5: Funksjonalisering og mystifisering.....	95
5.1. Østerriksk offermyte og gjenoppbygging.....	95
5.2. Mittenwald og Ulrichsberg – troskap og overlevering	100
5.3. Ruef, Springenschmid & Kaltenecker – Bergjegerhistoriens forvaltere	103
5.4. Uskyld og kontinuitet – mytemer	106
5.5. Kapittelkonklusjon	108
Kapittel 6: Konklusjon.....	109
Kildefortegnelse.....	115

Figurer

Figur 1: Sentrale steder ved Polarfronten. Bilde: Andreas Eliassen Grini	19
Figur 2: Edelweiss fra en bergjegeruniform Foto: Matthias Kabel	20
Figur 3: 3. bergjegerdivisjons divisjonsinsignium. Foto: Kameradenkreis der Gebirgstruppe	33
Figur 4: Lothar Rendulic og "Samefyrsten". Foto: Lothar Rendulic, Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen (1952)	40
Figur 5: General Dietl utkledd i tradisjonelle samiske klær. Foto: Oula Seitsonen	41
Figur 6: Avisreklame for utstillingen «Bergvolk-Soldatenvolk», Oktober 1943, Foto: Peter Pirker... 74	
Figur 7: Bergjegere og en fanget bjørnunge. Foto: Lothar Rendulic, Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen (1952)	83
Figur 8: Kameraden (1943) – Richard von Rudolph	89
Figur 9: Minnetavle ved Ulrichsberg over SS-soldater: Foto: AK gegen den Kärntner Konsens.....	101
Figur 10: Minnetavle over norske frontkjemper. Foto: AK gegen den Kärntner Konsens	101
Figur 11: Et utvalg av memoarer med bruk av «jegergrønn». Foto: Andreas Eliassen Grini	105

Tabeller

Tabell 1: Fortegnelse over analyserte memoarer.....	15
--	----

Teknisk bemerkning: Oppgaven har et samlet sideantall på 128 og ordantall på 42 439. Hovedteksten har samlet sideantall på 113 sider og ordantall på 37 928, ekskludert fotnoter.

Kapittel 1: Introduksjon

Lappland, Finlands nordligste provins, er blant Europas tynneste befolkede områder. Gjennom historien har området vært relativt uberørt av historiske og politiske prosesser. Med andre verdenskrig og etableringen av Polarfronten, som Wehrmacht og den nasjonalsosialistiske propagandaen dømte frontavsnittet, ble området scene for omfattende kamphandlinger gjennom det tyske fremstøtet mot Murmansk og Kandalaksja. Titusener av soldater kjempet om sommeren så vel som om vinteren. Med sin arktiske natur blant krigens mest ugjestmilde fronter, er området i fokus for den følgende undersøkelsen, mer presist skal den handle om de østerrikske og tyske bergjegernes litterære erindringer om krigen i det ytterste nord.

Andre verdenskrig er hvert år gjenstand for tusenvis av sider forskningslitteratur. Gjennom dette arbeidet har det blitt tydelig for meg at Polarfronten er underrepresentert i denne litteraturen. En grunn til dette er nok frontens særegenhet. Til forskjell fra andre frontavsnitt i *Operasjon Barbarossa* var arméen i nord lagt direkte under hærledelsen.¹ Samtidig lå fronten i et av krigens mest utfordrende landskap og klima. Men viktigst er trolig at fronten var den eneste hvor Wehrmacht ikke nøt umiddelbar suksess, den forble stort sett en stillingskrig.

1.1. Problemstilling og avgrensning

Fra tysk side kjempet primært 2., 3. og etter hvert 6. bergjegerdivisjon. I etterkrigstiden deltok veteranene fra Polarfronten i konstruksjonen av det som i dette arbeidet omtales som *bergjegermyten*. Denne myten kan sies å være en nedskalert versjon av Wehrmacht-myten.² I det følgende undersøkes det hvordan bergjegerne presenterte og tilpasset myten om egen uskyld inn i den større rammen om renavskingen av Wehrmacht. Der Wehrmachts påståtte uskyld dog har blitt tilbakevist, har bergjegernes selvframstilling vært mer slitesterk, tydelig blant annet i offisiell politisk deltakelse ved bergjegernes minneseremonier for falne helt frem til nylig. Bergjegernes særegne stilling etter krigen, både i Østerrike og Tyskland, viser seg i oppkalling av kaserner etter kjente offiserer fra bergjegeravdelingene samt i bergjegernes fortsatte tilstedeværelse i etterkrigstidens tyske og østerrikske forbundshærer. De var toneangivende i begge hærene; i den tyske var de innflytelsesrike for spørsmålet om videreføringen av tradisjoner fra Wehrmacht, i den østerrikske var de dominerende innenfor hærledelsen.

Veteranenes erfaringer og litterære identitetskonstruksjoner fra memoarer og divisjonshistorier skrevet etter krigen og frem mot tusenårsskiftet står i sentrum for analysen. De er generelt sett

¹ Lexikon der Wehrmacht, "Armee Lappland – 20. Gebirgs-Armee – Wehrmachtsbefehlsstelle Norwegen," lastet ned 11.03.2022. <https://lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/ArmeenGeb/20GebArmee.htm>.

² Detlef Bald, Johannes Klotz, og Wolfram Wette, *Mythos Wehrmacht: Nachkriegsdebatten und Traditionspflege* (Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2001).

både revisjonistiske og apologetiske og har stått sentralt i bergjegernes tradisjonspleie, hvor forfatterne forsøkte å hevde en uskyldsmyte innenfor etterkrigstidens endrede referanserammer. Oppgaven arbeidet ønsker å belyse er hvordan bergjegerveteraner fra Polarfronten i sine bidrag til tradisjonspleien i årene etter krigen forsøkte å distansere seg fra nasjonalsosialistisk tankegodt og slik etablere en særstilling for bergjegerne innenfor etterkrigstidens krigsoppgjør. Arbeidets konkrete problemstilling lyder som følgende:

Hvordan fremstiller Polarfront-veteranene frontens særegne naturlige, militære og sosiologiske aspekter og hvordan ble disse funksjonalisert i bergjegernes retrospektive selvframstilling? Videre, hvilken funksjon hadde disse representasjonene i etterkrigstiden?

Memoarene er hovedsakelig skrevet av østerrikere, noe som plasserer arbeidets fokus på den østerrikske etterkrigstiden, om enn den også har et blikk på vekselvirkningen mellom tysk og østerriksk forvaltning av krigsarven. Dette dobbelte blikket er viktig fordi tanken om Østerrike som nasjonalsosialismens «første offer»,³ plasserte østerrikske bergjegerveteraner i en historiografisk og sosiokulturell mindre belastet kontekst enn tilfellet var i Tyskland.

Analysen belyser kritisk de nordlige bergjegernes framstilling og tradering av innsatsen ved Polarfronten og forsøker med dette å identifisere og analysere bergjegermyten. Dette innebærer påvisningen av myten som konstruksjon i veteranenes skrifter og de målene den tjente.

1.2. Forskningsstatus og relevans

Forskningen på Polarfronten er relativt beskjeden. Frem til tusenårsskiftet var fronten primært behandlet i mer generelle militærhistoriske undersøkelser av andre verdenskrig, som i Horst Boog et. al.s *Kriegführung und Politik in Nordeuropa* (1983). Enkelte unntak foreligger likevel, så som Earl Ziemkes *The German Northern Theatre of Operations 1940–1945* (1959) og Chris Mann og Christer Jörgensens *Hitler's Arctic War: The German Campaigns in Norway, Finland and the USSR* (2000).

Fra norsk side har det dog de siste årene vokst frem en interesse for krigen i nord. Det kan eksemplifiseres med to forskningsprosjekter, NTNU-prosjektet *Tvangsarbeidets politiske økonomi: Organisation Todt i Norge under andre verdenskrig* (2011–2015) ledet av Hans Otto Frøland, som fokuserer det materielle og økonomiske ved krigen i Norge,⁴ og det pågående *I en verden av total krig: Norge 1939–1945* ved UiT.⁵ Som del av førstnevnte har Mari Olafson

³ Heidmarie Uhl, "From Victim Myth to Co-Responsibility Thesis" i *The Politics of Memory in Postwar Europe*, Red. Claudio Fogu, Wolf Kansteiner, og Richard Lebow (London: Duke University Press, 2006): 41.

⁴ Hans Otto Frøland, "Organisation Todt som byggherre i Norge," *Historisk tidsskrift* 97, nr. 3 (2018).

⁵ Tom Kristiansen, "I en verden av total krig: Norge 1939–45," UiT, lastet ned 31.01.2022. https://uit.no/prosjekter/prosjekt?p_document_id=590210.

Lundemo skrevet doktoravhandlingen *Engineering, Resources and Nature: Organisation Todt in Finland 1941–1944* (2020) som undersøker Organisasjon Todts rolle ved Polarfronten og materielle utvekslinger mellom den finske og tyske hæren.

Det økonomiske og materielle aspektet ved krigen i Norge dominerer i mye av den nye forskningen, og det står sentralt i selvstendige undersøkelser som historikeren Kjetil Gjølme Andersens *Hitlers byggherrer* (2021). Kulturelle og sosiale aspekter ved Wehrmachts rolle i Norge har også blitt belyst, blant annet i Torgeir Sæveraas' *Wehrmacht i Norge* (2021) og Lovisa Bergmanns masteravhandling *Okkupant om okkupert* (2019). Disse undersøker henholdsvis Wehrmacht-soldatenes opphold i og oppfatning av Norge, og de tyske soldataviser utgitt i Finnmark og Lappland. Populærvitenskapelig har fronten også oppmerksomhet av journalistene Asbjørn Jaklins *Nordfronten* (2007) og Alf Jacobsens *Miraklet ved Litza* (2014), som begge beskriver Polarfronten i et militærhistorisk lys.

Om soldatenes opplevelse av Varanger og Lappland har historikeren Ruth Weih skrevet doktoravhandlingen *Alltag für Soldaten – Kriegserinnerungen und soldatischer Alltag in der Varangerregion 1940–1944* (2005). Weih undersøker hvordan soldatene i Varanger skapte en hverdag i Kirkenes og bak fronten. Hun fokuserer primært opplevelsen av det hverdagslige og minnene om hverdagen, fremfor dens tradering i ettertid. Dessuten har arkeologen Oula Seitsonen undersøkt krigens materielle spor i et samtidsarkeologisk perspektiv, eksempelvis i «Forgotten in the Wilderness: WWII German PoW Camps in Finnish Lapland» (2011).

Om bergjegernes fronterfaringer foreligger relativt få undersøkelser. Noora Sotaniemis og Siegfried Mattls artikkel «Kameradschaft. Funktion und Entwicklung eines Dispositivs im Nachkriegsösterreich» (2001) er ett unntak. Artikkelen undersøker bildet de østerrikske soldatene hadde av Lappland før frontinnsatsen, og hvordan dette utviklet seg i løpet av krigen. Artikkelen skiller seg fra min analyse ved å bruke intervjuer som kilder, samt ved å utelukke av veteranenes fremstilling og funksjonalisering av sine erfaringer i ettertid.

Bergjegeravdelingenes krigsinnsats og historie er viet lite forskningsinteresse av andre enn bergjegerne selv, i seg selv et argument for dette arbeidets relevans. I den første etterkrigstiden var veteranen Karl Ruefs militærhistorier toneangivende. Ruef hadde selv tjenestegjort i 2. bergjegerdivisjon, vært medlem i NSDAP og mottatt ridderkorset.⁶ Ruef fremstilte, jamfør historikeren Peter Pirker, bergjegerne som «upolitiske, patriotiske, dyktige og tapre soldater,

⁶ Roland Kaltenecker, *Major Karl Ruef – Vom Ritterkreuzträger der Eismeerfront zum Militärkommandanten über die Tiroler Grenzschutztruppe* (Würzburg: Flechsig Verlag, 2016): 96-101.

fjernt fra hjemmet, for hjemmet».⁷ Ruef har fokus på bergjegernes soldatferdigheter og æresfølelse og er stilltiende om krigsforbrytelser. Ruefs rolle som tradisjonsforvalter skulle etter hvert bli overtatt av historikeren Roland Kaltenecker, hvis omfattende behandling av bergjegerhistorien viderefører Ruefs apologetiske stil og er klart revisjonistisk.

Påfallende er at ingen av dem som har undersøkt bergjegernes krigshistorie grundig, er historikere; Jakob Knab er teolog og lærer, Jennifer Gronau er statsviter, og Hermann Frank Meyer er forretningsmann med et faglig forfatterskap på siden. De to førstnevnte har i mindre utgivelser åpent kritisert revisjonismen og krigsforherligelsen i bergjegernes minneseremonier og argumenterer for at disse fungerer som legitimering av Wehrmacht- og bergjegermyten og i forlengelse av dette danner grobunn for høyreekstreme holdninger. Meyer har undersøkt 1. bergjegerdivisjons krigsforbrytelser i Hellas og Italia, hvor Kefalonia-massakren står sentralt.⁸

Om bergjegerne ved Polarfronten foreligger ingen kritiske undersøkelser, utover Knabs vedvarende kritikk av den nye tyske forbundshærens oppkallelse av bergjegerkasernene i Füssen, Bad Reichenhall og Mittenwald etter bergjegergeneralene Eduard Dietl, Rudolf Konrad og Ludwig Kübler (generalenes nasjonalsosialistiske holdninger er godt belagt).⁹ Sirpa Ruoho beveger seg delvis innenfor dette feltet med doktoravhandlingen *Der Krieg in Lappland (1941–1945) als geteilte Erinnerungslandschaft* (2013), hvor hun analyserer Lappland med et litterært og minneteoretisk perspektiv og undersøker normative forhold til Polarfronten, slik de forelå for henholdsvis Wehrmacht-veteraner, finner og samer. For dette arbeidet har språklige barrierer utelukket bruken av russiske og finske kilder.¹⁰ Disse kunne ha bidratt med et finsk perspektiv, dog ligger dette dessverre utenfor analysens rekkevidde.

Sammenfattende har fronten blitt viet lite historievitenskapelig oppmerksomhet utover som en del av større militærhistoriske undersøkelser eller på den senere tiden som en del av nasjonalsosialistenes økonomiske og materielle romøkonomi. I den grad veteranene har blitt studert, har fokus vært på deres frontopplevelser og ikke på traderingen av dem. Heller ikke i kritikken av bergjegernes tradisjonspleie har fronterindringene blitt viet særlig oppmerksomhet. Fokuset har vært lagt på tradisjonspleien i seg selv, fremfor dens forskjellige uttrykk. Dette arbeidet vil derfor bidra med en ny innfallsvinkel. Ikke bare gjennom en analyse av memoarenes

⁷ Peter Pirker, "Ein Fall 'besonderer Traditionspflege': Die Windisch-Kaserne, der Narvik-Mythos und das österreichische Bundesheer," (2021): 29.

⁸ Hermann Frank Meyer, *Blutiges Edelweiß – Die 1. Gebirgs-Division im Zweiten Weltkrieg* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2008): 338.

⁹ Jakob Knab, *Falsche Glorie – Das Traditionsverständnis der Bundeswehr* (Berlin: Ch. Links Verlag, 1995): 91-93.

¹⁰ Mari Olafson Lundemo, "Engineering, Resources and Nature: Organisation Todt in Finland 1941–1944" (Doktorgrad, European University Institute, 2020): 16.

rolle i veteranenes retrospektive identitetskonstruksjon og dennes formål, men også ved anvendelsen av en kjønnteoretisk tilgang, hvis relevans her poengteres av Maria Fritsche:

For å være kortfattet er mannighetshistorie i stand til å vise «hvordan sosiokulturelle hierarkier konstitueres i form av kjønn.» Kun om vi skjerper blikket på kjønnsespesifikke normer og forestillings innvirkning på individer kan vi forstå hvordan militære hierarkier fungerer og hvordan menn kan føres dithen at de aksepterer disse hierarkiene som selvfølgelig, til å adlyde ordre, til å ofre sitt velvære og dermed sitt liv eller til å drepe andre mennesker.¹¹

Slik undersøker denne analysen ikke bare fremstillingen av veteranenes erfaring ved fronten, men også referanserammene som bestemmer hvordan deres opplevelser gis en større mening.

1.3. Teori

Historiske undersøkelser av krigen i nord og Polarfronten har hovedsakelig fokusert det materielle og økonomiske. Enkelte unntak foreligger i form av kultur- og mentalitetshistoriske analyser med interesse for soldatenes oppfatning og konstruksjon av en hverdag. Dette arbeidet vil anvende en annen tilgang, ikke bare ved å se på et korpus med underforskede memoarer, men også teoretisk. Der tidligere kulturhistoriske arbeider har undersøkt soldatenes opplevelser og deres fortolkning av disse, har de i liten grad undersøkt disse opplevelsens forutsetninger.

Denne analysen sammensetter litteraturteori, referanserammeteori og kjønnteori. Som litterære uttrykk analyseres memoarene med litterært inspirert minneteori og hermeneutiske lesestrategier, hvor funnene sammenstilles med referanseramme- og kjønnteori. Soldatene kom ikke til fronten som *tabula rasa*, men erfarte på bakgrunn av kulturelle referanser. Disse referansene, etablert av soldatenes sosialiseringsspross og nasjonalsosialistisk propaganda, formet soldatenes innordning av sine erfaringer i det allerede eksisterende rammeverket.

1.3.1. Memoarer og litteraturteori

Memoarer er ett av mange mulige litterære uttrykk for personlige eller individuelle minner. Innen fagfeltet minnestudier er denne formen for minner sentral.¹² Ifølge sosiologen Maurice Halbwachs må det individuelle minnet situeres i et kollektivt rammeverk for å bli meningsfullt. Halbwachs' kollektiv utgjøres av delte forståelseshorisonter. Denne forståelsen av det kollektive minnet unndrar begrepet fra den innvendingen at kollektiver ikke kan besitte egne

¹¹ «Männlichkeitsgeschichte, um es auf den Punkt zu bringen, vermag zu zeigen, ,wie soziokulturelle Hierarchien qua Geschlecht konstituiert werden'. Denn nur, wenn wir den Blick für den Einfluss geschlechtsspezifischer Normierungen und Vorstellungen auf Individuen schärfen, können wir verstehen, wie militärische Hierarchien funktionieren und wie Männer dazu gebracht werden, diese Hierarchien als selbstverständlich zu akzeptieren, Befehlen zu gehorchen, ihr Wohlergehen und mitunter ihr Leben zu opfern oder andere Menschen zu töten.» Maria Fritsche, "Männlichkeit als Forschungskategorie? Vom Nutzen gendertheoretischer Ansätze für die Militär- und Militärjustizgeschichte" i *NS-Militärjustiz im Zweiten Weltkrieg*, Red. Claudia Bade, Lars Skowronski, og Michael Viebig (Göttingen: V & R Unipress, 2014): 75.

¹² Jeffrey Olick, "From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices and Products" i *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, Red. Astrid Erll, Ansgar Nünning, og Sara B. Young (Berlin: Walter de Gruyter, 2008): 153.

minner. Det individuelle minnet er i denne sammenheng erindringer et individ kan ha om visse fortidige hendelser. Disse erindringene står i stadig forhandling med individets referanserammer, og bidrar slik til formingen av individets oppfatning av fortid, nåtid og fremtid. Minneforskningen insisterer på betydningen av vekselvirkningen mellom individuelle og kollektive minner. Det kollektive minnet knyttes til forskjell fra det individuelle ikke til enkeltpersonen, men til en sosial størrelse, noe som betoner det kollektive minnets grunnleggende sosiale karakter. Et hvert kollektiv vil besitte et eget minne, som inkluderer individers egne erfaringer og erindringer, men som også fremhever eller skjuler visse aspekter. Disse erfaringene og erindringene utgjør kollektivets referanserammer, som igjen former individets erfaringsmessige forutsetninger.¹³

Halbwachs' teorier har de siste tiårene blitt supplert med nye perspektiver blant annet på hvordan minner medieres litterært. I *Literatur – Erinnerung – Identität. Theoriekonzeptionen und Fallstudien* (2003) undersøker Astrid Erll minneformidlingen fra veteraner fra verdenskrigen og presenterer en teori om hvordan kollektivt minne traderes litterært. For Erll forener litteratur som medium erindringens og identitetens estetiske dimensjon; litterær tradering knytter litteratur, erindring og identitet sammen.¹⁴ Den utenomtekstlige virkeligheten prefigureres gjennom forfatterens erindring av sine erfaringer, før memoarene tekstlig konfigurerer erindring og identitet. Som litterære fremstillinger av erindring og identitet virker disse tilbake på verden og på oppfatningen og legitimeringen av fortidens begivenheter.¹⁵

Bergjegermemoarenes bearbeidelse av fortiden har lyktes i den grad at den har virket inn på forvaltningen av historien i nået. Fortiden ble prekonfigurert gjennom veteranenes erindringer, før de i teksten rekonfigurertes med veteranens ønske om å presentere en særegen identitet. Memoarene har så virket tilbake på historien, hvor veteranenes tradisjonspleie i kraft av å ha unngått kritikk har virket inn på den offentlige forståelsen av bergjegernes historie. Det kan her være nyttig å trekk inn folkloristens Anne Eriksens poeng om at historien, ikke er en faktisk fortid, men en fortolkning av og bevissthet om fortiden.¹⁶ Følger vi resonnementet, kan det skjelnes mellom fortiden, memoaren som medium og historien. Her står fortiden uavhengig av erindringen og er materien tradert i memoaren. Memoaren er erindringen og transformerende medium for denne fortiden og historien fortolkningen av memoarens fortidsgjengivelse.

¹³ John R. Gillis, "Introduction Memory and Identity: The History of a Relationship" i *Commemorations - The Politics of National Identity*, Red. John R. Gillis (Princeton: Princeton University Press, 1994): 4.

¹⁴ Astrid Erll, Marion Gymnich, og Ansgar Nünning, *Literatur, Erinnerung, Identität: Theoriekonzeptionen und Fallstudien* (Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2003): iv.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Anne Eriksen, *Historie, minne og myte* (Oslo: Pax, 1999): 13.

1.3.2. Hegemonisk maskulinitet

Kjønnsroller og -idealer har vært relativt lite studert i forskningen på Wehrmacht. Noen unntak bør nevnes. Thomas Kühne har ytt bidrag med sine undersøkelser om kameratskapsfenomenet, mens Omer Bartov har aktualisert den prøyssiske og tyske hæren som mannlighetsinstitusjon. Jürgen Martschukat og Olaf Stieglitz har drøftet hvordan militæret historisk fungerte som «nasjonens skole»,¹⁷ slik knytter de institusjonen til mannlighetsidealer.

Særlig viktig for dette arbeidet er Raewyn Connell og begrepet hegemonisk maskulinitet formulert på bakgrunn av Antonio Gramscis marxistiske teori om kulturelt hegemoni.¹⁸ Som militære ble menn oppdratt til og tilført makt i kraft av sine posisjoner, en kraft som ofte befestet deres posisjon i det Connell betegner et mannlighetshierarki.¹⁹ Connells begrep beskriver både et dominerende maskulint ideal innenfor en viss sosiokulturell kontekst, så vel som et hierarkisk system hvor menn og kvinner får autoritet ut fra sin plassering i hierarkiet. Viktig er at dette ikke beskriver et system med én mannlighet, men et system med flere mannlighetsuttrykk, hvor fellesnevneren er deres relasjon til systemets ideal. Slik hierarkiserer hegemonisk maskulinitet ikke bare forholdet mellom menn og kvinner, men også internt blant menn.²⁰ Hegemonisk maskulinitet konstrueres slik dobbelt, både i relasjon til kvinner og til underordnede mannligheter. Connell hevder i utgangspunktet at menn, uavhengig av deres plass i hierarkiet, oftest aksepterer systemet, da de i kraft av å være menn forstås som overordnet kvinner.

Hierarkiet og idealet konstrueres ikke kun gjennom påtrykk fra en herskende elite, men også gjennom andre midler. Disse midlene består gjerne av kulturelle, religiøse og sosiale uttrykk slik de lar seg finne i mediene. Disse konstruerer en imaginær ettertraktet og ideell mannlighet. Nettopp idealets imaginære form gir det faktum at idealet er nærmest uopnåelig, men heller foreligger som normativt ideal. Idealet forfektet som hegemonisk er likevel på ingen måte et statisk ideal, men er kulturelt og historisk avhengig, og gjenstand for fortløpende forhandlinger, slik at et hvert avgrenset kulturelt rom vil ha forskjellige uttrykk for denne hegemoniske maskuliniteten. Et tydelig eksempel er hvordan menn i vår samtid tillates og avkreves en mer uttalt sensitivitet og følelsesmessig kompleksitet enn før. Likevel er det viktig å beholde blikket på at det innenfor idealene foreligger muligheten til variasjon, og at idealet i størst grad er

¹⁷ Jürgen Martschukat og Olaf Stieglitz, *Geschichte der Männlichkeiten* (Frankfurt: Campus Verlag, 2018): 125.

¹⁸ Antonio Gramsci, *Politisk teori - utdrag fra Fængselsopptegetene* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020).

¹⁹ Raewyn Connell og James Messerschmidt, "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept," *Gender and Society* 19, nr. 6 (2005).

²⁰ John Scott, *A Dictionary of Sociology* (Oxford: Oxford University Press, 2014): 302.

formulert i grovere trekk gjennom verdier og verdenssyn. Slik kunne bergjegerne tilsvare en variant av den nasjonalsosialistiske ideale maskulinitetsforståelsen innenfor Wehrmacht.

I Wehrmacht, og den bredere nasjonalsosialismen, hersket idealer om en militær-maskulin identitet preget av klassisk harde verdier, som mot, utholdenhet og fysisk styrke, om enn med et mykere uttrykk i kameratskapstanken. Bergjegerne opererte, som det i løpet av arbeidet gjøres klart, med de samme verdiene, men med et særuttrykk. Dette uttrykket sprang ut av deres særlige rolle som avdeling, hvor det ble fordret en selvstendighet og løsningsorientering som oversteg andre avdelingers. Hegemonial maskulinitet er ikke statisk, men kontekstavhengig slik at det selv i et totalitært system som det nasjonalsosialistiske fantes variasjoner.

1.3.3. Referanserammeteori

Referanserammer beskrives av sosiologen Harald Welzer og historikeren Sönke Neitzel i *Soldaten* (2011) som en matrise med føringer som ordner og organiserer tolkningen av erfaringer og opplevelser.²¹ Welzer og Neitzel anvender sosiologisk referanserammeteori for å undersøke tyske krigsfangers oppfatninger av andre verdenskrigs hendelser og årsaker. Referanserammeteori er grunnleggende sett en hermeneutisk teori som postulerer at man gjennom analyse av individets omverden og biografi vil kunne gjenskape de rammene som forutsatte individets tolkning av sine omgivelser. Referanserammebegrepet ligger tett opptil Hans Georg Gadamer's begrep om forståelseshorisont, den forforståelse erfaringsarbeid bruker til å konstruere en meningsfull enhet av kunnskap, opplevelser og inntrykk.²²

Welzer og Neitzel formulerer en typologi av referanserammer i fire nivåer, eller ordener.²³ Referanserammer av første orden betegner det som kan beskrives som selvfølgelige og gitte verdier, så som verdsett knyttet til eksempelvis kristendommen. Referanserammer av andre orden snevrer feltet inn til å beskrive en avgrenset situasjon, historisk, geografisk eller kulturelt. For bergjegerne kan referanserammene av andre orden eksempelvis ses som knyttet til: 1) Det tredje rike (historisk), 2) Alpe-regionen (geografisk) og 3) østerriksk regionalkultur (kulturelt). Referanserammer av tredje orden snevrer igjen dette området inn til spesifikke handlingsforløp, eksempelvis en krig eller en frontinnsats, som ved Polarfronten. Til sist foreligger referanserammer av fjerde orden, som beskriver personlige disposisjoner og tilbøyeligheter, formet av et individs oppvekst og sosialisering, klasse og utdanning.

²¹ Sönke Neitzel og Harald Welzer, *Soldaten: Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben* (Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2011): 17.

²² Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, vol. 1, *Gesammelte Werke* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1990): 250.

²³ Neitzel og Welzer, 2011: 18.

Referanserammene av forskjellig orden fungerer i et samspill og skaper grunnlaget for individets handlinger og erfaringer, og i hvilket lys disse handlingene og erfaringene forstås. Rammeverket kan oppstå naturlig i utviklingen av sosiokulturell sedvane og skikk, noe som forklarer dets ofte langsomme utvikling. Utviklingen kan dog også skje hurtig og gjennom aktivt pådriv fra selvstendige aktører, slik det tredje riket maktet å gjøre i løpet av perioden 1933–1945. Gjennom massiv propagandavirksomhet og totale institusjoner som Wehrmacht omkalfatret nasjonalsocialistene det tredje rikets individers referanserammer på kort tid. Eksempelvis ble soldatene ved underkastelsen for institusjoner som Wehrmacht forsøkt avindividualisert til fordel for fellesskapsuttrykk som kameratskap og korpsånd.

1.4. Metode

Korpus består av seksten forskjellige memoarer, som så vidt det har vært mulig å finne ut av, ser ut til å være alle de som er tilgjengelige fra fronten. Genrens relative obskuritet har gitt visse utfordringer i innsamlingen. Bøkens innhold har begrenset omtale i salgsannonser og i bibliotekfortegnelser, og det er overhodet vanskelig å kartlegge omfanget av dem. Det kan dermed ikke utelukkes at enkelte utgivelser kan ha unngått forfatterens oppmerksomhet.

Metoden består i to adskilte prosesser, hermeneutisk tekstanalyse og referanserammeanalyse. Først brukes en hermeneutisk tilgang på tekstene for å identifisere dominerende topoi og retoriske ressurser brukt i memoarene. Topoiene, som av Aristoteles beskrives som «allmennsteder» (*topoi koinones*) og «særsteder» (*topoi idioi*), beskriver i retorikken og litteraturen etablerte standpunkter innenfor henholdsvis særlige fagområder og det mer generelle hvorfra man kan bygge argumenter.²⁴ For memoarene ligger disse topoiene i forfatternes visse delte syn og oppfatninger av aspekter ved frontinnsatsen, som kan analyseres for å rekonstruere forfatternes delte oppfatning av verden og dens hendelser. Gjennom dette forsøker analysen videre å etablere et helhetlig bilde av memoarforfatternes retrospektive identitetskonstruksjon. I disse konstruksjonene av identitet skaper bergjegerne visse narrativ, som i syntesen med bergjegernes dynamiske selvforståelse utvikler seg til et metanarrativ. Andre del av analysen baserer seg på funnene i memoarene og tolker disse innenfor den større historiske konteksten. Gjennom kombineringsen av funnene med sekundærlitteratur brukes en referanserammeanalyse til å rekonstruere og dra induktive slutninger om soldatenes referanserammer av andre og tredje orden. Ved en slik analyse etableres bakgrunnen for bergjegernes maskulinitets- og soldatidealer og hvordan disse etablerte seg, forplantet seg og ble videreført blant og av soldatene. I denne delanalysen ligger også et komparativt aspekt, da

²⁴ Christian Dahl, "Topos og motiv. Et forskningshistorisk rids," *K & K* 45, nr. 123 (2017): 25-28.

henholdsvis memoarene og forfatterne med ulike forutsetninger vil ha varierende referanserammer. Med denne sammenligningen undersøkes hvorvidt motiver og bilder deles eller hvordan og i eventuelt i hvilken grad de skiller seg fra hverandre.

Sentrale spørsmål for arbeidets analyse er: 1) Hvilke tema dominerer memoarenes frontberetninger? 2) Hvordan fremstilles fiender, allierte, befolkning og urinnvånere? 3) Hvordan definerer og forstår forfatterne sin rolle innenfor Wehrmacht-systemet, og hvordan preger bergjegertradisjoner, nasjonalsosialisme og mannlighetsidealer denne? 4) Hvilke tema forties og fornektet av bergjegerne? Disse spørsmålene vil gjennom en tilgang basert i hermeneutisk lesning og referanserammeanalyse besvares og brukes som grunnlag for undersøkelsen av bergjegermytens videre virken i etterkrigstiden.

1.5. Kildegrunnlag

1.5.1. Memoaren som sjanger

Tradisjonen av dokumentar- og memoarlitteratur er svært omfattende og står sentralt i europeisk kultur. Disse beretningene om eget liv kan ifølge anglisisten Thomas Couser beskrives som det litterære uttrykket for et menneskelig behov for å fortelle om sitt eget liv og erfaringer.²⁵ Memoargenren beskrives gjerne som individets tolkninger av en fortid det selv tok del i. Genren ligger tett opp til historieverket og selvbiografien, som tidvis forveksles med memoaren. Noe forenklet ligger forskjellen mellom de tre sjangrene i graden av subjektivitet og omfang, der historieverket er større i vingspenn og selvbiografien mer innadrettet.

Der den historiske undersøkelsen presenterer en forsøkt faktabasert og objektiv fremstilling av fortiden, står memoarforfatteren fritt til å utdype egne refleksjoner av det skildrede. Videre skiller memoaren seg fra selvbiografien ved memoarens mer episodiske form, altså er den ikke like bundet til en kronologisk rekkefølge og mer forpliktet på begivenhetene. Forfatteren står derfor også i memoaren mindre sentralt enn i selvbiografien, da memoarens tema primært er det forfatteren tok del i, fremfor hva han eller hun selv gjorde.

Memoarene er tilbakeblikk, eller som genrenavnet tilsier, erindringer. Som i varierende grad fiksjonalisert bearbeidelse av reelle hendelser ligger memoaren derfor som sjanger mellom det prosaiske, det dramatiske og det lyriske, hvor virkelighetsbearbeidelse og fremstilling anvender episke, dramatiske og lyriske virkemidler.²⁶ Oppgangen mellom memoarer og selvbiografi og fiksjoner kan til tider være vanskelig, godt eksemplifisert i utgivelser som Lothar-Günther

²⁵ G. Thomas Couser, *Memoir: An Introduction* (New York: New York: Oxford University Press, 2012): 9.

²⁶ Hans Joachim Schröder, *Die gestohlenen Jahre – Erzählgeschichten und Geschichtserzählung im Interview: Der Zweite Weltkrieg aus der Sicht ehemaliger Mannschaftssoldaten* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992): 36.

Buchheims *Das Boot* (1973) eller Bruno Dössekkers *Bruchstücke. Aus einer Kindheit 1939 – 1948* (1995). Både memoaren og selvbiografien har litterære og subjektive elementer. Men nettopp i en analyse av memoarer, hvor disse ikke kun tjener som historiske aktstykker, men som ideologisk fargede fortellinger med visse historiografiske formål er denne potensielle fiksjonaliteten både viktig og en kilde til innsikt. Ved å sammenligne med det historisk dokumenterte, kan forfatterens særlige fortolkning av begivenheten identifiseres og analyseres.

Memoarlitteratur er likevel grunnleggende dokumentarisk i den grad den støtter seg på virkelige hendelser. Kilders troverdighet, basert på minner eller dokumenter, er som Hans Joachim Schröder skriver: «et spørsmål som fra historiske, juridiske, psykologiske eller andre vinkler [alltid] må stilles».²⁷ Ved bruken av egne og andres minner, dokumenter eller andre kilder, står memoarforfatteren fritt til å bearbeide disse i den form han selv måtte finne hensiktsmessig. Schröder trekker for memoargenrens del heuristisk en linje mellom subjektiv og historisk litteratur.²⁸ Personlige memoarer fokuserer enkeltpersonens subjektive erfaringer og opplevelser, mens det i historiske memoarer med kollektivt tilsnitt, som i divisjonshistorier, redegjøres for hendelsesforløp og struktursammenhenger med innvirkning på større grupper mennesker, noe som gjenfinnes i analysens forskningsobjekter. Slik vil dette arbeidet funksjonalisere Schröders begrepsdeling ved å operasjonalisere *memoaren* som paraplybegrep, hvor personlige memoarer og divisjonshistorier betegner underkategorier.

Schröder skiller mellom egodokumenter og personlige beretninger. Førstnevnte, som dagbøker og brev, ligger tidsmessig tett opptil det beskrevne, gjerne med rapport- eller loggkarakter. Disse utelukkes av analysen, da arbeidets fokus ligger på bergjegernes identitetskonstruksjon i ettertid. Til forskjell fra egodokumenter har personlige beretninger som memoarene en større tidsmessig avstand mellom «det fortellende» og «opplevende» jeg,²⁹ samtidig som at de ofte bruker førstnevnte som kilder. Der egodokumentenes fortellende jeg ligger tett på det opplevende jeg, fremstiller memoaren det fortidige estetisk-historisk og stiller til forskjell fra dagbøker og brev det beskrevne i etterpåkløskapens lys. Da denne ettertiden kan utgjøre tiår, muliggjør dette intervallet forfatteren en tilpasning til endrede samfunnsforhold, hvilket kan bli et insentiv til å utelate visse tema, i utgangspunktet akseptable, men som i mellomtiden har blitt problematiske. Dette forklarer også de analyserte memoarenes påfallende fravær av

²⁷ Ibid., 23.

²⁸ Ibid., 160.

²⁹ Birgit Neumann, "Literatur als Medium (der Inszenierung) kollektiver Erinnerungen und Identitäten" i *Literatur, Erinnerung, Identität*, Red. Astrid Erll, Marion Gymnich, og Ansgar Nünning (Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2003): 41.

henvisninger til nasjonalsosialistisk ideologi, førerkult og krigsforbrytelser. Derfor vil en memoaranalyse måtte ha øye for det utelatte og fortiede, likeledes som for det beskrevne.

Som beretninger står divisjonshistorier i en annen posisjon enn subjektive beretninger, tross formmessig likhet. Som personlige memoarer må disse analyseres med en grunnleggende skepsis til bruken av autentiske kilder. At verkene ofte påkaller historisk sannferdighet, betyr på ingen måte at de er det. Forfatterne var ofte del av samme kollektiv som memoarforfatterne, og de hadde klare politiske og historiografiske mål med sine forfatterskap.

Divisjonshistoriene ble ofte skrevet av generaler eller respekterte og meritterte offiserer, som i egenskap av sine roller som befalsmenn kunne ha interesse av å utelate kritikkverdige og ulovlige aspekter ved frontinnsatsen. Divisjonshistoriene er offisielle uttrykk for bergjegernes tradisjonspleie og fokuserer med en påtatt saklighet fokuseres legitimerende aspekter.³⁰ De karakteriseres av en mer overordnet innfallsvinkling til frontinnsatsen enn de personlige memoarene som fokuserer opplevelser. Tross divisjonshistorienes påkalte saklighet kan de i liten grad karakteriseres som objektive historieverk, da de snarere er litterære uttrykk for bergjegernes kollektive minner. De er bidrag til en tradisjonspleie; som det heter i Klatts innledningen til *Die 3. Gebirgs-Division 1939 – 1945* (1958): «Det skal ikke skrives en hendelsesroman, men heller bare berettes hvordan det var [...]. Ennå står oppdragerne ved opplæringen i den yngre historien foran uløste oppgaver, og det virker derfor riktig at barna får høre stemmene fra fedrene og brødrene som stod i kamp.»³¹ Schröder kritiserer historieløsheten ved bruken av personlige erindringer og nedskrifter som kilder kontra historiske dokumenter.³² Likevel er disse fruktbare analyseobjekter, da de som de personlige memoarene belyser bergjegernes egenfremstilling og selvforståelse, om enn fortrinnsvis innenfor det store bildet og tjener som litterære uttrykk for bergjegerne som kollektiv. Fortellerposisjonen er i disse preget av det litteraturviteren Gérard Genette beskrev som «nullfokalisering», hvor det berettes fra et allvitende og ubegrenset synspunkt.³³ Nullfokaliseringen har den virkningen at den utvisker forfatterens individuelle perspektiv noe som igjen lar fortelleren fremstå som talerør for kollektivets opplevelser.

³⁰ Schröder, 1992: 182.

³¹ «Es sollte kein Tatsachenroman geschaffen, sondern nur berichtet werden, wie es war [...]. Noch stehen die Erzieher bei der Lehre von der jüngsten Geschichte vor ungelösten Aufgaben, und es erscheint daher richtig, dass die Kinder die Stimmen der Väter und Brüder vernehmen, die im Kampfe standen.» Paul Klatt, *Die 3. Gebirgs-Division* (Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1958): 8-11.

³² Schröder, 1992: 183.

³³ David Herman, Manfred Jahn, og Marie-Laure Ryan, *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* (London: Routledge, 2005): 173.

Memoarenes funksjon, personlige eller kollektive, er konvensjonelt å stille fortiden i et lys ofte til fordel for forfatterne og deres kollektiv. Som uttrykk for ønsket om å fortelle den *egentlige* personlige eller kollektive historien gjøres historisk kunnskap om det skildrede nødvendig. Uten kjennskap til Wehrmacht-myten gir Herbert Hodureks utsagn liten mening:

Jeg forteller dette fordi Wehrmacht igjen og igjen beskyldes unyansert for krigsforbrytelser (senest i en vandreutstilling [Wehrmacht-utstillingen i 1995]), uten at enheter, kommandører eller tidspunkt for de antatte hendelsene nevnes, noe som gjør en verifisering eller tilbakevisning av de antatte forbrytelsene, eller kun en utdypning av de nærmere omstendighetene, umulig.³⁴

Lignende utsagn florerer i korpus og tydeliggjør veteranenes ønske om å distansere seg selv fra og tilbakevise negative oppfatninger av Wehrmacht. Memoarene er altså ikke isolerte uttrykk, men oppstår innenfor et kollektiv med delte referanser og minner.³⁵ For etterkrigstiden er dog memoarene ikke kun et resultat av kollektivets referanserammer, men videreutvikler disse i en vekselvirkning mellom individet og kollektivet. Et kollektiv, hvis opplevelse av krigen og frontinnsatsen var dominert av enkelte tendenser, forsøkt propagert til offentligheten gjennom memoarene. Dette fører nødvendigvis til antakelsen om memoarenes funksjon som 1) fraskrivelse av skyld, 2) alternativ fremstilling av krigen, eller 3) rettferdiggjøring.

De analyserte tekstene står i spennet mellom personlige vitnesbyrd og monumenter over de kollektive erfaringene fra Polarfronten. I denne spenningen, både på individuelt og kollektivt plan, ligger også vanskeligheten ved memoaranalyse. Det subjektive preget og forfatternes delte fortidsforståelse vil i en analyse stå i stadig fare for at man selv hermeneutisk pålegger enhver memoar en nasjonalsosialistisk og revisjonistisk karakter som ikke nødvendigvis alltid er tilfelle. Dette krever en stadig oppmerksomhet på forfatternes biografier der dette er mulig, for å kunne supplere lesningen med biografiske fakta om vedkommendes politiske og ideologiske innstilling. Der dette ikke er tilgjengelig, kreves en grunnleggende skepsis til det skildrede, hvor det må konstrueres sannsynlige hendelsesforløp i den grad det lar seg gjøre.

1.5.2. Undersøkte memoarer og forfattere

Analysens kildetilfang består av seksten forskjellige utgivelser. Syv er divisjonshistorier, ni er av personlig karakter. Utgivelsene er alle forfattet av veteraner fra Polarfronten, hovedsakelig fra 2., 3. og 6. bergjegerdivisjon, i all hovedsak bestående av østerrikske soldater. Kildematerialet er derfor overveiende forfattet av østerrikere.

³⁴ «Ich erzähle dies deshalb, weil die Wehrmacht immer wieder pauschal Kriegsverbrechen bezichtigt wird (so jüngst in einer Wanderausstellung), ohne dass Einheiten, Kommandeure oder Zeit der behaupteten Ereignisse genannt werden, was eine Verifizierung oder Widerlegung der behaupteten Verbrechen oder auch nur eine Erläuterung der näheren Umstände unmöglich macht.» Herbert Hodurek, *Ein kleines Edelweiß* (Österreichischer Milizverlag: Salzburg, 1997): 67.

³⁵ Olick, 2008: 153.

Militært, sosialt og ved forfatterens geografiske opphav dekker memoarene et relativt mangfold innenfor Wehrmacht (tabell 1). Tre memoarer ble skrevet av generalene Hermann Hölter og Lothar Rendulic, preget av et overordnet blikk på politikk og krigføring. Seks ble skrevet av offiserer, som i likhet med generalene hadde et overblikk, men som ikke i like stor grad hadde behov for å publisere forsvar mot anklager. Tre ble skrevet av underoffiserer som gir et mer lokalt utblikk med mellomledelsens perspektiv, mens det blant bergjegermenige kun foreligger Fischers utgivelse, som fokuserer det kollektive fremfor det individuelle. To memoarer er skrevet av andre menige, ikke bergjegere, men tilknyttet disse via andre divisjoner.

Blant memoarene skiller enkelte seg ut i forskjellige henseender. Heinz Müller og Paul Hübner var ikke bergjegere, men regulære Wehrmacht-soldater tilknyttet bergjegeravdelingene på forskjellig vis. De gjengir et annet blikk på fronten og på bergjegerne utenfra og analyseres for å kunne kontrasteres med bergjegerveteranenes skildringer. Disse to er også de klart mest defaitistiske og kritiske blant forfatterne.

Videre er Eugen Höflingers tekst en gjengivelse av nedskrivelse fra 1948, utgitt i 2020, noe som legger den tettest på krigen. Teksten ble riktignok utgitt av Höflingers sønn, så tross dennes forsikringer om tekstens autentiske karakter åpner dette for muligheten av endringer eller utelatelser. Dens eksplisitte skildringer av jøder og kvinner peker imidlertid i retning av at redigeringen har vært beskjeden, om overhodet funnet sted. Teksten står slik i en særstilling som blandingsprodukt, da den har et samtidig perspektiv, men er utgitt i en senere sosiokulturell kontekst. Blandingsprodukter som dette er utfordrende, da de kan være gjenstand for revisjon og dermed miste sitt opprinnelige uttrykk. Da dette i analysen kun er tilfelle for Höflinger, vil det gjennom analysen bevares en kritisk oppmerksomhet til kildens egenart.

Memoaroversikten i tabell 1 gir grunnlag for enkelte konklusjoner. Alle forfatterne var bergjegere eller tilknyttet disse, flertallet offiserer eller underoffiserer. Overvekten av sistnevnte kan trolig tilskrives at de i egenskap av sine oppgaver hadde oversikt over fronten, noe som skapte et mer faktaorientert erfaringsgrunnlag. Det er heller ikke urimelig å anta at de med sine lederroller så seg selv som legitime talsmenn for avdelingene. At offiserer skriver henger trolig også sammen med deres økonomiske, sosiale og utdanningsmessige bakgrunn, som annerledes enn hos de menige sannsynliggjør litterær kompetanse.

Forfatter	Tittel på verk	Årstall	Forfatterens rang	Forfatterens opphav	Sjanger
Lothar Rendulic	Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen,	1952	General, Gebirgskorps Norwegen	Wiener Neustadt, Østerrike	Generalsmemoar
Hermann Hölter	Armee in der Arktis	1953	Generalløytnant, Gebirgskorps Norwegen	Lemgo, Nordrhein-Westfalen, Tyskland	Generalsmemoar
Alex Buchner	Gebirgsjäger an allen Fronten	1954	Offiser, 1. bergjegerdivisjon	?, Tyskland	Divisjonshistorie
Hans Rüb	Gebirgsjäger vor Murmansk	1957	Offiser?, ?	Innsbruck?, Østerrike	Divisjonshistorie
Paul Klatt	Die 3. Gebirgsdivision	1958	Offiser, 3. bergjegerdivisjon	Kroppen, Brandenburg, Tyskland	Divisjonshistorie
Hans Fischer	Jahre, die wir nie vergessen	1958	Menig, 3. bergjegerdivisjon	Steiermark, Østerrike	Divisjonshistorie
Karl Springenschmid	Es war ein Edelweiß	1962	Etterretningsoffiser, ?	Innsbruck, Østerrike	Divisjonshistorie
Lothar Rendulic	Soldat in stürzenden Reichen	1965	General, Gebirgskorps Norwegen	Wiener Neustadt, Østerrike	Generalsmemoar
Toni Wiesbauer	In Eis und Tundra	1983	Underoffiser, 2. bergjegerdivisjon.	Bayern, Tyskland	Personlig memoar
Karl Ruff	Winterschlacht im Mai	1984	Underoffiser, 2. & 6. bergjegerdivisjon.	Oberhofen am Inntal, Østerrike	Divisjonshistorie
Paul Hübner	Lappland Tagebuch 1941	1985	Menig, 163. Inf. Div.	Kandern, Baden, Tyskland	Personlig memoar
Wolfgang von Hessen	Aufzeichnungen	1986	Overkvartermester, Gebirgskorps Norwegen	Offenbach, Hessen, Tyskland	Personlig memoar
F. W. Thorban	Der Abwehrkampf um Petsamo und Kirkenes 1944	1989	Offiser, ?	Scharbeutz, Schleswig-Holstein, Tyskland	Divisjonshistorie
Herbert Hodurek	Ein kleines Edelweiß	1997	Offiser, 6. bergjegerdivisjon	Salzburg, Østerrike	Personlig memoar
Heinz Müller	Von der Nordfront bis zu den Seelower Höhen	2012	Menig, 169. Inf. Div.	Gera, Thüringen, Tyskland	Personlig memoar
Eugen Höflinger	Mein Kriegstagebuch – Mit den Gebirgsjägern in den hohen Norden	1948/2020	Underoffiser, etterretning 3. bergjegerdivisjon.	Nürnberg, Bayern, Tyskland	Personlig memoar

Tabell 1: Fortegnelse over analyserte memoarer

Kronologisk utgis memoarene fra midten av 1950-tallet, sammenfallende med større tysk og østerriksk autonomi, noe som tyder på økt aksept for andre fremstillinger av krigen enn de alliertes. Tabellen viser òg overgangen fra apologetiske, personlige memoarer og kollektive uttrykk for bergjegeridentiteten til 1980-tallets mer selvbiografiske beretninger. Utviklingen

kan trolig forklares med den endrede Wehrmacht-forståelsen og den økende kritikken av krigsfremstillingen i etterkant av 68-bevegelsen og Frankfurt-Auschwitz-rettssakene. Kritiske spørsmål om tyske og østerrikske veteraners innsats under krigen kan ha utløst et behov for subjektiv erindringslitteratur, hvor enkeltindivider gav sin personlige versjon av historien. Dette ble trolig også forsterket av historiens kulturelle vending og den voksende interessen for språk og representasjon fremfor for politisk og økonomisk historie.

Avslutningsvis publisertes enkelte bøker på større forlag, andre på egenforlag. De store forlagene, som Leopold Stocker, Hans-Henning Podzun, Vowinckel og Berg, hadde klar revisjonistiske profil (Stocker ble trukket for retten for høyreekstremistiske holdninger),³⁶ noe som understreker memoarenes målrettethet mot et visst publikum. Bøkene utgitt på egenforlag er hovedsakelig senere utgivelser, noe som kan vise til en fallende interesse for bergjegernes historietrading, i takt med synkende tall på overlevende veteraner. Memoarene ble òg utgitt over en periode på 75 år, noe som spiller en betydelig rolle for disses innhold, da samfunnets forståelse av Wehrmacht og andre verdenskrig i denne perioden gikk gjennom radikale endringer. Forfatternes tidsmessige avstand til krigen spiller derfor inn på memoarenes funksjon og vil bli vist til gjennomgående i hvordan memoarenes fokuspunkter utvikler seg.

Arbeidets første kapittel presenterer memoarene, teori- og metodebruk, samt memoarene som sjanger og analyseobjekt. Andre kapittel beskriver memoarenes historiske kontekst. I kapittel tre undersøkes memoarene med hermeneutisk lesning for å identifisere dominerende topoi. Med sekundærlitteratur undersøker kapittel fire disse topoiens opphav i samfunnsmessige forhold før krigen. I kapittel fem undersøker jeg memoarene som uttrykk for bergjegermyten og mytens funksjon i etterkrigstiden. Dette inkluderer en studie av det fellesskapet bergjegerveteranene etablerte etter krigen, før analysens resultater trekkes sammen i kapittel seks.

³⁶ Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, "Neue Ordnung," lastet ned 11.01.2022.
<https://www.doew.at/erkennen/rechtsextremismus/neues-von-ganz-rechts/archiv/april-2001/neue-ordnung>.

Kapittel 2: Bergjegerhistorie og deres innsats ved Polarfronten

Bergjegerne var med tre divisjoner sentrale aktører ved Polarfronten. 2. og 3. divisjon var opprettet på bakgrunn av østerrikske bergjegeravdelinger. 6. bergjegerdivisjon ble opprettet senere, men med det samme østerrikske preget som de to førstnevnte. Samtlige hadde etter initiativ av hærledelsen et tydelig tysk innslag for å unngå ensidig identitetsdannelse, det gjaldt særlig blant offiserene.³⁷ Divisjonene deltok ved en rekke fronter i løpet av krigen. Kapittelet skisserer avdelingens historie, fra opphav til videreføring i østerriksk og tysk etterkrigstid. En forståelse for avdelingens historie er en viktig kontekst, da bergjegerne selv stadig fremhevet seg selv som kontinuitetsbærere rotfestet i en ærverdig tradisjon.

2.1. Weserübung, finsk-tysk våpenbrorskap og Barbarossa

Den tyske tilstedeværelsen i nord må forstås på bakgrunn av den finsk-sovjetiske Vinterkrigen vinteren 1939/1940. Krigen begynte med Sovjetunionens angrep på Finland november 1939. I Molotov-Ribbentrop-paktens hemmelige protokoll var landet blitt underlagt den sovjetiske interessesfæren i nord. Pakten innebar en tysk nøytralitetspolitikk, som blant annet fikk uttrykk i en tysk våpenembargo overfor finnene. Vinterkrigen endte med Moskva-freden i mars 1940, hvor Sovjetunionen annekterte omtrent 10% av de finske landområdene.³⁸

Freden i Norden var kortvarig. 9. april 1940 begynte *Operasjon Weserübung*, invasjonen av Danmark og Norge. Operasjonens motiver var kontroll over Skagerrak, bruken av norskekysten for tokt i Nord-Atlanteren og kontroll over Narvik og dermed malmgruvene i Kiruna.³⁹ Hitler og det nasjonalsosialistiske regimet så operasjonen som et mottrekk til en forventet utplassering av allierte styrker i Norge under påskudd av støtte til Finlands motstand mot Sovjetunionen.⁴⁰ Angrepsstyrken bestod av seks divisjoner. 3. bergjegerdivisjon var eneste bergjegerdivisjon, fordelt over flere mindre avdelinger satt inn ved forskjellige strategiske mål, herunder viktige byer som Oslo, Trondheim og Narvik.⁴¹ Den ble i mai forsterket med 2. bergjegerdivisjon.⁴²

Deler av 139. bergjegerregiment fra 3. bergjegerdivisjon ankom Narvik morgenen 9. april under ledelse av Eduard Dietl og tok kontroll over byen etter å ha senket de to norske panserskipene

³⁷ Johannes Kramer og Peter Pirker, "Die 'Alpensöhne' im Zweiten Weltkrieg. Schlaglichter auf die Wehrmacht im Reichsgau Tirol und Vorarlberg und die Tiroler in der Wehrmacht" i „...aber mir steckt der Schreck noch in allen Knochen.“ *Innsbruck zwischen Diktatur, Krieg und Befreiung 1933–1950*, Red. Mathias Egger (Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 2011): 141.

³⁸ Sirpa Ruoho, "Der Krieg in Lappland (1941-1945) als geteilte Erinnerungslandschaft" (Johannes Gutenberg-Universität, 2012): 39.

³⁹ Mer omfattende om planlegging, invasjon og okkupasjon, se: Hubatsch, W.: «Weserübung». *Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940*. Göttingen-Berlin-Frankfurt, 1960.

⁴⁰ Earl F. Ziemke, *The German Northern Theater of Operations 1940–1945* (Washington D.C.: Department of the Army, 1959): 19-20.

⁴¹ Ibid., 32.

⁴² Ibid., 81.

Norge og *Eidsvoll*. Invasjonen ble møtt med minimal motstand fra byens kommandant, den nasjonalsosialistisk innstilte oberst Konrad Sundlo.⁴³ Natten til 10. april ankom en engelsk flotilje med fem destroyere som de følgende dagene senket den tyske flotiljen oppankret i havnen. Marinesoldatene, nå uten skip, ble tilført Dietls bergjegere, hvis fremrykking fra byen de neste ukene ble stanset av norske og allierte tropper.⁴⁴ Bergjegerne og marinegastene ble satt i en stadig vanskeligere stilling, og natten til 29. mai angrep de allierte soldatene byen, noe som tvang Dietls bergjegere til å trekke seg sydøstover langs Beisfjorden.

De neste ukene ble bergjegerne stadig mer presset. De befant seg i en militært og forsyningsmessig vanskelig situasjon og Dietl vurderte en periode å la avdelingen interneres i Sverige.⁴⁵ Den tyske hærledelsen formulerte en rekke unnsetningsplaner, hvor *Operasjon Bøffel*, 2. bergjegerdivisjons 900 kilometer lang unnsetningsmarsj fra Trøndelag til Narvik, var nærmest å lykkes. Tross soldatenes ankomst medio juni, tre uker etter Dietls seier i Narvik, ble denne marsjen noe av grunnlaget for den tidlige mytedannelsen rundt bergjegeren, særdeles da marsjen hadde gått gjennom terreng britene karakteriserte som «ugjennomtrengelig».⁴⁶

I mellomtiden hadde de allierte trukket seg ut av Narvik for å styrke det allierte forsvaret av Nord-Frankrike. De norske avdelingene ble underrettet først kort tid før uttrekningen, like etter gjenerobringen av Narvik. Etter en kort periode med fortsatte kamphandlinger kapitulerte de norske soldatene 8. juni. Med dette begynte en relativt rolig okkupasjonsperiode hvor bergjegerne fungerte som okkupasjonssoldater i Nord-Norge. Tross at Narvik var Wehrmachts første store nederlag, ble kampene raskt mytifisert av den nasjonalsosialistiske propagandaen, sentral for bergjegermyten, her formidlet av Klatt: «Aldri har bergjegerne gitt opp overfor kampens og forsyningens mange krav og har på selvoppofrende vis fullført sine oppgaver. [...] Tenk bare på vår divisjons ærerike prestasjoner i Polen, Norge, Narvik».⁴⁷

Det neste knappe året var for bergjegerne rolig, samtidig som at de tysk-finske forbindelsene intensiverte seg og kulminerte i Helsinki-avtalens planlegging av et koordinert tysk-finsk angrep på Sovjetunionen i juni 1941.⁴⁸ I mellomtiden hadde den tyske hærledelsen lagt detaljerte planer for angrepet på Murmansk, kjent som *Operasjon Sølvrev*. Denne bestod av underoperasjonene *Reinsdyr*, *Platinarev* og *Polarrev* som henholdsvis beskrev innrykket i

⁴³ Johan Waage, *Kampene om Narvik* (Oslo: Dreyer, 1961): 36.

⁴⁴ Berit Nøkleby, *Da krigen kom: Norge september 1939 - juni 1940* (Oslo: Gyldendal, 1989): 128.

⁴⁵ Ziemke, 1959: 93.

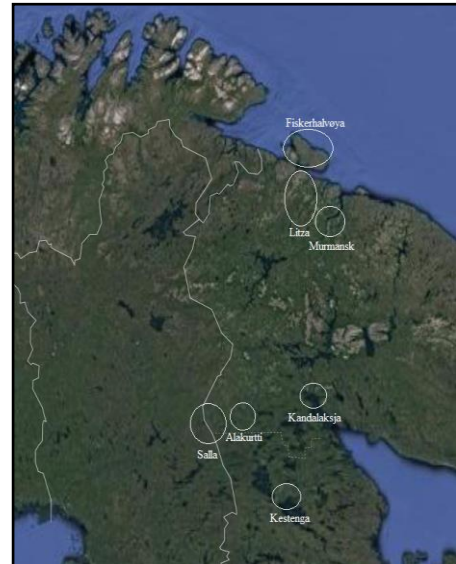
⁴⁶ *Ibid.*, 95.

⁴⁷ «Nie hat sich die Gebirgstruppe den vielfachen Anforderungen des Kampfes und der Versorgung versagt und in sich selbstverleugnender Art und Weise ihre Aufgaben erfüllt. [...] Denkt dabei stets an die ruhmreichen Taten unserer Division in Polen, Norwegen, Narvik». Klatt, 1958: 124.

⁴⁸ Ziemke, 1959: 131.

Petsamo og angrepene på Murmansk og Kandalaksja.⁴⁹ Målet var å besette nikkelgruvene i Petsamo, den isfrie havnen i Murmansk, samt å ta kontroll over Murmansk-banen.⁵⁰ Derfra ville Wehrmacht kunne presse sydover mot Leningrad og østover mot Uralfjellene.

Angrepet ble igangsatt 22. juni 1941, men først 29. juni rykket de tyske og finske enhetene over grensen, inkludert norske frivillige i Waffen-SS.⁵¹ Forsinkelsen gav de sovjetiske styrkene lengre tid til forberedelser.⁵² Invasjonen var fra begynnelsen preget av utfordringer; soldatene var ikke utstyrt med materiell tilpasset det utfordrende terrenget, og de tyske kartene viste seg å være ufullstendige og delvis ubrukelige. Likevel lyktes de første angrepene; i nord krysset bergjegerne Titowka-elven og tok kontroll over Fiskerhalvøyas fastlandsforbindelse. Ved sydfronten falt Salla for tysk-finske styrker som avanserte mot Alakurtti og Kestenga.

Figur 1: Sentrale steder ved Polarfronten.
Bilde: Andreas Eliassen Grini

Den sovjetiske motstanden ble etter hvert sterkere og stoppet den tysk-finske fremgangen ved Litza i nord og øst for Kestenga i syd. Dietl bad stadig om forsterkninger, innfridd av Hitler ved tilførselen av 6. bergjegerdivisjon under Ferdinand Schörner høsten 1941.⁵³ Den avløste 3. bergjegerdivisjon som senere ble overført til østfronten.⁵⁴ Etter større kamper om Litza-dalen med sovjetiske omringningsforsøk stivnet frontene til frem til den finske separatfreden høsten 1944. Fredsavtalen gav de tyske soldatene én måned på å trekke seg tilbake til Norge. Retretten foregikk under press fra sovjetiske og finske soldater, med enkelte trefninger, senere kjent som Lapplandskrigen. 26. oktober 1944 begynte den videre tilbaketrekningen fra Varangerhalvøya under forordningen om anvendelsen av den brente jords taktikk i Finnmark, til Lyngen-linjen i Nord-Troms, hvor soldatene tilbrakte det gjenværende halvåret av krigen, relativt uforstyrret.

2.2. Bergjegernes historie

Bergjegerne har en sammensatt historisk bakgrunn. Mens de tyske avdelingene oppstod på grunn av militærtekniske utfordringer fra første verdenskrig, har de østerrikske en

⁴⁹ Ibid., 128-30.

⁵⁰ Ibid., 122-23.

⁵¹ Geir Brenden og Arne Håkon Thomassen, *Hitlers norske skijegere – Norske SS-frivillige i Karelen 1941-44* (Oslo: Forlaget Historie og Kultur, 2013).

⁵² Gerd Ueberschär, "Kriegführung und Politik in Nordeuropa" i *Der Angriff auf die Sowjetunion*, Red. Horst Boog, et al. (Stuttgart: Militärgeschichtlichen Forschungsamt, 1983): 810.

⁵³ Ibid., 811-12.

⁵⁴ Ziemke, 1959: 154.

opphavshistorie som strekker seg tilbake til før frihetskrigene mot Napoleon. I Tyskland forelå det altså til forskjell fra Østerrike ingen tradisjoner for bergjegere. Det nærmeste var de bayerske *Gebirgsschützen*, grensevaktenheter opprettet under Tyrols frigjøringskrig på det tidlige 1800-tallet.⁵⁵ Ved utbruddet av første verdenskrig hadde det tyske keiserriket ingen militæravdelinger spesialisert på alpin krigføring. Den tyske hærledelsen mente ifølge Hermann Meyer at et mulig angrep sydfra kunne oppholdes på det bayersk-schwabiske høyplatået.⁵⁶ Etter trefninger med italienske *alpini* og franske *chasseurs alpins* stod det likevel klart at Tyskland måtte spesialisere soldater for et alpint terreng.

2.2.1. Innstiftelse og første verdenskrig

Vinteren 1914 opprettet det bayerske krigsministeriet ved hjelp av det tyske skiforbundet et skiløperkorps som kunne settes inn på forskjellige fronter.⁵⁷ I løpet av første verdenskrig deltok alpekorpsset ved flere fronter, derunder Serbia, Romania og Isonzo, hvor også senere Wehrmacht-generaler som Rendulic tjenestegjorde.⁵⁸ Senere kjent som *Deutsches Alpenkorps*, ble korpset etter kampene mot italienske styrker i Dolomittene forært edelweiss-insigniet av østerrikske avdelinger i takknemlighet for støtten.

Figur 2: Edelweiss fra en bergjegeruniform Foto: Matthias Kabel

Østerrikske alpinsoldater hadde siden slutten av 1800-tallet brukt insigniet som symbol på deres forbundethet med det alpine, og det ble siden båret av bergjegerne på uniformen, også under og etter andre verdenskrig.⁵⁹ Korpset fikk ry som et elitekorps gjennom frontenes utfordrende karakter, særlig i Alpene. Kampene unngikk politisk belastning gjennom fremstillingen av frontinnsatsen som, slik Monika Szczepaniak beskriver, «en titankamp» hvor man kunne bevise sin mandighet, til forskjell fra den blinde volden som utspilte seg på andre fronter.⁶⁰

Ved gjeninnføringen av tysk verneplikt i 1935 opprettet hærledelsen en bergjegerbrigade under Reichswehrs eneste gjenværende bergjegerkommandant, oberst Ludwig Kübler.⁶¹ Meyer beskriver Kübler som personifiseringen av bergjegerens idealer på grunn av hans pertentlige og

⁵⁵ Thomas Müller og Gerd Schulz, *Die Deutschen Gebirgstruppen* (Königswinter: Brandenburgisches Verlagshaus, 2014): 29.

⁵⁶ Meyer, 2008: 13.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Lothar Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen* (München: Damm Verlag GmbH, 1965): 94.

⁵⁹ Hermann Hinterstoisser, "Das Edelweiß – Alpenblume mit Symbolkraft," Bundesheer, lastet ned 05.10.2021. <https://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=1438>.

⁶⁰ Monika Szczepaniak, "'Helden in Fels und Eis.' – Militärische Männlichkeit und Kälteerfahrung im Ersten Weltkrieg " *Colloquia Germanica* 43, nr. 1-2 (2010): 64.

⁶¹ Meyer, 2008: 15.

strenge væren. Med historikeren Ralph Kleins ord var disse idealene et uttrykk for bergjegernes identitet som en eliteavdeling: «Den som utfordret fjellene gjaldt som ekstraordinært menneske hinsides borgerlige normer, full av uhørt dyktighet og tapperhet.»⁶²

Om den tyske bergjegerhistorien er oppstykket, er den østerrikske tradisjonen for alpin krigføring mer eller mindre kontinuerlig. Dens begynnelse lå i den tysk-romerske keiserens forordninger om opprettelsen av skytterlag for forsvaret av alpeområdene, senere kjent som *Standeschützen* og *Tyroler Schützen*. Disse deltok gjennom historien i flere militærkampanjer, blant annet i den spanske arvefølgekrigen i 1703 og den tyrolske frigjøringskrigen i 1809.⁶³ Skytterlagene ble fra starten av 1700-tallet frem mot første verdenskrig i økende grad inkorporert i den østerrikske og senere i den østerriksk-ungarske hæren, noe som førte til opprettelsen av avdelingene *Kaiserjäger* og *Landeschützen/Kaiserschützen* henholdsvis i 1815 og 1869.⁶⁴ Disse hadde tette bånd til keiserfamilien og ble ansett som særlig keisertro, noe som bidro til oppfatningen av dem som en eliteavdeling. Sistnevnte ble opprettet som konsekvens av reorganiseringen av den østerriksk-ungarske hæren under dobbeltmonarkiet, hvor Tyrols tidligere særstilling ble tilpasset den generelle militærstrukturen. De moderne bergjegerne var resultatet av militære reformer av 1906, hvor *Kaiserschützen* reorganisertes som soldater spesialisert på alpin krigføring, inspirert av italienske *Alpini*. Disse ble under første verdenskrig satt inn på en rekke fronter i naturmessig krevende områder, først og fremst i Dolomittene.⁶⁵

Da Versailles-traktaten forbød tyske spesialavdelinger, ble bergjegeravdelingene nedlagt. Like fullt beholdt hver tysk divisjon en egen bataljon med bergjegerutstyr,⁶⁶ mens de på østerriksk side ble videreført i mer eller mindre uendret form. Etter nasjonalsosialistenes overtakelse i Tyskland opprettet Wehrmacht i 1935 en egen bergjegerbrigade, i 1937 utvidet til divisjonsstørrelse, som etter *Anschluss* i 1938 fikk våpenbrødre i de overtatte østerrikske divisjonene, reorganisert i 2. og 3. bergjegerdivisjon. Slik rådde Wehrmacht ved andre verdenskrigs utbrudd over tre bergjegerdivisjoner, utvidet til elleve i løpet av krigen.

⁶² «Wer sich auf die Berge einließ, galt als außergewöhnlicher Mensch jenseits bürgerlicher Normen, voller unerhörter Tüchtigkeit und Tapferkeit.» Ralph Klein, "Das Polizei-Gebirgsjäger-Regiment 18: Massaker, Deportation, Traditionspflege," *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 55, nr. 1 (2007): 63.

⁶³ Reinhard Heydenreuter, "Der Tiroler Aufstand aus bayerischer Sicht" i *Außenperspektiven: 1809. Andreas Hofer und die Erhebung Tirols*, Red. Helmut Reinalter, Florian Schallhart, og Eva Lavric (Innsbruck: Innsbruck University Press, 2010): 32.; Maria de Fátima Pais, "Andreas Hofer – from innkeeper to Tyrolean Folk Hero," Aveiro University, lastet ned 14.01.2022. <https://europe-nations.estudosoculturais.com/pdf/0104i.pdf>.

⁶⁴ Michael Forcher, *Tirol und der Erste Weltkrieg – Ereignisse, Hintergründe, Schicksale* (Innsbruck-Wien: Haymon Taschenbuchverlag, 2014): 40-42.

⁶⁵ *Ibid.*, 43-44.

⁶⁶ Bundeswehr, "Geschichte der Gebirgsjäger," lastet ned 14.01.2022. <https://www.bundeswehr.de/de/geschichte-der-gebirgsjaeger-71938>.

2.2.2. Andre verdenskrig og etterkrigstiden

Under krigen ble bergjegerdivisjonene hovedsakelig satt inn ved fronter med krevende naturforhold i Nord-Norge, Jugoslavia, Hellas og Finland. Ettersom slike utsatte områder også ofte var utgangspunkt for partisaner, ble troppene, særlig 1. bergjegerdivisjon, hyppig brukt til partisanbekjempelse. Tett forbundet med partisanstrid er krigsforbrytelser. I førerforordningen av 16. desember 1942 ble bergjegere i 1. bergjegerdivisjon oppfordret til å anvende alle midler ved nedkjempelsen av partisaner i Hellas og Italia:

Om denne kampen mot bandene både i Østen og på Balkan ikke føres med mest brutale midler, så strekker de tilgjengelige kreftene i overskuelig tid ikke til for å overvinne denne pesten. Avdelingen er derfor berettiget og forpliktet til å i denne kampen anvende uten begrensninger ethvert middel, også mot kvinner og barn, om det skal lede til suksess.⁶⁷

Det er dokumentert at 1. bergjegerdivisjon utførte massehenrettelser og bedrev systematisk forfølgelse.⁶⁸ Etter krigen ble dette kun i begrenset grad fulgt opp i de allierte domstolene. I den såkalte *Gisselprosessen* dømte det amerikanske militærtribunalet generalene Lothar Rendulic og Hubert Lanz til lengre fengselsstraffer for henrettelser av sivile gisler i Hellas og Jugoslavia. De ble imidlertid løslatt etter kort tid. Løslatelsene og manglende straffeforfølgelse av bergjegerne må ikke bare tilskrives 1950-tallets generelle liberale amnestipolitikk, men også veteranenes selvframstilling som ofre og lojalitetsbåndene i bergjegernes veteranforening *Kameradenkreis der Gebirgstruppe*, hvor soldatene vitnet for hverandres uskyld. Denne tidlige manglende undersøkelse av bergjegernes krigsforbrytelser spiller, som det vil vises, sammen med den særegne tradisjonspleien en viktig rolle i bergjegernes relativt beskyttede posisjon i etterkrigstidens og under de følgende tiårenes oppgjør med Wehrmachts krigsforbrytelser.

Oppfatningen om at bergjegerne hadde utkjempet en tradisjonell krig og ikke kunne lastes for krigsforbrytelser stod sentralt i 1990-tallets kontrovers om de tyske og østerrikske kasernene oppkalt etter tidligere bergjegerkommandører.⁶⁹ Først med denne kontroversen ble det rettet et mer kritisk søkelys mot bergjegernes krigshistorie. Italienske undersøkelser av bergjegernes krigsforbrytelser i Nord-Italia på 2000-tallet, samt Hermann Frank Meyers undersøkelse av 1. bergjegerdivisjons rolle i Hellas og på Balkan viser den voksende interessen. Stemningsskiftet kom også til uttrykk i økende kritikk mot Wehrmacht-veteranenes årlige minneseremonier ved

⁶⁷ «Wenn dieser Kampf gegen die Banden sowohl im Osten wie auf dem Balkan nicht mit den allerbrutalsten Mitteln geführt wird, so reichen in absehbarer Zeit die verfügbaren Kräfte nicht mehr aus, um dieser Pest Herr zu werden. Die Truppe ist daher berechtigt und verpflichtet, in diesem Kampf ohne Einschränkungen auch gegen Frauen und Kinder jedes Mittel anzuwenden, wenn es nur zum Erfolg führt.» u.f., "Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg," lastet ned 25.01.2022.

<http://www.zeno.org/Geschichte/M/Der+N%C3%BCrnberger+Proze%C3%9F/Hauptverhandlungen/Sechzigster+Tag.+Freitag,+15.+Februar+1946/Nachmittagssitzung>.

⁶⁸ Meyer, 2008

⁶⁹ Knab, 1995: 131-44.

Hohen Brendten i Mittelwald, Bayern og på Ulrichsberg i Kärnten, Østerrike, hvor også falne bergjegere fra andre verdenskrig hedres, noe som undersøkes nærmere i kapittel fem.⁷⁰

Samtlige bergjegerdivisjoner ble avviklet etter nederlaget i 1945. I 1955/1956 ble de til dels gjenopprettet i både Østerrike og Tyskland gjennom gjeninnføringen av allmenn verneplikt. Samtidig spilte de i gjenoppretting en særlig rolle, spesielt i Østerrike. Bergjegernes offiserer, spesielt fra de nordlige frontene, var sentrale i ledelsen av den nye østerrikske forbundshæren, så som generalinspektør Erwin Fussenegger. Slik ble veteranene satt i en posisjon med innflytelse over etterkrigshærens og veteranenes retrospektive identitetskonstruksjon og videreføring tradisjoner.

⁷⁰ OK-Mittenwald, "Brendtenfeier," lastet ned 13.01.2022. <https://www.okmittenwald.de/aktuelles.html>.

Kapittel 3: Memoaranalyse – natur, fiender og selvopfatning

Bergjegermemoarene ble gitt ut over en periode på nesten 70 år. Forfatterne av disse hadde ved utgivelsestidspunktene ulik tidsmessig avstand til det skildrede og kom fra ulike sosiokulturelle miljøer. Denne varierende tidsmessige avstanden førte til at soldatene hadde forskjellige holdninger til krigen og dens ulike bestanddeler. I det følgende analyseres arbeidets ulike kasser med henblikk på hvordan memoarenes forskjellige fremstillinger av krigen og frontoppholdet varierer eller samsvarer. Hvordan skildret forfatterne fronten og hvilke topoi er sentrale i fremstillingen av krigen i nord? Første del av kapittelet kategoriserer memoarene og undersøker disse dominerende topoiene og hvordan disse er sentrale for veteranenes selvframstilling. Andre del av kapittelet undersøker forfatterens blindsoner og *Leerstellen* – tema utelatt til fordel for forfatterens retrospektive selvframstilling.

Soldatens forståelse av fronten og krigsinnsatsen gikk grunnet holdningsmessige endringer gjennom en utvikling – ytterligere kompliserende faktorer var forfatterens militære rang og generasjonstilhørighet. Dette førte til at memoarforfatterne ikke bare hadde ulike forhold til krigen grunnet sin samtid, men også gjennom faktorer av mer individuell art, altså i referanserammer av både tredje og fjerde grad. I løpet av analysen er det viktig å gjennomgående beholde in mente enkelte prinsipper fra teorier rundt memoarer og formidling av egne erfaringer. Som David Carlson beskriver har memoarer og selvbiografiers historiske verdi blitt stilt spørsmål ved siden 1960-tallet og hvordan disse verdi som historiske kilder siden er blitt flyttet fra det faktuelle øyenvitnet, til å være et narrativ. Slik er memoarer verktøy ikke bare til å indeksere litterære skifter, men også bredere historiske endringer som i sosiokulturelle referanserammer.⁷¹ Samtidig skrives memoarer og selvbiografier i ettertid, noe som forringer deres verdi som autentiske kilder, da minnet ikke er et passivt oppslagsverk, men en aktiv prosess av meningsskaping.⁷² Disse forskjellige variablene muliggjør en typologisering av memoarene etter innhold, men også form.

3.1. 70 år med memoarer – en typologi

Gjennom lesning av memoarene er det blitt tydelig at disse kan la seg dele inn i tre overordnede kategorier: generalsmemoarer, divisjonshistorier og personlige memoarer. Disse kategoriene svarer ikke kun til en inndeling etter tidsmessig avstand til krigen, men også etter forskjeller i

⁷¹ David Carlson, "Autobiography" i *Reading primary sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history.*, Red. Miriam Dobson og Benjamin Ziemann (New York: Routledge, 2009): 176-77.

⁷² Alessandro Portelli, "What makes oral history different" i *The Oral History Reader*, Red. Robert Perks og Alistair Thomson (New York: Routledge, 1998): 37.

innhold og form. Videre illustrerer en slik kategorisering godt veteranenes dynamiske forhold til bergjegerens innsats ved Polarfronten og det tredje riket.

3.1.1. Tidlige generalsmemoarer og tilbakevisning av skyld

Generalsmemoarene ble skrevet av forfattere fra en eldre generasjon (Rendulic og Hölter var født henholdsvis i 1887 og 1900), og med andre formål enn de senere divisjonshistoriene og personlige memoarene. Generalsmemoarene ligger både formmessig og innholdsmessig mellom divisjonshistoriene og de personlige memoarene, ved at forfatterne fremstår som individer med et større overblikk over politiske og militære systemsammenhenger og kausalitetskjeder enn forfatterne av de personlige memoarene. Videre er generalsmemoarene preget av at forfatterne gir uttrykk for en forståelse for krigføringens formål og strategiske valg, særlig uttalt i Rendulics rettferdiggjøring av brenningen av Finnmark.

Et ønske om rettferdiggjørelse preger mange tidlige utgivelser i etterkrigstiden. Memoarene var tilsvar på anklager rettet mot høyere offiserer. Forfatterne uttrykte et ønske om å ikke forherlige krigen og prøyssisk militarisme, men det blir raskt tydelig at de samtidig bekrefter og forherliger militære idealer, da fronten i retrospekt beskrives som et sted bergjegerens militære idealer kom til uttrykk på heroisk vis. General Hölters beskrivelse er et godt eksempel: «Krigen i Arktis var hard som krigsteaters granitt, hard som sonens klima. Mennesket avgjorde kampen, i langt større grad enn materialet.»⁷³ I disse memoarene glorifiseres bergjegerne, de fremstilles som elitesoldater stilt overfor en fiendtlig «urnatur» og en rasemessig underlegen sovjetisk fiende, uttrykt blant annet i Rendulics nedsettende betraktninger om «russerens vesen».⁷⁴

Stilt overfor naturen og fienden presenterte generalene bergjegeren som en ekspedisjonsdeltaker som ligner mer på en eventyrer enn en krigsdeltaker. Krigsskueplassen, det eventyrlige Arktis, skildres av forfatterne som en uberørt og primitiv natur, hvor lokalbefolkningen underordnes naturbegrepet. En lokalbefolkning som stort sett beskrives som artsmessig underlegne. Det er kun finnene som anses som verdige våpenbrødre gjennom deres darwinistiske tilpasning til Lapplands klima og natur. I fellesskapet med finnene ligger også en del av generalenes begrunnelse for krigen i nord; Finland anses som et bolverk mot «østlig barbari», deres behov for hjelp berettiget den tyske krigsinnsatsen. Generalene avviser skyldspørsmålet totalt, kun enkelte steder vises det til overgrep og forbrytelser, men da som rettferdiggjorte reaksjoner på sovjetisk brutalitet. Der rettferdiggjørelsen ikke lar seg

⁷³ «Der Krieg in der Arktis war hart wie der granitene Fels seines Theaters, hart wie das Klima dieser Zone. Den Kampf entschied weit mehr der Mensch als das Material.» Hermann Hölter, *Armee in der Arktis* (Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1953): 7.

⁷⁴ Rendulic, 1965: 274.

gjennomføre, eksempelvis i bruken av tvangsarbeidere, utelates enten beskrivelsene eller så tilskrives Hitler og partieliten rundt ham skylden for overgrepene.

Generalene beskriver ofte krigen som defensiv, hvor de fraskriver seg enhver skyld. Det litterære utblikket begrenses i all hovedsak til det militære og militærtekniske ved Polarfronten. Forfatterne fremstiller denne som en naturlig arena hvor bergjegernes kollektive militær-mannlige egenskaper utfordres, og de bekrefter sin elitestatus innenfor Wehrmacht. Her kommer også Wehrmacht-myten inn, da generalenes mål ikke kun var renavasking av seg selv, men også av Wehrmacht. Som Sirpa Ruoho påviser i sin doktoravhandling, var dette sentralt for 1950-tallets generalsmemoarer; endelig kvitt Hitlers innblanding forsøkte disse med militære redegjørelser å fortsette og å vinne krigen mot Sovjetunionen – på papiret.⁷⁵

3.1.2. Divisjonshistorier og kollektive identitetsuttrykk

Om generalsmemoarene dominerte de første etterkrigsårene, overtar fra slutten av 1950-tallet til midt på 1980-tallet divisjonshistoriene. Dette betød en litterær karakterendring, hvor forfatterne flyttet fokus fra individuelle erindringer til avdelingenes kollektive minner. Ved å beskrive divisjoner eller korps som sluttede enheter fremfor å benytte individuelle perspektiver gjordes divisjonshistoriene til uttrykk for bergjegernes kollektive identitet. Divisjonshistoriene handler ikke om agerende individer ved fronten, men om den sluttede, kollektive gruppen og tilhørighet basert på korpsånd og kameratskap. Disse memoarene toner ideologi ned til fordel for bildet av de pliktoppfyllende soldatene som forsvarer Finland og Europa.⁷⁶ Men også disse kollektive memoarene fremstiller bergjegerne som apolitisk eliteavdeling innenfor Wehrmacht, som heller ikke gjorde seg skyldige i krigsforbrytelser.

Som generalsmemoarene dveler divisjonshistoriene ved naturen, lokalbefolkningen og fronten, men fremstillingene av disse er ikke like ideologisk ladet. Også her fokuseres bergjegernes evner som elitesoldater til å overvinne og mestre frontens utfordringer. Der divisjonshistoriene beskriver bergjegerne, foreligger beskrivelser av de sovjetiske soldatene. Til forskjell fra generalsmemoarenes åpenbart rasistiske karakteristikk av fienden, forsvinner den rasistiske nedvurderingen av sovjeterne i divisjonshistorien. Likevel kommer et nedvurderende blick til syne i karakteristikkene av deres organisering, moral eller soldatferdigheter. Selv om sovjeteren fortsatt skildres som en primitiv naturkraft, tilskrives de en subjektivitet og en fornuft, tross deres underlegenhet i de ovennevnte aspektene: «Tyskere, finner og russere betalte en fryktelig blodtoll i en meningsløs kamp. Gitt krigens mange ofre, vil vi begrave alt hat. Hver av disse

⁷⁵ Ruoho, 2012: 134.

⁷⁶ Ibid., 384.

soldatene gjorde sin plikt i troen på hjemmet.»⁷⁷ Divisjonshistoriene betoner slik det militærtekniske og overnasjonale soldatdyder, noe som fører til en utelukkelse av ideologi og en følgende renvasking av bergjegernes deltakelse ved fronten,

Som generalsmemoarene beskriver divisjonshistoriene krigsforbrytelser som rettferdiggjorte reaksjoner på sovjetisk adferd. I den grad ansvar og moralitet over hodet diskuteres tilskrives ansvaret for krigen det nasjonalsosialistiske regimet. Divisjonshistoriene skildrer krigens grusomheter utførlig, enten i eksplisitte skildringer av uetisk adferd eller i krigens humanitære og materielle konsekvenser. Divisjonshistoriene fremstiller slik korpsånden og kameratskapet innad i bergjegeravdelingene som distansert fra nasjonalsosialismen, noe som fører til en depolitisering av avdelingene og dermed også etterkrigstidens tradisjonspleie.

3.1.3. Personlige memoarer og myten om det rene Wehrmacht

De personlige memoarene publisertes fra midten av 1980-tallet og avviker innholdsmessig fra generalsmemoarene hva angår holdning til krigen, krigsforbrytelser og ansvarsfraskrivelse. Slik skiller de personlige memoarene seg i størst grad ut og er den mest karakteristiske av de tre kategoriene. For å tydeliggjøre dette går det her mer inn på særegenhetene ved de personlige memoarenes forskjellige fortellinger. Disse kan eksemplifiseres med Paul Hübner, Heinz Müller og Toni Wiesbauer, to menige og en underoffiser. Generelt reagerer forfatterne på kontroversen rundt myten om Wehrmachts uskyld. Wiesbauer støtter opp om hærens renommé, mens Hübner og Müller stiller seg bak kritikken av Wehrmacht. At denne kritikken overhodet ble formulert, skyldes økt avstand i tid, samt at den politisk motiverte fiksjonen om Wehrmachts uskyldsmyte var blitt svekket av historikere.

De personlige memoarene er som kategoriens navn tilsier utpreget individuelle i både tone og perspektiv. Deres fokus på soldatenes umiddelbare omgivelser minner i form om generalenes, men skiller seg fra disse gjennom at de ikke dveler ved systemiske og kausale sammenhenger. Deres utblikk er den menige soldatens begrensede perspektiv. Paul Hübner beskriver i *Lappland Tagebuch 1941* (1985) Lapplands natur som handlingsramme for krigen, en realitet hvor soldatene i varierende grad finner seg til rette. Memoaren omhandler Hübners egen rolle i krigen ut fra dagboken memoaren er basert på. Hübner tilskriver nasjonalsosialistene, derunder alle regimetro soldater, skylden for krigen og situasjonen han er satt i. Han karakteriserer ikke Wehrmacht som nasjonalsosialistisk institusjon, men kritiserer indirekte Wehrmacht-myten og

⁷⁷ «Deutsche, Finnen und Russen leisteten in einem sinnlosen Kampf einen fürchterlichen Blutzoll. Angesichts der vielen Opfer des Krieges wollen wir jeglichen Hass begraben. Jeder dieser Soldaten tat seine Pflicht im Glauben an die Heimat.» Hans Rief, *Gebirgsjäger vor Murmansk* (Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1957).

beskriver seg selv som offer frarøvet sin ungdomstid fremfor som illgjerningsmann. Likevel anerkjenner han sin egen deltakelse, noe han er opprørt over. Denne bevisstheten tyder på at Hübner tross anerkjennelsen av at skylden for krigen ligger bredere fordelt enn kun hos regimet, anser seg selv kun som tvungen medskyldig og dermed også offer. Hovedansvaret for krigen og dens negative konsekvenser tillegger han ideologiske overbeviste og forbryterske soldater som i Waffen-SS: «Det som overhodet ikke lar seg forklare, er den regelrett bevisste forsømmelsen av de mest grunnleggende stridsregler. Det må være en annen ånd som bestemmer disse lovbruterske heltenes oppførsel.»⁷⁸

I likhet med Hübner tegner Heinz Müller (2012) andre bilder av fronten enn memoarene fra de foregående tiårene. Han skildrer brutalitet, alkoholkonsum og dårlig moral. Müller presenterer seg selv som del av en tapt generasjon, ødelagt av en politisk bevegelse som han selv ikke sympatiserte med: «Nasjonalsosialistenes 'ærerike' triumf ødela vår beste tid helt og holdent.»⁷⁹ Müller beskriver fronten med uttalt pessimisme og hjemlengsel. Hverken Hübner eller Müller beskriver et særlig negativt forhold til sovjetiske soldater utover at de står overfor dem i en væpnet konflikt; ansvaret for dette, og ergo krigen som helhet, tilskrives klikken rundt Hitler og de nasjonalsosialistiske elementene i Wehrmacht og Waffen-SS.

Som sagt var Müller og Hübner hverken østerrikere eller bergjegere, men to tyske soldater tilknyttet disse via regulære infanteridivisjoner. Deres synspunkter kan derfor ikke uten videre tas til inntekt for bergjegernes frontoppfatninger slik de drøftes og kontekstualiseres i denne oppgaven, de gir et alternativt og supplerende blikk på livet ved det samme frontavsnitt. Det er naturligvis ikke umulig å formode at lignende betraktninger kan ha modnet hos bergjegerne; et slikt synspunkt kunne underbygges med Peter Pirkers undersøkelser av veteraner som enten falt utenfor eller ikke godtok biografienes fremstillinger av bergjegerne for eksempel av etniske eller religiøse årsaker.⁸⁰ Det har imidlertid ikke vært mulig å finne rene personlige memoarer skrevet av bergjegermenige. Underoffiseren Toni Wiesbauers memoar fra 2. bergjegerdivisjon (1983) står formmessig mellom divisjonshistoriene og de individuelle frontmemoarene, noe som sannsynligvis henger sammen med Wiesbauers militære rang. Rollen som underoffiser

⁷⁸ «Was allerdings damit nicht erklärt werden könne, sei die geradezu absichtlich wirkende Missachtung der primitivsten Kampfregeln. Es müsse ein anderer Geist sein, der das Verhalten dieser Polizeiwidrigen Heroen bestimme.» Paul Hübner, *Lappland Tagebuch 1941* (Kandern: Ried Verlag, 1985): 141-42.

⁷⁹ «Der ‚glorreiche‘ Siegeszug der Nationalsozialisten hat unsere schönste Zeit ganz und gar zerstört.» Heinz Müller, *Von der Nordfront zu den Seelower Höhen: Januar 1941 - April 1945, Ein Soldat erinnert sich* (Untermaßfeld: Wehry-Verlag, 2012): 4.

⁸⁰ Peter Pirker, "...Wir gehen gemeinsam in den Untergrund". Die Osttiroler Deserteure Alois Holzer, David Holzer und Franz Stolzlechner," i *'Da machen wir nicht mehr mit ...' Österreichische Soldaten und Zivilisten vor Gerichten der Wehrmacht*, Red. Thomas Geldmacher, et al. (Wien: Mandelbaum Verlag, 2010).; "... Den Dreck unterschreib ich nicht!". Anton Kutej, Štefan und Janko Messner – drei Entziehungssuche aus der Wehrmacht", 2010

tillot Wiesbauer en viss oversikt over frontenes bevegelser og systemiske sammenhenger, men uten å ha et overordnet ansvar som offiserene. Likevel skiller Wiesbauer seg fra Hübner og Müller ved å som de mer tradisjonelt orienterte memoarene støtte opp under Wehrmacht-myten.

Wiesbauer forherliger generelt bergjegernes frontinnsats og fordømmer sjeldent soldatenes adferd eller krigens formål. Han er lite lydhør overfor det kritikkverdige ved tysk krigføring, eksemplifisert i karakteristikken av invasjonen av Polen: «Felttoget i Polet er og vil bli et evig ærerikt kapittel i den tyske historien.»⁸¹ Fronten er for ham åsted for en manndomsprøve, hvor soldatene står sammen i et skjebnefellesskap: «Det virket den gang som om noe alvorlig stort grep etter oss, hvis utgang bestemte skjebnen til hver og en.»⁸² Krigsforherligelsen må nok også ses i lys av Wiesbauers utgivelse på det revisjonistiske forlaget Vowinckel.⁸³

Avdelingenes særegne profil innenfor Wehrmacht, og deres særegne, geografisk bundne korpsånd, vanskeliggjorde avvik fra fortellingen etablert av 1950-, og 1960-tallets divisjonshistorier. Memoarenes utgivelser på i all hovedsak høyreorienterte og revisjonistiske forlag underbygger òg antakelsen om tradisjonspleiens revisjonistiske og forherligende karakter. At bergjegernes krigsforbrytelser heller ikke ble straffeforfulgt, har trolig forsterket denne tendensen Kun én bergjeger utenfor generalstabene er hittil i Tyskland og Østerrike dømt for krigsforbrytelser – løytnanten Josef Scheungraber i 2010. Scheungraber var anklaget for represalier mot italienske sivile etter et partisanangrep, men ble først straffefølgd i Tyskland etter en italiensk dom *in absentia* i 2006.⁸⁴ Blant offiserene, som i varierende grad hadde en fortid innenfor bergjegeravdelingene, ble enkelte dømt i *Gisselprosessen* for forbrytelser begått på Balkan og i Norge. Disse inkluderer Hubert Lanz for Kefalonia-massakren og Rendulic for partisanbekjempelse på Balkan og brenningen av Finnmark.

Blant memoarene står Hodureks (1997) og Höflingers (2020) memoarer i en særlig posisjon. Hodureks minner med overordnet blick og fokus på tilbakevisning av skyld svært om de tidlige generalmemoarene, men er skrevet, som Hodurek skriver i innledningen, for å tilbakevise angrepene på Wehrmachts tradisjonspleie og forfektede uskyld:

Motivasjonen bak det gjennomførte arbeidet for min del, ligger i følgende intensjon: på den ene side skal det gjøres klart for den yngre generasjonen at det blant Wehrmachts soldater overveiende handlet om

⁸¹ «Der Feldzug in Polen wird ein ewiges Ruhmesblatt in der deutschen Geschichte sein und bleiben.» Toni Wiesbauer, *In Eis und Tundra – Drei Jahre an der Lapplandfront* (Berg am See: Kurt Vowinckel Verlag, 1983): 20.

⁸² «Es schien damals, als griffe etwas Ernstes – Großes nach uns, von dessen Ausgang das Schicksal jedes einzelnen von uns abhing.» *ibid.*, 159.

⁸³ Rolf Düsterberg, *Soldat und Kriegserlebnis – Deutsche militärische Erinnerungsliteratur (1945-1961) zum zweiten Weltkrieg. Motive, Begriffe, Wertungen.*, Red. Wolfgang Frühwald, et al., Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000): 42.

⁸⁴ Alexander Krug, "Blutbad in der Toskana," *Süddeutsche Zeitung*, 10.05.2010.

fremragende utdannet soldater ledet av en høy moral, som stod adskilt fra det nasjonalsosialistiske regimets forbrytelser, som visste å bevare sin ære i seier og nederlag, og som på ingen måte fortjener nåtidens lurvete og nedsettende behandling som til syvende og sist resulterer i en tidsåndorientert historieforfalskning.⁸⁵

Utover sitt forsvar for Wehrmacht gir Hodurek uttrykk for en grenseløs beundring for velkjente nasjonalsosialister som Ferdinand Schörner. Höflinger er på sin side som nevnt et mer sammensatt kasus, da memoaret ble skrevet kort etter krigen, men utgitt av sønnen først i 2020. Dette vekker mistanken om at teksten kan ha blitt revidert av sønnen tross dennes forsikringer om det motsatte. Denne analysen har valgt å ha tekstens autenticitet som premiss for oppgaven grunnet memoarens usminkede beskrivelser av jøder og kvinner, dens verifiserbarhet gjennom sekundærlitteratur og at det ikke er funnet noen kritikk av Höflingers fremstilling. Likevel forblir teksten i en særstilling, da den ved sin nærhet til krigen gir en mindre filtrert redegjørelse

Bergjegernes memoarer lar seg dele i tre distinkte kategorier korresponderende med tre separate faser. Den første perioden (1950–1955) domineres av generalenes fortsatte krig på papiret og deres forsøk på tilbakevisning av privat skyld. Den andre periodens memoarer (1955–1985) flytter fokuset fra det heroiserte individuelle til det soldatmessige kollektive. I den tredje perioden (1985–) står individet igjen i sentrum, men memoarene viser en mer distansert holdning til det forgagne, hvor krigsarvens problematiseres. Memoarene speiler utviklingen av synet på Wehrmacht, krigen og nasjonalsosialismen. Med den økende tidsmessige avstanden til krigen dukker nye stemmer opp som utfordrer de hittil dominerende fortellingene etablert i de første etterkrigsårene. Tross denne utviklingen består en kontinuitet i memoarenes topoi og motiver, uavhengig av forfatternes holdning til krigen og nasjonalsosialismen.

3.2. Bruken av dominerende topoi

Sentralt i dette arbeidet er analysen av topoi og andre litterære grep benyttet av memoarforfatterne. Det er i lesning av memoarene blitt tydelig at forfatterne gjennomgående har benyttet eksotiserende strategier rundt bergjegernes innsats ved Polarfronten, noe som etter dette arbeidets tese var sentralt for distanseringen av frontinnsatsen fra krigens realiteter. Denne eksotiseringen muliggjør separeringen av bergjegerne fra henholdsvis nasjonalsosialismen og krigsforbrytelser, noe som igjen er sentralt for bergjegermyten. I dette underkapittelet analyseres enkelte dominante topoi, som naturen, fiendebildet, synet på lokal- og urbefolkning, samt

⁸⁵ «Die Motivation, die meinerseits hinter der geleisteten Arbeit stand, ist von folgender Absicht getragen: einerseits soll der jungen Generation verdeutlicht werden, dass es sich bei den Soldaten der Wehrmacht überwiegend um hervorragend ausgebildete, von einer hohen Moral geleitete Soldaten handelt, die abseits der Verbrechen des nationalsozialistischen Regimes standen, daher in Sieg und Niederlage ihre Ehre zu wahren wussten und die die schäbige und herabsetzende Behandlung der heutigen Zeit, die letztlich eine zeitgeistorientierte Geschichtsfälschung zur Folge hat, in keinster Weise verdienen.» Hodurek, 1997: 3.

følelsen av isolasjon i et overveldende og arktisk klima – alle er viet et eget underkapittel. Underkapitlene viser hvordan forfatterne anvender disse for å konstruere og fremstille en særlig identitet som bergjeger.

3.2.1. En rettferdig invasjon

Om årsakene for den tyske invasjonen av Norge hersker det i norsk og internasjonal historiografi relativ enighet. Forskjellige undersøkelser har vektlagt ulike aspekter ved landets geografi og strategiske plassering, som oftest handler det om variasjoner over betydningen av tilgang til malmgruvene i Kiruna, kontroll over Skagerak og Østersjøen, samt bruk av Norge som utgangspunkt for tokt mot England og Nord-Atlanteren.⁸⁶ Her stilles heller spørsmålet om hvordan veteranene fremstilte og rettferdiggjorde invasjonen.

I det store og hele beskriver forfatterne invasjonen i relativt nøytrale ordelag uten større tanker rundt dens årsak og legitimitet. Ut fra Höflingers betraktninger over München-avtalen kan det være rimelig å spørre om soldatene overhodet gjorde seg opp noen oppfatning om hvorfor de var der de var: «Jeg må si at vi brydde oss svært lite om politikk. For oss var alt dette mer en opplevelse vi gjerne deltok i.»⁸⁷ Höflinger anså invasjonens politiske sider som utenfor soldatenes ansvarsområde, trolig grunnet hans lave alder og stilling. Forfatterne som faktisk løfter frem årsakene bak invasjonen, avviser anklagene om invasjonen som krigshandling rettet mot norsk suverenitet og befolkning. Rendulic beskriver invasjonen som politisk-militært nødverge,⁸⁸ Wiesbauer som adekvat reaksjon på manglende norsk nøytralitet etter Altmark-affæren,⁸⁹ og Klatt i likhet med Höflinger som en politisk beslutning utenfor bergjegernes ansvarsområde.⁹⁰ Og flere fremstiller angrepet som et kappløp med britene, at soldatene stod i en forsvarskamp og invasjonen et mottrekk overfor britisk aggresjon slik det heter hos Klatt.⁹¹

Forfatterne er tause om selve krigføringen i Norge utover relativt nøkterne skildringer av krigens gang. Det er imidlertid ett unntak, høydepunktet for operasjon Weserübung og identitetsstiftende for bergjegerne – kampene om Narvik. Narvik beskrives som en urban enklave omsluttet av ødemark: «Det var tross alt et endeløst område fra Narvik til Kirkenes-

⁸⁶ James Corum, "The German campaign in Norway 1940 as a joint operation," *The Journal of Strategic Studies* 21, nr. 4 (2008): 55.; Chris Mann og Christer Jörgensen, *Hitler's Arctic War: The German Campaigns in Norway, Finland and the USSR 1940-1945* (Havertown: Pen & Sword Books Limited, 2017): 33-35.

⁸⁷ «Ich muss sagen, dass wir uns sehr wenig um Politik gekümmert haben. Für uns war alles mehr ein Erlebnis, das wir ganz gerne mitmachten.» Eugen Höflinger, *Mein Kriegstagebuch 1938-1945 – Mit den Gebirgsjägern bis in den hohen Norden* (Norderstedt: Books on Demand, 2020): 16.

⁸⁸ Rendulic, 1965: 231.

⁸⁹ Wiesbauer, 1983: 29.

⁹⁰ Klatt, 1958: 21.

⁹¹ «Sie trugen alle mit Stolz den Narvikschild, den sie zur Erinnerung an die heldenhaften Abwehrkämpfe um Narvik verliehen bekommen hatten.» Rüdiger, 1957: 7.

området som økonomisk sett, utover malmhavnen i Narvik, ikke hadde noen betydning for riket. Tvert imot måtte det bygges gater, broer og tunneler for å i det hele tatt muliggjøre forsyningen kysten ikke tillot.»⁹² Passasjen røper hvordan soldatene anså Nord-Norge som et øde, naturlig rom som måtte overvinnes gjennom bruken av teknikk. Først måtte imidlertid Narvik inntas, bakgrunn for to av de mest innflytelsesrike fortellingene for bergjegerens selvforståelse.

Hodurek skriver om bergjegerens erobring av byen etter lengre kamper og gjengir et radiogram:

Deres ed tro og med eksemplarisk troskap og tapperhet hadde de ostmarkiske bergjegerne sammen med de senkede jagernes besetninger holdt ut til den seiersrike enden. Wehrmachts øverste befalsmann rettet et radiogram til general Dietl og hans Narvik-kjempere, hvor det blant annet ble sagt: «Dere alle som stod sammen i det høye nord, soldater av de ostmarkiske fjellene, våre krigsskips besetninger, fallskjermjegere så vel som kamp- og transportpiloter, vil gå historien i møte som beste representanter av tysk soldatkap.»⁹³

Sitatet illustrerer ikke bare hvordan Wehrmacht forstod 2. og 3. bergjegerdivisjon som «østerrikske» divisjoner, men også hvordan kampene i Narvik ble tilskrevet en viktighet som strakk seg utover interne forhold hos bergjegerne. Bergjegerne blir i radiogrammet beskrevet som «beste representanter», noe som understreker bergjegerens status som forbilledlige innenfor Wehrmacht-systemet i sin helhet. Wehrmacht videreførte også denne propageringen i andre former, som i den militære utmerkelsen, Narvik-skjoldet, gitt til soldatene som deltok i kampene, og i den senere bruken av skjoldet som divisjonsinsignium for 3. bergjegerdivisjon (fig. 3). Narvik ble slik grunnlaget for myten spunnet rundt Dietl og bergjegerne av det nasjonalsosialistiske propagandaapparatet, adaptert og videreført av bergjegerne selv.

Figur 3: 3. bergjegerdivisjons divisjonsinsignium. Foto: Kameradenkreis der Gebirgstruppe

Utover den store fortellingen om Narvik var også *bøffelmarsjen* (Operasjon Bøffel) viktig for den tidlige forståelsen av bergjegerne som elitesoldater og den senere traderingen av bergjegermyten. Navnet betegnet 2. bergjegerdivisjons unnsetningsmarsj fra Nord-Trøndelag til Narvik. Den månedslange marsjen, 900 kilometer gjennom vanskelig terreng, ble en propagandaseier til tross for Dietls seier før soldatenes ankomst. Marsjen viste muligheten av å etablere en landforbindelse mellom Fauske og Narvik, og dermed demonstrerte den

⁹² «War es doch ein unendliches Gebiet von Narvik bis in den Raum von Kirkenes, das wirtschaftlich gesehen, außer dem Erzhafen von Narvik für das Reich keine Bedeutung hatte. Im Gegenteil, es mussten viele Straßen, Brücken und Tunnels gebaut werden, um überhaupt den Nachschub zu ermöglichen, den die Küste nicht gestattete.» Wiesbauer, 1983: 49.

⁹³ «Getreu ihrem Eid hatten ostmärkischen Gebirgstruppen mit den Besatzungen der gesunkenen Zerstörer bis zum siegreichen Ende in beispielhafter Treue und Tapferkeit ausgehalten. Der Oberste Befehlshaber der Wehrmacht richtete an General Dietl und an seine Narvikkämpfer einen Funkspruch, in dem es unter anderen hieß: „Sie alle, die im hohen Norden zusammenstanden, Soldaten der ostmärkischen Berge, Besatzungen unserer Kriegsschiffe, Fallschirmjäger, sowie Kampf- und Transportpiloten, werden in die Geschichte eingehen als beste Repräsentanten höchsten deutschen Soldatentums.» Hodurek, 1997: 45.

Wehrmachts kontroll over det nordnorske rommet. At marsjen også satte sine spor i soldatenes bevissthet, kom senere til uttrykk under operasjon Barbarossa, her beskrevet i Hans Rüfs divisjonshistorie *Gebirgsjäger vor Murmansk* (1957): «For bergjegerne i regiment 136, som ved bøffelmarsjen gjennom Nord-Norge hadde opplevd lignende forhold, fantes det ingen uovervinnelige landskapsvanskeligheter.»⁹⁴

Sivilbefolkningen opptrer kun i enkelte betraktninger om dens forhold til tyske soldater, ofte ledsaget av klager om fiendtlige holdninger der Eugen Höflinger beskriver: «Generelt forholdt befolkningen seg den gang svært mistroisk.»⁹⁵ Dette bildet underbygges videre av F.W. Thorban «Ja, i Norge hadde man heller tatt imot englenderen enn tyskeren!»⁹⁶ Men generelt reflekterer forfatterne lite over den norske holdningen til soldatene. Hübner er den eneste som aksepterer oppfatningen av den tyske invasjonen som illegitim: «Han [en norsk sivilist] kunne ikke vite hvordan jeg hadde det, og at jeg helst hadde falt ham om halsen og grått for Tyskland. Men det ble meg i det dypeste av min eksistens klart, hva det på godt og vondt betyr å høre til en nasjon og å være vevet inn i dens skjebne.»⁹⁷

Hübners kritikk er muliggjort av den sene utgivelsen, også i måten den avviker fra andre forfattere. Gjennomgående beskriver memoarene imidlertid forholdet til de sivile som godt etter kampenes avslutning og normaliseringen av hverdagen: «Selvfølgelig unnet avdelingen seg ro og avslapning etter felttogets strabaser frem til forsyningenes ankomst over den lange forsyningsveien over havet, tok opp kontakten med befolkningen som ofte artet seg hjertelig og nøt landskapet i fulle trekk.»⁹⁸ Manglende beskrivelser av kamper i Norge speiler faktumet av at krigshandlingene var av begrenset art. For soldatene muliggjorde dette også et mer avslappet forhold til sine umiddelbare omgivelser, hvor disse tilnærmet kunne nytes i form av et turistmål.

3.2.2. Fienden – den sovjetiske soldaten

Angrepet på Sovjetunionen juni 1941 som gikk under navnet Operasjon Barbarossa medførte i nord et tysk-finsk angrep langs hele den finsk-russiske fronten. Sovjetiske soldater stoppet den tysk-finske fremmarsjen i Litza-dalen i september 1941. I memoarene ser krigserklæringen ut

⁹⁴ «Für die Gebirgsjäger des Regiments 136, die beim ‚Büffelunternehmen‘ in Nord-Norwegen ähnliche Verhältnisse vorgefunden hatten, gab es keine unüberwindlichen Geländeschwierigkeiten.» Rüt, 1957: 37.

⁹⁵ «Im Allgemeinen stand uns aber die Bevölkerung damals noch sehr misstrauisch gegenüber.» Höflinger, 2020: 86.

⁹⁶ «Ja, man hätte in Norwegen die Engländer lieber empfangen als die Tyske (Deutsche)!» F. W. Thorban, *Der Abwehrkampf um Petsamo und Kirkenes 1944: Operation "Birke" und "Nordlicht"* (Eggolsheim: Nebel Verlag, 2005): 39.

⁹⁷ «Er konnte nicht wissen, wie es in mir aussah, und dass ich ihm am liebsten um den Hals gefallen und um Deutschland geweint hätte. Aber es wurde mir wieder bis in die Tiefe meiner Existenz klar, was es heisst, einer Nation anzugehören und auf Gedeih und Verderb in ihr Schicksal verwoben zu sein.» Hübner, 1985

⁹⁸ «Selbstverständlich gönnte sich die Truppe bis zu dem Anlaufen und Einspielen der Versorgung bei dem langen Nachschubweg über See nach den Strapazen des Feldzuges Entspannung und Ruhe, nahm die Beziehung zur Bevölkerung, die sich oft herzlich gestalteten, auf und genoss die Landschaft in vollen Zügen.» Klatt, 1958: 67.

til å ha kommet som en overraskelse og soldatenes kjennskap til angrepsplanene er strengt tatt fraværende: «I den lange vinteren hadde mange kommandører beskjeftiget seg med studier av den finsk-sovjetiske vinterkrigen uten den gang å vite at en innsats i det høye nord var nært forestående. Men gradvis, i løpet av våren 1941, ble tegnene klarere.»⁹⁹ Sitatet kan tolkes i to retninger. Det beskrives en uvisshet som på den ene siden kan vitne om soldatenes manglende kjennskap til det tredje rikets mål ved krigføringen, heller usannsynlig. På den andre siden kan uvissheten tjene som middel til å bekrefte soldatenes rolle som tvungent innrullerte soldater fremfor som aktive pådrivere for tysk og nasjonalsosialistisk ekspansjon.

Fronten forble mer eller mindre statisk frem til den Wehrmachts tilbaketrekning høsten 1944. Tilstanden var preget av krevende klima og naturforhold, noe som la premissene for krigens gang og form. Men bergjegerne måtte samtidig også forholde seg til fiendtlige soldater. Om memoarforfatterne legger lite vekt på operasjonens formål eller legitimitet, omtales den sovjetiske soldaten hyppig, både i negativt og positivt ordelag.

De tidlige generalsmemoarene kontrasterer de «tapre» tyske soldatene som idealsoldater med «primitive» sovjetiske soldater.¹⁰⁰ I den grad de sistnevnte gjennomfører vellykkede operasjoner beskrives det som «bemerkelsesverdig».¹⁰¹ Slike karakteristikk av de sovjetiske soldatene forsvinner dog i overgangen til divisjonshistoriene, der disse ikke settes i et like eksplisitt rasistisk lys. Likevel fraskriver forfatterne dem både sin subjektivitet og humanitet og presenterer dem som dyriske eller naturfenomener snarere enn som mannlige soldater som dem selv. Rief beskriver eksempelvis de sovjetiske soldatene som «muldvarper», «brune bølger» eller «den røde stormen»,¹⁰² alle uttrykk som frembringer assosiasjoner til det dyriske, dehumaniserte og naturlige fremfor til det menneskelige. At fienden beskrives som dyrisk er en sentral bestanddel av bergjegernes selvforståelse som *jegere*. Konstruksjonen av fienden som byttedyr kunne legitimere bergjegernes kamphandlinger, da «jakten» var en normalisert del av deres *modus operandi*, liggende utenfor det ideologiske.

Tett knyttet til det dyriske og naturlige er det brutale og følelseløse, her beskrevet av Wiesbauer: «Et eksempel på de rødes umenneskelige krigføring så vi hos 2./136, som etter et angrep på en høyde der hadde funnet sin egen fortropp lemlestet og grusomt tilredt. Også

⁹⁹ «Im langen Winter hatten sich viele Kdfe. [sic] mit dem Studium des finnisch-sowjetischen Winterkrieges befasst, ohne damals wirklich zu ahnen, dass dereinst einmal ein Einsatz im hohen Norden bevorstehen könnte. Doch allmählich, im Laufe des Frühjahrs 1941 wurden die Anzeichen deutlicher.» *ibid.*, 69.

¹⁰⁰ Ruoho, 2012: 121.

¹⁰¹ Hölter, 1953: 46.

¹⁰² Rief, 1957: 55, 88, 110.

skadede ble av sovjeterne ubarmhjertig avlivet.»¹⁰³ Som sitatet viser poengteres de sovjetiske soldatenes umenneskelighet, hvor de blir beskrevet som eksisterende innenfor en naturtilstand uten moralske og etiske normer. I likhet med de fysiske omgivelsene besitter de fiendtlige soldatene ingen moral, men ulikt fra i generalsmemoarene gjøres dette ikke på grunnlag av rase, men adferd og stridsferdigheter. Samtidig som forfatterne beskriver den sovjetiske soldaten som dyktig til å utnytte terrenget, løfter de ofte frem at han var underlagt en brutal ledelse:

Vår fiende var kravløs, seig og kjempet forbit. Man yter ham ikke rettferdighet når en feilaktig propaganda betegnet ham som undermenneske. [...] Nok var *politrukene* [politiske kommisærer] de hensynsløse pådriverne, men likevel var angrepsviljen ved verste ildgivning og høyeste landskapsvanskeligheter over bekker, elver og selv flate sjøer gjennomgående oppofringsberedt.¹⁰⁴

Sitatet illustrerer hvordan forfatterne etter slutten av 1950-tallet hadde gått bort fra åpent rasistiske karakteristikk av den sovjetiske soldaten, slik de finnes i Rendulics betraktninger om «russerens vesen» i tilknytning til det øde og primitive landskapet.¹⁰⁵ Likevel vedvarer dehumaniserende karakteristikk av sovjeterne, men ikke på det samme rasistiske grunnlaget. Heller fornæktes fiendens humanitet for å kunne fortie de moralske kvalene ved overgrepene gjort mot dem. Slik forholder senere memoarer seg i voksende grad humant overfor sovjeterne, der de personlige memoarene heller beskriver dem som adekvate militære fiender og beklager de store tapene blant sovjetiske forsvarere gjennom den inkompetente sovjetiske hærledelsen.

Denne utviklingen vises særlig godt i Müllers beskrivelser. Han kjempet ved frontens sydlige avsnitt, var ikke selv bergjeger, men tilknyttet disse gjennom 169. infanteridivisjon og stiller slik bergjegernes forhold til sovjeterne i relieff. Kritisk og pessimistisk overfor den tyske krigføringen ytrer han seg om sine fiender: «Stalin hadde åpenbart nok mennesker til kanonføde. [...] Egentlig måtte russerne ‘ha nesen full’ etter timelange, fruktesløse angrep med enormt høye tapstall.»¹⁰⁶ I de yngste memoarene vises slik hvordan delte soldatverdier som desperasjon over en inkompetent ledelse vekker empati og medfølelse: «Hvor godt ville det være å kunne rekke russeren hånden i vennskap, enden på denne meningsløse krigen. Men krigen tok alltid på seg hardere former.»¹⁰⁷ Müllers avvikende holdning kan forklares med

¹⁰³ «Ein Beispiel unmenschlicher Kampfweise der Roten sahen wir bei der 2./136, die nach einem Angriff auf eine Höhe dort ihren eigenen Spähtrupp vollkommen verstümmelt und grausam zugerichtet aufgefunden hatte. Auch Verwundete wurden von den Sowjets unbarmherzig niedergemacht.» Wiesbauer, 1983: 80.

¹⁰⁴ «Unser Gegner war anspruchslos, zäh und kämpfte verbissen. Man wird ihm nicht gerecht, wenn eine falsche Propaganda ihn als Untermenschen bezeichnete. [...] Wohl waren die Politruks die rücksichtslosen Antreiber, aber dennoch war der Angriffsgeist bei hartnäckigstem Feuer und stärksten Geländeschwierigkeiten über Bäche, Flüsse und selbst durch flache Seen hindurch, aufopferungsbereit.» Klatt, 1958: 80.

¹⁰⁵ Rendulic, 1965: 274.

¹⁰⁶ «Stalin hatte offensichtlich genügend Menschen als Kanonenfutter. [...] Eigentlich müssten die Russen die Nase voll haben nach stundenlangen vergeblichen Angriffen mit enorm hohen Verlusten.» Müller, 2012: 92.

¹⁰⁷ «Wie schön könnte es sein, den Russen in Freundschaft die Hände reichen, das Ende dieses unsinnigen Krieges. Aber der Krieg nahm immer härtere Formen an.» *ibid.*, 132.

utgivelsestidspunktet. Memoaren ble utgitt i 2012, en periode hvor åpen rettfærdiggjøring og forherligelse av krigen ikke lenger var akseptabel, og hvor rommet for kritikk av den tyske krigføringen var betydelig større enn de første tiårene etter krigen.

Beskrivelsene av bergjegernes forhold til sovjetiske soldater er generelt ambivalente, men viser en tydelig utvikling. Der de tidlige generalsmemoarene hadde rasistiske holdninger overfor «bolsjevistiske» sovjetere, vokste det langsomt frem en anerkjennelse av de sovjetiske soldatenes militære egenskaper. På den ene siden fremstilles sovjeterne som tapre soldater underlagt en inkompetent ledelse med liten akt for menneskelige liv, og på den andre siden som en naturkraft, ikke forfinet av europeisk *Kultur*, og som ikke forholder seg til krigens regler og etiske rammer. At forbrytelsene og inkompetanse fra tysk side ikke skildres er likevel påfallende og er en åpenbar blindsoner for forfatterne, som bare, og da kun delvis, kommer til syne i Hübners og Müllers senere memoarer, enten skyldt den tidsmessige avstanden til krigen, eller deres rolle som regulære Wehrmacht-soldater uten bergjegernes særlige selvforståelse.

3.2.3. Finsk naturinstinkt og tysk teknikk

Ved Polarfronten stiftet bergjegerne også bekjentskap med sine finske allierte. I bergjegernes øyne behersket finnene naturen i den grad at bergjegerne tilnærmet anså dem, som sovjeterne, som del av den. Men der sovjeterne gjennom sitt instinktive forhold til naturen identifiseres *med* naturen, vurderer memoarforfatterne finnenes naturforhold som en rasjonelt basert og intim kjennskap til naturen utenfra og ikke innenfra naturen selv. Bergjegerne beundret finnenes kjennskap til naturen dypt, slik det kom til uttrykk i det de karakteriserte som et «naturinstinkt» hos et naturnært folk, ikke ødelagt av sivilisasjon:

I sinnets og naturinstinktets skarphet nådde de [bergjegerne] kun med få unntak opp til finnene, selv om de også brakte svært gode resultater. Her kunne man erkjenne hvordan det siviliserte liv også berører det antatt fjerneste fra det, og svekker sinnets skarphet og menneskets instinkter.¹⁰⁸

Memoarforfatterne roser finnenes kjennskap til naturen, men tilskriver dem ikke det dyriske som hos sovjeterne, noe som kan forklares med finnenes geografiske og kulturelle nærhet til det tyske – og omvendt tyskernes forestillinger om sovjeternes geografiske opphav i det David Lorenz karakteriserer som det fiendtlige, mytiske og uendelige Russland, sprunget ut fra reiseskildringer fra 1700- og 1800-tallet og ikke minst fra den diskursive arven etter Napoleons felttog i 1812.¹⁰⁹ Bevisstheten om sistnevnte vises også til i memoarene, hvor retretterende

¹⁰⁸ «An Schärfe der Sinne und des Naturinstinktes reichten sie aber nur mit ganz wenigen Ausnahmen an die Finnen heran, obwohl auch sie zu sehr guten Ergebnissen brachten. Hier konnte man erkennen, wie das Leben der Zivilisation auch das ihm scheinbar am meisten entrückte Dasein berührt und die Schärfe der Sinne und des Instinktes der Menschen beeinträchtigt.» Lothar Rendulic, *Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen* (München: Verlag Welsermühl, 1957): 269.

¹⁰⁹ David Alegre Lorenz, "Fear and loathing on the Eastern Front: Soviet forests and the memory of Western Europeans in the German military forces, 1941–1944," *Journal of Modern European History* 19, nr. 1 (2021): 126-29.

bergjegere sammenlignes med *la grande armée*: «Skremmende bilder av tilbakemarsjen på Russerveien: De velordnede fremrykkende enhetene til 6. bergjegerdivisjon møtte rekker av utslitte krigere som minnet om bildene ‘Napoleons tilbaketrekning fra Russland’.»¹¹⁰

Finland er slik for bergjegerne en sivilisasjonens siste utpost hvor de innfødte står i en mellomstilling mellom det siviliserte og det barbariske og bruddet mellom de to nasjonene med den finske separatfreden høsten 1944 beklages i memoarene:

Det tysk-finske våpenbroderskapet måtte ved Finlands utgang av krigen ta en for begge sider smertefull slutt. [...] Den finske militære ledelsens og stridskreftenes holdning var i begynnelsen ennå gjennomgående lojal overfor den tidligere koalisjonspartneren. Mellom overkommandoen i den finske hæren og 20. Gebirgsarmee ble det gjort avtaler på tro og ære med det det formål om å unngå kamper mellom stridskreftene.¹¹¹

For bergjegernes del hadde de som utenforstående kulturvesen et dobbelt forhold til Polarfrontens natur. På den ene siden misunner de finnenes og sovjeternes instinktive forhold til naturen, på den andre siden er han stolt over teknisk overlegenhet: «Disse broene var bygget i en vill, nesten uberørt natur. Kun her og der kunne det ses et hus ved en av elvene. Teknikkens verk i sin strengt målbetingede form i en vill, ubundet natur.»¹¹² Bergjegerne fremstilte seg som ekspanderende oppdagere og ekspedisjonsdeltakere som mestret naturen ikke bare gjennom relevante ferdigheter, men også ved hjelp av teknologi. Hos bergjegerne består mestringen av naturen i en kombinasjon av enkeltmannsferdigheter og bruken av moderne teknikk.

Memoarenes bergjegere skulle ikke kun mestre, men også domestisere naturen. I så måte inspireres de av finnenes naturforhold, men er til forskjell fra disse moderne. Det finsk-tyske våpenbroderskapet forener moderne tysk teknikk med finsk naturinstinkt. Den sofistikerte tyske teknikken settes også i kontrast med sovjeternes: «De russiske maskinene var teknisk de tyske svært underlegne, og personalet kunne ikke vise til samme utdanningskvalitet som det tyske.»¹¹³ Tross deres manglende «naturinstinkt» anser slik bergjegerne seg ved sin tekniske modernitet som overlegne både finner og sovjetere. Hvorvidt kampen mot naturen lyktes, forblir ubesvart. Gjennomgående varierer beskrivelsene mellom bergjegernes mestring av naturens utfordringer

¹¹⁰ «Schaurige Bilder des Rückmarsches an der Russenstraße: Den geordnet vorgehenden Einheiten der 6. Gebirgsdivision begegneten Reihen müder Krieger, die an die Bilder ‚Napoleons Rückzug aus Russland‘ erinnerten.» Rüb, 1957: 181.

¹¹¹ «Der deutsch-finnischen Waffenbrüderschaft, die mit dem Ausscheiden Finnlands aus dem Krieg ein für beide Seiten schmerzliches Ende nehmen musste. [...] Die Haltung der finnischen militärischen Führung und der Streitkräfte war anfangs noch durchaus loyal gegenüber dem bisherigen Koalitionspartner. Zwischen den Oberkommandos der finnischen Wehrmacht und der 20. Gebirgs-Armee wurden Abmachungen auf Treu und Glauben zwecks Vermeidung von Kämpfen zwischen den Streitkräften getroffen.» Thorban, 2005: 127-28.

¹¹² «Diese Brücken waren in wilder, fast unberührter Natur errichtet. Nur hier und dort war an einem der Flüsse ein Haus zu sehen. Werke der Technik in ihrer strengen zweckbedingten Form in einer wilden, ungebundenen Natur.» Rendulic, *Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen*, 1957: 262.

¹¹³ «Die russischen Maschinen den deutschen technisch weit unterlegen waren, und auch das Personal nicht jenen Ausbildungsstand aufzuweisen hatte wie das deutsche.» Rüb, 1957: 63.

og der hvor evnene ikke strekker til overfor den polare naturen. Naturen unndrar seg kontinuerlig bergjegernes domestisering og forblir fiendtlig overfor dem som «inntrengere»:

Over ved Litzafjorden speilte den nordlige solen seg. Været var i de sommerdagene unntaksvis skjønt. Når forholdene tillot det, tok jegerne av seg på overkroppen. Men også da hadde naturen sørget for at man ikke fikk ro. Det var som om den med alle midler kjempet mot inntrengerne i fredelig, uberørt land.¹¹⁴

Polarfrontens natur veksler mellom å være rammene for kamphandlingene, til å selv tilskrives en fienderolle av bergjegerne, den er både uavhengig og den sovjetiske soldatens allierte. Bergjegerens oppgave er å gjennom en forsøkt kombinasjon av finsk naturinstinkt og moderne tysk teknikk å underlegge seg naturen (og dermed sovjeteren). Noe de likevel aldri fullstendig lykkes med; naturen forblir til syvende og sist ubeseiret.

3.2.4. Det eventyrlige

I bergjegernes selvframstilling har naturen en særlig rolle. Bergjegerne var spesialisert på utfordrende klima og terreng, og slåss under krigen ved naturmessig utfordrende fronter i Lappland, Kaukasus og Kreta, preget av særegen topografi og natur. Samtlige memoarer beskriver naturen med kontrasterende karakteristikk, både i egenskap av å være ramme for kamphandlinger og estetisk. Naturen sprenger bergjegernes foreliggende referanser for naturens vesen: «Landskapet vi her møtte, var øde og goldt; fra det stille vannet i enden av fjorden raget spisser og klipper av stein, som om det en gang hadde vært land her. Området så ut til å være dødt; kun ganske alene stod her og der et norsk trehus.»¹¹⁵ «Ufruktbar formålsløshet ligger over dette trøstløse ødelandet. Det er som om vi står foran et uferdig skaperverk. Likevel har selv tundraen noe enestående skjønt å vise frem.»¹¹⁶

Med det gudsforlatte og øde beskriver samtidig forfatterne naturen som sublim og gir den til tider et tilnærmet utenomjordisk preg: «Minnene om den videre reisen på isede veier vekker superlativ etter superlativ. [...] Jeg ble overbevist om at Norge i sin grandiose, ofte ville skjønnhet ikke overtreffes av noen av Europas land.»¹¹⁷ Naturen lar seg som sitatene viser ikke relatere til tidligere erfaringer, hvor den kun lar seg beskrive av forfatterne i ekstremer, i negativ eller positiv forstand. Bergjegerne hadde heller aldri vært i berøring med natur slik de opplevde

¹¹⁴ «Drüben am Litzafjord spiegelte sich die nördliche Sonne. Das Wetter war in jenen Sommertagen an der Liza ausnehmend schön. Wenn es die Lage irgendwie zuließ, entblößten sich die Jäger den Oberkörper. Aber auch da hatte die Natur dafür gesorgt, dass man keine Ruhe fand. Es war, als ob sie sich mit allen Mitteln gegen die Eindringlinge in friedliches, unberührtes Land zur Wehr setzten wollte.» *ibid.*, 106-07.

¹¹⁵ «Die Landschaft, die wir hier antrafen, war öde und kahl; aus dem stillen Wasser am Ende des Fjordes ragten Spitzen und Schroffen von Felsteilen heraus, als wäre hier einmal Land gewesen. Die Gegend schien wie ausgestorben; nur ganz vereinzelt stand da und dort ein norwegisches Holzhaus.» Wiesbauer, 1983: 51.

¹¹⁶ «Unfruchtbare Zwecklosigkeit liegt über dieser trostlosen Öde. Es ist, als stünden wir vor einer unfertigen Schöpfung. Doch hat selbst die Tundra etwas einmaliges Schönes aufzuweisen.» Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 353.

¹¹⁷ «Die Erinnerung an die Weiterfahrt auf vereister Straße reiht Superlativ an Superlativ. [...] Ich gewann die Überzeugung, dass Norwegen in seiner grandiosen, oft wilden Schönheit von keinem Land Europas übertroffen wird.» *ibid.*, 379.

den i Øst-Finnmark og Lappland. Tundraens enestående karakter uttrykkes i eksotiserende beskrivelser, hvor naturfenomener som nordlys blir symboler på det utforskede og eventyrlige, noe som reflekteres i memoartitler som *In Eis und Tundra* eller *Armee in der Arktis*.

Om Polarfronten skildres som øde, var området ikke ubefolket, noe bergjegerne opplevde i møtet med samene. Soldatenes kunnskap om samene var tilnærmet ikke-eksisterende, og de ser ut til å ha vært usikre på hvordan man skulle forholde seg til dem. På den ene siden beundrer forfatterne samene for deres bånd til naturen, i enda større grad enn finnene og sovjeterne, og karakteriserer dem som Europas siste nomade- og urfolk. På den andre siden poengteres samenes «mongoloide» trekk og deres oppfattede primitive levesett som underlegent:

Urbefolkningen er samer, et folk av mongolsk opphav. Samene er små, bøyde og deres kalvbenthet og mongolske ansiktstrekk gir dem et merkelig utseende. De har knapt faste bosetninger og trekker med sine reinsdyrflokker som nomader gjennom landet, hvor de ikke bryr om de forskjellige landegrensene.¹¹⁸

Soldatenes uvisshet og blandede forhold til samene, distansert fra europeisk kultur, kommer til syne i bildematerialet fra fronten, som i fig. 4 og fig. 5. Førstnevnte er et bilde fra Rendulics memoarer som avbilder Rendulic med «samefyrsten» Jouni Aikio. Ut fra fotografiets kontekst er det grunn til å anta at bildet ble tatt innenfor rammene av nasjonalsosialistiske frontberetninger og/eller propaganda, og i så øyemed er det trolig Aikios eksotiske karakter som i det hele tatt motiverer bildet. Bildet kan derfor antas å ha blitt tatt for å illustrere bergjegernes møte med det eventyrlige i det høye nord for et hjemlig publikum. Bildet fremhever enkle kjensgjerninger som bekledning og et tilsynelatende vennskapelig forhold mellom de to. Likevel står Rendulic og Aikio i en klart hierarkisert posisjon, hvor Rendulic i bekledning og holdning qua tilsvarende nasjonalsosialistiske soldat- og mannsidealere fremstår som overlegen Aikio, og det gis inntrykk av at Aikio entusiastisk henvender seg til en autoritetsposisjon. Det kan også påpekes at Aikio tydeligvis er blitt gitt en medalje av Rendulic eller andre, båret på brystet, noe som igjen understreker det hierarkiserte forholdet mellom Rendulic som med makten til å gi æresbevisninger, mens Aikio mottar. Et annet eksempel for bergjegernes syn på samene representanter for det eksotiske og

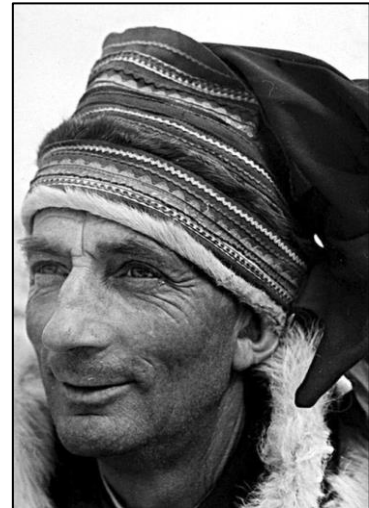
Figur 4: Lothar Rendulic og "Samefyrsten". Foto: Lothar Rendulic, Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen (1952)

¹¹⁸ «Die Ureinwohner sind Lappen, ein Volk mongolischen Ursprungs. Die Lappen sind klein, gedrungen, und ihre Säbelbeine und die mongolischen Gesichtszüge gebe ihnen ein komisches Aussehen. Sie haben kaum feste Siedlungen und ziehen als Nomaden mit ihren Rentierherden durch das Land, wobei sie sich um die einzelnen Landesgrenzen nicht kümmern.» Rüf, 1957: 8.

eventyrlige lar seg finne i avbildningen av en åpenbart munter Dietl utkledd i samiske klær (fig. 5). Men i fremstillingene skinner det også gjennom en respekt for samenes levesett, som i henhold til klima og natur er overlegen den tyske invasjonsmaktens:

Her hos samene så vi først ordentlig hvor hardt disse må kjempe med været. Derfor har de også den mest formålsmessige bekleddingen og utrustningen for disse områdene som man kan tenke seg. Først mye senere la vi våre fordommer angående utrustningen til side og kledde og rustet oss tilsvarende overfor forholdene.¹¹⁹

Samene var svært ulikt oppfattet i den norske og tyske nasjonalsosialistiske rasetenkningen. Der samene fra NS' sikt var «lite gunstig menneskemateriale» anså nasjonalsosialister som Heinrich Himmler dem i relativt positivt ordelag som et folk som tross deres ikke-germanske opphav hadde «holdt sitt blod rent».¹²⁰ Samenes bånd til naturen var i så henseende sentralt og de var for bergjegerne nok en variant av hvordan bergjegerne så lokalbefolkningen som naturmennesker. De fremstilles av memoarforfatterne som «edle ville» i et eventyrlig landskap. Der finnene og sovjeterne er henholdsvis alliert kompetanse og fiendtlig naturkraft, inngår samene som en integrert del av frontens natur, samtidig som at de bidrar til områdets eventyrlighet gjennom påkledning, utseende og adferd. Holdningen ser også ut til å ikke være retrospektivt konstruert, men også til stede under krigen, fremmet av den nasjonalsosialistiske propagandaen, så vel som beskrevet av soldatene selv, her vist til med samtidige kilder fra bergjegerne:

Figur 5: General Dietl utkledd i tradisjonelle samiske klær. Foto: Oula Seitsonen

Forlegent flirende nærmer samene seg. En merkelig skapning med en fettete toppelue på den sorte moppen av hår. [...] «Anders Nia heter jeg. Jeg har en kone og åtte barn, de går på en sameskole, mange dager bortenfor fjellene. De lærer merkelige ting der, lesing og skriving – hahaha ...» Anders ler seg halvt i hjel av alt dette tullet. [...] Lenge ser vi ham ennå, hvordan han vifter luen med den røde ulldotsen, til han plutselig, spøkelsesaktig som han kom, er forsvunnet inn i den endeløse ødemarken.¹²¹

Samene representanter det eksotiske ved Polarfronten og ble heller ansett som integrert i naturen enn som menneskelige aktører – riktignok nøytrale til forskjell fra de naturbundne

¹¹⁹ «Hier bei den Lappen sahen wir erst so richtig, wie schwer diese Leute mit der Witterung zu kämpfen haben. Allerdings haben sie die zweckmäßigste Bekleidung und Ausrüstung für diese Zonen, die man sich denken kann. Erst viel später haben wir unsere Vorurteile bezüglich der Ausrüstung fallen lassen und uns den Verhältnissen entsprechend bekleidet und ausgerüstet.» Höflinger, 2020: 139.

¹²⁰ Bjørg Evjen, «Møter og holdninger mellom samer, norske nazimyndigheter og representanter for okupasjonsmakten» i *Krig og frigjøring i nord*, Red. Fredrik Fagerli (Stamsund: Orkana Akademisk, 2015): 86.

¹²¹ «Verlegen grinsend kommt der Lappe heran. Ein merkwürdiges Geschöpf mit einer schmierigen Schirmmütze auf dem schwarzen Haarschopf. [...] ,Anders Nia ist mein Name. Ich habe eine Frau und acht Kinder, sie gehen in eine Lappenschule, viele Tage jenseits der Berge. Komische Sachen lernen sie dort, Lesen und Schreiben – hahaha...‘ Der Anders will sich halbtot über soviel Unsinn lachen. [...] Lange sehen wir ihn noch, wie er seine Mütze mit dem roten Wollknäuel in der Luft schwenkt, bis er plötzlich, spukhaft wie er kam, in der endlosen Einöde verschwunden ist.» Rudolf Jacobs, *Auf Posten in der Polarmacht - Ein Gebirgsjäger erzählt* (Berlin: Wilhelm Limpert-Verlag, 1941): 50-53.

fiendtlige sovjetene. I likhet med den fysiske og estetiske storslagne naturen unndro samene seg underleggelse og bidro til bergjegernes fremmedgjøring fra sine omgivelser. Området svarte ikke til soldatenes oppfatninger om det naturskjønne nord, men var fryktelig og enestående: «Nysgjerrig speidet soldatene mot Nordkapp, som lå innhyllet i tåke som en mørk koloss. [...] Soldatene var nesten noe skuffet, da de hadde forestilt seg området mer romantisk og interessant.»¹²² Gjennom sin sublim og eventyrlige karakter lot polarfrontens natur seg dårlig forene med soldatenes forforståelse av det nordlige. Memoarene håndterer dette med eksotiserende litterære grep, der området beskrives som adskilt fra resten av verden med sine forskjellige eventyrlige kjennetegn: «Som et eventyrstykke viste lyset seg på himmelen, i mange farger og i egenartet bevegelse.»¹²³ Gjennom mørketid og midnattssol tar også tiden på seg en egenartet karakter, hvor fronten blir et topos. Denne adskillelsen i et avsondret, eventyrlig rom forsterkes kun av samenes nærvær, som som halvt eventyrlige skikkelser befolker dette rommet. Videre kan det også antas at denne avsondringen tillot memoarforfatterne å distansere fronten fra den bredere konteksten av østfrontens utryddelseskrig, noe som igjen forenklet fortellingen av krigsforbrytelser og uetisk adferd.

3.2.5. Naturdomestisering

Der finnens og sovjetenes nærhet til den polare naturen minner om den tyske *Blut und Boden*-ideologien, er slike karakteristikk fraværende i memoarenes beskrivelser av bergjegerne. Unntaket er enkelte bemerkninger om bergjegerens særlige forhold til øde og karrig natur:

Mer enn alle andre soldater hadde han følt seg forbundet med rommet overlatt i hans varetekt. Hans frontavsnitt hadde betydd mer for ham enn et stykke dødt land, hvis taktiske egenskaper kunne interessere og ikke mer. Hans hjertensbånd med naturen sluttet han der det karrige og øde hersket.¹²⁴

Likevel ble bergjegerne aldri i stand til å operere innenfor det polares rammer som de innfødte, men forfatterne tar stolthet i å ha holdt fronten under de utfordrende forholdene:

Av sin kommandør, general Schörner, var de oppdratt til en stolthet og selvbevissthet man knapt kunne forestille seg, som iblant grenset mot arroganse. [...] Det var første gang og unikt at en divisjon kjempet i et ingenting, i den arktiske vinteren. Lange, mørke polarnetter med kraftige snøstormer og temperaturer ned til -60 grader stod overfor divisjonen. [...] Schörner hamret inn i soldatene sine at det umulige ikke fantes for en bergjeger. Det måtte være en divisjons særlige stolthet å kunne overvinne dette umulige.¹²⁵

¹²² «Neugierig schauten die Landser auf das Nordkap hinüber, das wie ein dunkler Koloss verschwommen im Nebel dalag. [...] Die Soldaten waren fast etwas enttäuscht, denn sie hatten sich die Gegend romantischer, interessanter vorgestellt.» Rüb, 1957: 7.

¹²³ «Wie ein Märchenspiel erschien das Licht am Himmel, in vielen Farben und in eigenartiger Bewegung.» Müller, 2012: 125.

¹²⁴ «Mehr als jeder andere Soldat hatte er sich stets mit dem Raume verbunden gefühlt, der ihm zum Schutze überlassen war. Sein Abschnitt hatte ihm überall mehr bedeutet als ein Stück toten Geländes, dessen taktische Gegebenheiten interessieren mochten und damit genug. Seinen Herzensbund mit der Natur schloss er selbst dort, wo Kargheit und Öde herrschten.» Klatt, 1958: 295-96.

¹²⁵ «Durch ihren Kommandeur General Schörner war sie in einem unvorstellbaren Stolz und Selbstbewusstsein, das manchmal an Überheblichkeit grenzte, erzogen worden. [...] Es war erstmalig und einmalig, dass eine Division kämpfend in

Poengeteringen av fronten som *terra nullius* gir frontbeskrivelsene et ekspedisjonslignende preg, hvor forfatterne fremstiller seg og sine medsoldater som utforskere og polarfarere: «I ingen andre områder av Europa, heller ikke i Alpene høye regioner, har oppklaringsoldater grunnet terrengets ugjennomtrengelighet så mange vanskeligheter å kjempe med som i Lappland. Oppklaringsoldatene blir utstyrt som ekspedisjoner.»¹²⁶ Slik knytter forfatterne soldatene an til idealer om den modige mannen som gir seg den ukjente naturen i vold.

Oppholdene ved Polarfronten var dog ikke avgrensede ekspedisjoner med klare mål, men langvarige og på ubestemt tid. Frontavsnittene ble fylt av leirplasser og huler som fungerte som hjem for soldatene, noe som gjør det nærliggende å undersøke hvordan hjemmet lot seg overføre til fronten, eventuelt om det lot seg overføre overhodet. Et spor i så måte er å finne i soldatenes navngivning av frontens umiddelbare områder.

Bergjegerne ga ofte naturformasjoner navn etter offiserer eller hjemlige naturformasjoner. *Kräutlerwand* og *Pranck-Höhe* er oppkalt etter offiserer, *Col di Lana* etter et fjell i Dolomittene hvor bergjegerne hadde kjempet under første verdenskrig. Navngivningen av støttepunkter og frontens infrastruktur knyttet også an til det alpine med betegnelser som *Tyrolerhöhe*, *Bayernhöhe*, eller kulturelle markører som *Lager Edelweiß* og *Prinz-Eugenbrücke*. Enkelte betraktninger om årsaken til navngivningen finnes hos forfatterne:

Hver sjø og hvert fjell mottok også i denne tiden sitt navn for å forenkle befalingsgangen. Mang en tapper offiser eller mann ble der foreviget i en lendebetegnelse. Men også mange av kampenes særtrekk farvet av på lendebetegnelsene. Da var det eksempelvis et «Håndgranathode», en «Granatkastersluk» eller et «Jegerhode».¹²⁷

Spesielt i avsnittet til II. G.J.R. 138 (Ghierl), som døpte sine ensomme stillinger i fjellskog og berg med ord som sa mer enn et høydetall. De kalte dem «Steiermark» og «Kärnten», «Donau», «Tyrol», «Stubai» og «Bayern», «Zillertal» og «Ötztal».¹²⁸

Sitatene peker dithen at soldatene gjennom å navngi sine umiddelbare omgivelser med navn fra hjemtraktene både forsøkte å konstruere følelsen av et «hjemme» og å gjenfinne det velkjente alpelandskapet i tundraen. Klatts beskrivelse viser at tankene på hjemtraktene i Østerrike og

ein Nichts, in den arktischen Winter zog. Lange, dunkle Polarnächte standen der Division bevor, mit schweren Schneestürmen und Temperaturen bis zu 60 Grad. [...] Schörner hämmerte seinen Leuten ein, dass es für einen Gebirgsjäger nichts Unmögliches gäbe. Es müsse der besondere Stolz einer Division sein, dieses Unmögliche zu überwinden.» Rief, 1957: 180.

¹²⁶ «In wohl keinem Gebiet Europas, auch nicht in den hohen Regionen der Alpen, hat die Erkundung wegen der Ungangbarkeit des Geländes mit solchen Schwierigkeiten zu kämpfen wie in Lappland. Die Erkundungsstäbe wurden wie Expeditionen ausgerüstet.» Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 353.

¹²⁷ «Auch erhielt in jener Zeit jeder See und jeder Berg seinen Namen, um die Befehlsgebung zu vereinfachen. Manch tapferer Offizier oder Mann wurde dort in einer Geländebezeichnung verewigt. Aber auch manche Besonderheit des Kampfes färkte sich auf die Geländebezeichnungen ab. Da gab es z.B. ein ‚Handgranatenköpfl‘, eine ‚Granatwerferschlucht‘ oder einen ‚Jägerkopfel‘.» Höflinger, 2020: 170.

¹²⁸ «Besonders im Abschnitt des II.G.J.R. 138 (Giehl), das seine einsamen Stellungen im Bergwald und Fels mit Worten taufte, die mehr besagten als eine Höhenschichtzahl. Es nannte sie ‚Steiermark‘ und ‚Kärnten‘, ‚Donau‘, ‚Tyrol‘, ‚Stubai‘ und ‚Bayern‘, ‚Zillertal‘ und ‚Ötztal‘.» Klatt, 1958: 280.

Syd-Tyskland var viktig for de isolerte soldatene. Bergjegerne ved den arktiske fronten forsøkte ikke bare å overvinne naturens utfordringer, men også tilegne seg den som sin egen.

3.2.6. Bergjegerne – Alpenes elitesoldater

Memoarforfatterne fremstiller seg selv som sivilisasjonsagenter stilt overfor en natur og en (ur)befolkning, urørt av europeisk kultur. Samtidig påberoper de seg gjennom sin tradisjon og alpine historie et særegent forhold til naturen som gjør dem særlig egnet for innsats ved fronten. Deres kvaliteter som spesialsoldater fremstilles som en frukt av deres dype røtter i det alpines rom og kultur, ifølge memoarene bestående i at de er enkle mennesker, men med et usedvanlig forhold til naturen. Dette forholdet gjør dem kvalifisert til en annen type krigføring enn den jevne Wehrmacht-soldaten, der enkeltmannsferdigheter og improvisasjonsevne er avgjørende kvaliteter: «Men jegerne fra 'Bøffelmarsjen' visste også her hvordan de kunne hjelpe seg selv. Oppfinnerånd og organisasjonstalent var hjelpere i den høyeste nød.»¹²⁹

Det er ikke kun *jegernes* evne til å improvisere memoarene betoner, men også at deres karakter ligger i at de er angrepssoldater: «Å forbli i en forsvarstilling lå ikke til dem. Bergjegeren var en angrepssoldat som var lært at det ved forsvar kun handlet om en tidsmessig og stedsmessig begrenset tilstand.»¹³⁰ Bergjegerens jegerkarakter var som nevnt nedfelt i deres *modus operandi* og at de utmerket seg i forhold til andre avdelinger poengteres, her overfor Waffen-SS:

Bergjegerne, vant til kamp i tundraen, hadde utført oppdraget i forbilledlig ro. Det viste seg denne dagen flere steder at *Kraxler* helst stolte på egen kraft og styrke, og at det jegermessige angrepet med den tildekte fremrykningen gjennom buskverk og steinkløfter var mye mer virkningsfullt enn det kasernemessige hurra-angrepet til naboene, som førte til unngåelige førertap og til slutt til panikkstemning.¹³¹

Som vist med Wiesbauers sitat kombinerer forfatterne bergjegerens bånd til naturen med deres egenskap som angrepssoldater til å konstruere bildet av en eliteavdeling jegere som ikke bare tilfredsstillt, men også utfyller de kravene det nasjonalsosialistiske militær-maskuline idealet satte til soldatene. Dette er også på bakgrunn av klare pek til det jaktmessige avansementet gjennom underskogen. Denne statusen konstrueres dog ikke kun ut fra soldatenes opplevelser og erfaringer ved Polarfronten, men funderes i det som skildres som en lang, historisk tradisjon.

¹²⁹ «Aber die Jäger des ‚Büffelunternehmen‘ wussten sich auch hier zu helfen. Erfindergeist und Organisationstalent waren die Helfer in größter Not.» Wiesbauer, 1983: 43.

¹³⁰ «Das Verweilen in einer Verteidigungsstellung lag ihnen nicht. Der Gebirgsjäger war ein Angriffssoldat, dem gelehrt worden war, dass es sich bei der Verteidigung nur um einen zeitlich und örtlich begrenzten Zustand handle.» Rief, 1957: 69.

¹³¹ «Die an den Kampf im Tundragelände gewöhnten Jäger hatten den Auftrag in vorbildlicher Ruhe ausgeführt. Es bewies sich an diesem Tage an mehreren Stellen, dass die „Kraxler“ am besten auf ihre eigene Kraft und Stärke vertrauten, und dass der jägermäßige Angriff mit dem gedeckten Vorpischen durch Buschwerk und Felsgeröll weit wirkungsvoller war als der kasernhofmäßige Hurra-Angriff der Nachbarn, der zu vermeidbaren Führerausfällen und anschließend zu Panikstimmung führte.» *ibid.*, 136.

Forfatterne poengterer ofte at bergjegerdivisjonene, særlig 2. og 3., er å anse som tradisjonsbærere. Divisjonshistoriene fremhever enkelte regimenters tradisjoner som trekkes tilbake til 30-årskrigen og tyrkerkrigene.¹³² Denne tradisjonen knyttes ikke kun til militære avdelinger, den skildres også som en regional tradisjon:

Mennene som i 1938 og senere ble kalt til fanene fra vår elskede fjellheims daler og byer, spurte ikke om hvordan og hvorfor. De fulgte hjemmets rop, tro sine fedres overlevering, som hadde tjent som *Kaiserjäger, Kaiserschützen, Rainer og Kärntner Freiheitskämpfer*.¹³³

Ved å fremheve tradisjonen fra før og under første verdenskrig konstruerer forfatterne en kontinuitet hvor de kun inngår som enda en generasjon av elitesoldater:

Første verdenskrig gjennomførte jeg i rekkene til k. u. k. infanteriregiment Erzherzog Rainer Nr. 59. Under andre verdenskrig fikk jeg i harde tider føre mine gamle Rainer-kameraters sønner mot fienden. [...] I ærefrykt dro vi forbi rainernes og keiserjegernes gamle soldatgraver.¹³⁴

Tross Østerrikes selvstendighet frem til kort før, virker bergjegernes fremstilling til å ikke knytte sitt opphav til det nasjonale, men heller det regionale. Dette har likevel, slik memoarene viser det, mindre å gjøre med nasjonalsosialistiske bestrebelser om et Stor-Tyskland enn med et markant skille mellom det prøyssiske og syd-tyske/østerrikske. Det store flertallet av memoarforfatterne viser en klar bevissthet om forholdet mellom det alpemessige/syd-tyske/østerrikske og det prøyssiske: «Kaptein Von Schlebrügge, en fremragende offiser, men som på grunn av sin prøyssiske væremåte var mindre populær blant ur-bayrerne.»¹³⁵ Det markeres slik en distanse mellom det alpine og det prøyssiske som eksempelvis betoner prøyssisk rigiditet og forrang i staben. Skillet har en lang historie i den delte østerrikske og tyske historien, men ble særlig uttalt i etterkrigstiden for å legge krigens ansvar på Tyskland, nærmere undersøkt i Maria Fritsches analyse av etterkrigstidens østerrikske kulturproduksjon.¹³⁶ Dette skillet ble ifølge Fritsche uttalt ved poengteringen av østerrikerens kosmopolitisme og dannelses, men også ved det naturnære og «rene» alpine, noe som forklarer memoarens betoning av bergjegernes karakter som fjellklatrere og alpine soldater, med et opphav uberørt av sivilisasjonens ødeleggende effekter:

¹³² Klatt, 1958: 12.

¹³³ «Die Männer, die im Jahre 1938 und später aus den Tälern und Städten unserer geliebten Bergheimat unter die Fahnen gerufen wurden, fragten nicht nach dem Wie und Warum. Sie folgten getreu der Überlieferung ihrer Väter, die als Kaiserjäger, Kaiserschützen, Rainer und Kärntner Freiheitskämpfer gedient hatten, dem Rufe der Heimat.» Rief, 1957: 6.

¹³⁴ «Den ersten Weltkrieg machte ich in den Reihen des k. u. k. Infanterieregimentes Erzherzog Rainer Nr. 59 mit. Während des zweiten Weltkrieges durfte ich die Söhne meiner alten Rainerkameraden in harter Zeit vor dem Feinde führen. [...] In Ehrfurcht zogen wir an manchen alten Soldatenfriedhöfen der Rainer und Kaiserjäger [...] vorbei.» Matthias Kräutler og Karl Springenschmid, *Es war ein Edelweiss...* (Graz: Leopold Stocker Verlag, 1962).

¹³⁵ «Hauptmann von Schlebrügge, ein hervorragender Offizier, der aber aufgrund seiner preußischen Art weniger bei den Ur-Bayern ankam.» Hodurek, 1997

¹³⁶ Maria Fritsche, *Homemade Men in Postwar Austrian Cinema – Nationhood, Genre and Masculinity* (New York: Berghahn Books, 2013): 91-94.

Når fjellboerne, fra hvis rekker de fleste av våre jegere kom, ofte gjennom gange og holdning slo oss som tungnemme og gjennom sitt språk som ikke sjeldent altfor langsomme, så tillot vi oss ikke å forledes til slutninger ut fra det ytre inntrykket av mennenes temperament og ånd. Disse ytterlighetene er et produkt av landskapet og den isolerte eksistensen eller livet i de minste samfunn. Det samme landskapet oppdrar likevel til største ytelsesevne og kroppslige motstandskraft og skolerer ånden i selvstendig og skarp reaksjon på livskampens sterkt vekslende realiteter. Og akkurat disse egenskapene utgjorde en verdifull del av kravene stilt til en god soldat.¹³⁷

Denne identiteten som eliteavdeling med regionalt feste i Østerrikes og Syd-Tysklands alperegioner fremholdes i memoarene. Den konstruertes ikke kun innad i bergjegerkollektivet, men også aktivt eksternt fra den nasjonalsosialistiske propagandaen; et eksempel på det siste er Hitlers rosende karakteristikkk av 20. Gebirgsarmee som sin «beste armé»,¹³⁸ og hans omtale av edelweissen som sin yndlingsblomst.¹³⁹ Viktig er slik også hvordan bergjegernes selvforståelse ikke kun skyldtes selvmytologisering, men også var et resultat av den nasjonalsosialistiske propagandaen, slik den ble spredt blant soldatene i populære frontaviser som *Deutsche Zeitung in Norwegen*, *Deutsche Polarzeitung* eller *Polar-Kurier*.¹⁴⁰ Disse bidro til bergjegernes selvoppfatning som elitesoldater, slik det beskrives i *Deutsche Zeitung in Norwegen*, hvor ikke bare soldatenes elitekarakter fremheves, men også deres modernitet: «Det ingen anså som mulig, det har Dietls jegere gjort: en krigføring av moderne proporsjoner i tundraen.»¹⁴¹

Bergjegerne lyktes med etterkrigstidens tradisjonspleie å i stor grad holde identiteten som elitesoldat adskilt fra Wehrmacht og det tredje riket som system og i forlengelse kritikken av disse. Dette gjorde trolig den alpint pregede selvoppfatningen attraktiv for bergjegere fra utenfra det alpine rommet. Klatt, prøysser fra Brandenburg, utvider også, som eneste, bergjegerbegrepet til å omfatte flere enn de alpine soldatene: «Edelweissen, som bergjegerne bærer med stolthet på sine luer og på armen, har i sine rekker sønner av Alpene, bayrere, schwabere, rhinlendere, schlesiere og også prøyssere, ført sammen i fred og lange krigsår, gjort elsket i hjemmet og aktet selv av fienden.»¹⁴² Klatt går imot de andre forfatterne ved å oppheve

¹³⁷ «Wenn uns auch die Gebirgsbewohner, aus deren Reihen sich zum größten Teil unsere Jäger ergänzten, oft nach Gang und Haltung schwerfällig und in ihrer Rede nicht selten übermäßig bedächtig erscheinen, so dürfen wir uns nicht verleiten lassen, nach diesem äußeren Eindruck auf Temperament und Geist dieser Männer zu schließen. Diese Äußerlichkeiten sind ein Produkt der Landschaft und des isolierten Daseins oder des Lebens in kleinsten Gemeinden. Die gleiche Landschaft erzieht aber auch zu größter Leistungsfähigkeit und Widerstandskraft des Körpers und schult den Geist in selbständiger und scharfer Reaktion auf die stark wechselnden realen Gegebenheiten des Lebenskampfes. Und gerade diese Eigenschaften machen einen wertvollen Teil der Anforderungen aus, die an einen guten Soldaten gestellt werden.» Rendulic, *Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen*, 1957: 320.

¹³⁸ *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 346.

¹³⁹ Albert Speer, *Inside the Third Reich* (New York: Simon & Schuster, 1997): 47.

¹⁴⁰ Lovisa Bergmann, "Okkupant om okkupert – Fremstillingen av nordmenn i Deutsche Polarzeitung og Polar-Kurier (1941–1945)" (Mastergrad, Universitet i Tromsø, 2019): 157.

¹⁴¹ «Was niemand für möglich gehalten hätte, das haben Dietls Jäger unternommen: eine Kriegführung modernen Ausmaßes in der Tundra.» Karl Schwarz, "Der Tundrakrieg - ein neues Heldenlied der deutschen Gebirgsjäger," *Deutsche Zeitung in Norwegen*, 22.10.1941.

¹⁴² «Das Edelweiß, das die Gebirgssoldaten an ihren Mützen und am Arm mit Stolz trugen, hat in ihren Reihen Söhne der Alpen, Bayern, Schwaben, Rheinländer, Schlesier und auch Preußen im Frieden und in langen Kriegsjahren zusammengeführt, sie beliebt in der Heimat und selbst vom Feinde [sic] geachtet gemacht.» Klatt, 1958: 11.

skillet mellom det alpine og det prøyssiske. Forsøket lykkes likevel ikke idet Klatt forfekter dette som den eneste, samtidig som at han også bruker begrepet *Ostmark*, slik Østerrike ble døpt etter Anschluss, fremfor Østerrike. Trolig var bergjegeridentiteten forlokkende for Klatt og veteraner fra utenfra alperregionen ved at bergjegernes østerrikske tradisjoner med bergjegermyten tilbød en depolitisert stilling fritatt skyld. Dette fritok veteraner som identifiserte seg med det alpine og østerrikske fra en kritisk gjennomgang.

Uavhengig av memoarenes utgivelsestidspunkt eller forfatterens geografiske opphav, deler de alle forestillingen om en elite, hevet over fanatisk nasjonalsosialisme, hvor soldatene får sin elitestatus ikke i kraft av deres tro på føreren eller deres ideologiske overbevisning, men fra verdier og ferdigheter ervervet gjennom alpint opphav og den tradisjonen opphavet medførte. Bergjegerne fremstilte seg som angrepssoldater og jegere, ukomfortable med defensiv krigføring, og hvor deres isolasjon ved Polarfronten kun forsterket tendensen til å sette seg over andre Wehrmacht-avdelinger. Betoningen og konstruksjonen av en historisk tradisjon hevet over «moderne» og «ny» ideologi muliggjorde et syn på krigen som ikke et historisk brudd. Krigen er for bergjegeren, nå som tidligere, upolitisk og nesten naturfenomen, hvor bergjegerne følger ordre og drar hjem ved krigens slutt uten å stille spørsmål rundt krigens formål:

Godt utdannet, vant til hardhet og oppofring, går bergjegeren i krigen, noe som har gjort edelweissen til fiendens skrekk. [...] Da den bitre enden nærmer seg går bergjegerne, hardt medtatt, men ubrutt innenfor hærens rammer tilbake til hjemmet. Uten en lyd vender de tilbake til sine fjell.¹⁴³

Ved å fremstille seg som upolitiske og ikke-ideologiske forsøkte slik veteranene å legitimere sin tradisjonspleie og å forfekte dens immunitet fra etterkrigstidens endrede sosiokulturelle forhold og påfølgende kritikk.

3.2.7. Ideologi og moral

Når bergjegerne beskriver seg selv som elitesoldater, reiser det nødvendigvis spørsmålet om hvordan de forholder seg til krigens ideologiske grunnlag. Krigens årsaker berøres lite, og i den grad de er til stede, beskrives krigen som rettferdiggjort eller utenfor soldatenes ansvarsområde. Dette blir synlig i forfatterens revisjonisme og bortforklaringer. Uavhengig av utgivelsestidspunkt ønsker forfatterne å vise hvordan det *egentlig* var, samtidig som de vil tilbakevise kritiske syn på bergjegernes frontinnsats. Tilbakevisningen er rettet mot det forfatterne beskriver som en feilaktig forståelse av soldatenes forhold til ideologi, i stedet fremheves det militærtekniske og kameratslige. Dette ses blant annet i beskrivelsene av Hitler,

¹⁴³ «Gut ausgebildet, an Härte und Opfer gewöhnt, geht der Gebirgsjäger in den Krieg, der, das Edelweiß zum Schrecken der Feinde werden lässt. [...] Als das bittere Ende naht, geht die Gebirgsgruppe, hart mitgenommen, aber ungebrochen im Rahmen des Heeres in die Heimat zurück. Ohne lautes Wort kehrt sie heim in ihre Berge.» Roland Kaltenecker, *Deutsche Gebirgsjäger im Zweiten Weltkrieg* (Würzburg: Flechsig Verlag, 2014): 11.

der han gjennomgående kritiseres, som i Wiesbauers beskrivelse av krigens slutfase: «Alt som ennå ble gjort på tysk side, var nå mer en fornektelse av den fiendtlige overmaktens nakne virkelighet, som Hitler og hans omgivelser, noe han ikke kunne oppgi, ikke ville innse.»¹⁴⁴

Selv den nasjonalsosialistisk overbeviste Rendulic tar i likhet med senere memoarforfattere avstand fra Hitler og ledelsen av NSDAP, som de fraskriver militær egnethet og tilskriver ansvar for forbrytelser og krigens redsler. Særlig generalsmemoarene og divisjonshistoriene fokuserer det militærstrategiske fremfor det ideologiske hos bergjegerne selv, hvor nasjonalsosialismen i det store og hele fremstilles som irrelevant for soldatenes daglige dont. Rendulic hevder å flere ganger ha sagt Hitler imot, noe som viser Rendulics skillelinje trukket mellom det ærverdige soldatmessige og det forkastelige ved Hitler og nasjonalsosialistiske ideologer: «Slik var jeg tvunget til å tale selv Hitler imot, da han av meg forlangte et knapt gjennomførbart og sågar skadelig operativt tiltak, mens jeg hadde tatt en annen beslutning.»¹⁴⁵ Slik kritikk er relativt fåmælt i fremstillingen av de første krigsårene og først med de begynnende tyske tapene blir kritikken friere og mer uttalt, her hos Wiesbauer: «Hitler hadde ikke forstått å utnytte de tidlige, store suksessene»;¹⁴⁶ denne utviklingen i synet på krig og nasjonalsosialismen innad i memoarene skrevet på visse tidspunkt er trolig spor av memoarenes basis i dagbøker og brev, hvor holdningen til den politiske ledelsen utviklet seg over lengre tid.

Først i de senere memoarene omfatter kritikken av Hitler og NSDAPs elite det ideologiske og nasjonalsosialistiske. Der de tidlige memoarene hovedsakelig kritiserer Hitlers og regimets militære svakheter, beskriver senere memoarer hvordan regimet også er skyldige i politiske og ideologiske forbrytelser. Müller og Hübner beskriver hvordan deres generasjon frarøvdets sitt liv og ble underkastet en ideologisk og politisk bevegelse de ikke samstemte i. Müller fordømmer: «Nasjonalsosialistenes ærerike triumftog ødela vår beste tid»,¹⁴⁷ og Hübner gjengir med en referanse til Friedrich Schillers *Der Spaziergang* og spartanernes kamp ved Thermopylene hvordan en generasjon ble ofret for en påtvunget plikt: «Wehrmacht-beretningen meldte: tyske tropper brøt gjennom ved Thermopylene. – ‘... som loven befalte!’»¹⁴⁸

¹⁴⁴ «Alles, was deutscherseits noch unternommen wurde, war nur mehr ein Aufbäumen gegen die nackte Wirklichkeit der feindlichen Übermacht, die aber Hitler und seine Umgebung, von der er sich nie trennen konnte, nicht wahrhaben wollten.» Wiesbauer, 1983: 188.

¹⁴⁵ «So war ich gezwungen, selbst Hitler zu widersprechen, als er eine von mir für kaum durchführbar und sogar schädlich gehaltene operative Maßnahme verlangte, während ich einen anderen Entschluss gefasst hatte.» Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 63.

¹⁴⁶ «Hitler hatte es nicht verstanden, aus den großen Anfangserfolgen Kapital zu schlagen». Wiesbauer, 1983: 161.

¹⁴⁷ «Der ‚glorreiche‘ Siegeszug der Nationalsozialisten hat unsere schönste Zeit ganz und gar zerstört». Müller, 2012: 4.

¹⁴⁸ «Der Wehrmachtsbericht meldete: Deutsche Truppen brachen durch die Thermopylen. – ‘... wie das Gesetz es befahl!’» Hübner, 1985: 26.

Samtidig som at forfatterne kritiserer Hitlers føringer, fremstiller de attentatforsøket av 20. juli 1944 som brudd på alle soldatidealer og militær-moralske normer: «20. juli overrasket meldingen om et attentat på Hitler føring og tropper. De stod målløse overfor kjensgjerningen. Dette gav også stemningsberetninger fra troppene uttrykk for. Spesielt ved det yngre offiserskorpset og mannskapet ble hendelsen avvist og fordømt.»¹⁴⁹ Særdeles ser divisjonshistoriene ut til å med sitt fokus på soldatidealer å fordømme attentatet som en utilgivelig handling, tross deres kritikk av Hitler og regimet. I de senere personlige memoarene, her hos Müller, beskrives derimot attentatforsøket i mer positive vendinger:

I dag var 20. juli 1944, vi hørte takket være våre gode radioer om oberst Stauffenbergs attentat på Hitler. Vi var ytterst overrasket og spent. Skulle dette være vendepunktet? [...] Om kvelden snakket jeg igjen med Werner i brakken, da denne mente: «Skitt at saken med Stauffenberg gikk skeis!» Det var også den utbredte oppfatningen i troppen. Kun offiserene forholdt seg avmålte.¹⁵⁰

I sammenligningen mellom de to overdriver Klatt tydelig de meniges reaksjon på attentatet. Dette viser til enkelte kjensgjerninger. Først og fremst at det trolig var en større forskjell mellom offiserens og de meniges oppfatning av krigsføringens etiske normer. For offiserene var militær adferd knyttet til «offisersære», som for dem ytterligere distanserte hendelser som attentatet fra det akseptable handlingsrommet. Som kollektive fortellinger utvider offiserene som forfattere denne «æresfølelsen» til å innbefatte bergjegerne som kollektiv for å bekrefte disses og dermed sin egen status som elitesoldater. For memoarene er dette trolig en sentral forklaring bak divisjonshistorienes stadige poengtering av bergjegernes unisone oppslutninger om verdier samsvarende med militær-maskuline idealer, der avvikende meninger forties. Senere utgitte personlige memoarer som Müllers kunne derimot bestride det beskrevne unisone i egenskap av å ikke bare gjennom tidsperioden gått være tillatt å forholde seg til Hitler på alternative måter, men også ved at de som *personlige* memoarer beskrev individuelle holdninger, og i så måte ikke talte for andre enn seg selv.

Tross divisjonshistoriens fordømmelse av attentat som middel, ser førerskikkelsen i større grad ut til å for bergjegerne ha ligget i generalløytnant Eduard Dietl, mytifisert i etterkant av slaget om Narvik. Dietl, som kommanderte 20. Gebirgsarmee, var toneangivende for bergjegernes selvoppfatning og soldatidealer. Han hadde ledet den tyske skitroppen under OL i 1936, ble tilskrevet en farsrolle av soldatene, og er det nærmeste man kommer en førerskikkelse i

¹⁴⁹ «Am 20. Juli überraschte Führung und Truppe die Meldung von dem Attentat auf Hitler. Sie standen diesen Tatsachen fassungslos gegenüber. Dem gaben auch die eingeforderten Stimmungsberichte über die Truppe Ausdruck. Besonders bei dem jüngeren Offz.-Korps und den Mannschaften fand die Tat stärkste Ablehnung und Verurteilung.» Klatt, 1958: 279.

¹⁵⁰ «Heute war der 20. Juli 1944, wir hörten dank unserer guten Funkgeräte vom Attentat des Oberst Stauffenberg auf Hitler. Wir waren aufs Äußerste überrascht und gespannt. Sollte das die Wende sein? [...] Abends in der Baracke unterhielt ich mich wieder einmal mit Werner, als dieser meinte: „So ein Mist, dass die Sache mit Stauffenberg schiefgelaufen ist!“. Das war auch die verbreitete Meinung bei der Truppe. Nur unsere Offiziere taten sich sehr verhalten.» Müller, 2012: 146-47.

memoarene: «Tilliten til ledelsen var ennå ubegrenset. Far Dietl ville finne den riktige veien videre.»¹⁵¹ Dietl døde i et flykrasj i juni 1944, noe som unndro ham fra å stilles til ansvar etter krigen og NS-propagandaens konstruksjon av heltebildet rundt Dietl fra å dekonstrueres. Dette legitimerte bergjegermytens stilisering av ham som *pater familias* i kameratskapet bergjegerkollektivet utgjorde, hvor memoarene rotfestet Dietls karakter i det militære fremfor det politiske. Ved å beskrive Dietl som leder- og farsskikkelse distansert fra nasjonalsosialismen, tross hans godt dokumenterte nære forhold til Hitler og nasjonalsosialismen,¹⁵² distanserte bergjegerne seg selv fra det tredje riket.

Fortielsen av ideologiske aspekter ved krigføringen begrenser seg likevel ikke kun til Hitler som skikkelse i soldatenes hverdagsliv. Krigsforbrytelser utelukkes totalt der de ikke lar seg rettferdiggjøre. Betragtninger om folkemord på jødene er tilnærmet fraværende, trolig for å underbygge Wehrmacht-veteranenes selvframstilling som uvitende. De eneste henvisningene til Holocaust finnes hos Müller: «Også om behandlingen av jødene på Hitlers ordre lekket det enkelte antakelser ut. Hitler ville ha et rent arisk folk; og alt som ikke passet nasjonalsosialismen måtte ut.»¹⁵³ og hos Höflinger: «Jeg så her [i Rymanov] jødene for første gang virkelig arbeide. Jeg visste til da ikke at de også kunne utføre kroppslig arbeid. Med mye rop og mas forsøkte de i Rymanov å slukke deres [brennende] hus.»¹⁵⁴ De to forfatterne skiller seg ut som første og siste beretninger om krigen, hvilket kan forklare at deres betraktninger rommer jødene. Da Höflinger skrev i 1948 hadde den europeiske offentligheten ennå ikke den holdningen til jødeforfølgelsene som de senere skulle få, hos Müller (2012) hadde rommet for kritiske refleksjoner vokst gjennom dekonstrueringen av myten om det rene Wehrmacht.

Memoarene vier Hitler gjennomgående lite oppmerksomhet og reduserer ham til en bifigur ansvarlig for militære feilslag. I stedet knytter forfatterne an til offiserer som Dietl og Schörner som i kraft av tjenestegrad representerte militære fremfor ideologiske verdier. Særlig Dietl spiller for memoarene rollen som leder, legitimerende for bergjegernes fortelling grunnet hans forestilte avstand til det ideologiske. Dietl skiller seg fra Schörner, hvor Schörner i mindre grad tilskrives en lignende rolle og kun av Hodurek. Dette er trolig grunnet Schörners ekstreme

¹⁵¹ «Das Vertrauen zur Führung war noch uneingeschränkt. Vater Dietl würde schon den richtigen Weg finden.» Rief, 1957: 79.

¹⁵² Jakob Knab, "Generaloberst Eduard Dietl" i *Hitlers militärische Elite - 68 Lebensläufe*, Red. Gerd Ueberschär (Darmstadt: Theiss Verlag, 2015).

¹⁵³ «Auch über die Behandlung der Juden auf Befehl Hitlers sickerte so manche Mutmaßung durch. Hitler wollte ein rein arisches Volk; und alles, was nicht zum Nationalsozialismus passte, musste raus.» Müller, 2012: 117.

¹⁵⁴ «Ich habe hier [in Rymanov] die Juden zum ersten Mal richtig arbeiten sehen. Ich wusste bis dahin nicht, dass sie auch körperliche Arbeit verrichten können. Mit viel Geschrei und Gezeter haben sie in Rymanov ihre Häuser zu löschen versucht.» Höflinger, 2020

brutalitet og ideologiske overbevisning, overdreven for soldatene selv – han ble av egne soldater kalt «blodige Ferdinand»,¹⁵⁵ noe som igjen forringet hans verdi som positivt identifiseringsgrunnlag. Videre utelates Holocaust og forfølgelsene av andre folkegrupper, selv ikke de mer kritiske av forfatterne ønsket å ta del i dette ansvaret. Innenfor rammene av Wehrmacht-myten fremstilles bergjegerne som utpreget apolitiske soldater, hvis elitestatus hever dem over krigens bredere ideologiske og politiske kontekst, der de kun forholder seg til denne militært og ikke ideologisk.

3.2.8. Alkohol og virkelighetsflukt

Utover forholdet til nasjonalsosialismen og Hitler er alkoholkonsum og samvær med kvinner topoi som nedtones. Disse kunne begge fungere som virkelighetsflukt for soldatene forlagt ved det ugjestmilde frontavsnittet, men beskrives utover hos Höflinger sjeldent eksplisitt. De andre forfatterne skildrer gjennomgående et måteholdent og ansvarlig forhold til alkohol, der dette konsumeres i mindre kvanta og primært signaliserer hygge og hjemlighet: «En velluktende duft av grogg eller gløgg fylte det lille tilfluktsrommet.»¹⁵⁶

Höflingers tekst forteller om et mer løssluppet forhold til alkohol, gjerne betegnet som et primærbehov for soldatene: «Snart inviterte jeg som vert naboene, som alle møtte ivrig opp og lot seg smake på min gode rødvin. Derunder var også forskjellige norske piker. Dans i den store gangen og også i hagen var snart på dagsorden. Jeg hadde også innrettet en bar.»¹⁵⁷ Höflinger beskriver hyppig fester med store mengder alkohol, der kvinner var sentrale for festlighetene i form av selskap eller seksuelle partnere. Men der Höflinger fritt skildrer selskapeligheter med kvinner og høyt alkoholkonsum, beskriver Müller alkoholens negative sløvende effekter som fasiliterer for brutalitet og overgrep, både for SS-Soldater og sovjetere: «Helmut sa at han ved den forlatte leirplassen hadde oppdaget det som kunne forklare angripernes iver: tomme vin-, sekt- og cognacflasker i betraktelige mengder.»¹⁵⁸ «Som vi kunne bekrefte, ble russerne pisket frem med vodka og igjen og igjen sendt fremover.»¹⁵⁹

Müllers mer restriktive syn på alkohol tilsvarer de andre forfatternes, noe som illustrerer hvordan enkelte aspekter ved det nasjonalsosialistiske soldat- og mannsidealet overlevde det

¹⁵⁵ Kerstin von Lingen, "Soldiers into Citizens: Wehrmacht Officers in the Federal Republic of Germany (1945–1960)" *GHIL Bulletin* 27, nr. 2 (2005): 63.

¹⁵⁶ «Ein wohlriechender Duft von Grog oder Glühwein erfüllte die kleinen Wohnbunker.» Wiesbauer, 1983: 143.

¹⁵⁷ «Bald habe ich als Hausherr meine Nachbarn eingeladen, die auch alle eifrig erschienen und sich meinen guten Rotwein schmecken ließen. Darunter waren auch verschiedene norwegische Mädchen. Tanz in der großen Diele und auch im Garten war bald an der Tagesordnung. Auch eine Bar hatte ich eingerichtet.» Höflinger, 2020: 118.

¹⁵⁸ «Helmut sagte, was den Schwung den Angreifer einigermaßen erkläre, habe er bei einem Gang über den verlassenen Lagerplatz derselben entdeckt: leere Wein-, Sekt-, Kognakflaschen in beträchtlicher Menge.» Hübner, 1985: 141.

¹⁵⁹ «Wie wir feststellen konnten, wurden die Russen mit Wodka aufgepeitscht und immer wieder nach vorn geschickt.» Müller, 2012

tyske nederlaget. Sentralt i den nasjonalsosialistiske mannstukten var at soldaten og mannen skulle kontinuerlig være herre over kropp og sinn, og fremstå som ansvarlig og moralsk. noe som bryter med det eksessive alkoholforbruket innad i NSDAP og Wehrmacht.¹⁶⁰ Höflingers tekst, som gjennom sine mer eksplisitte skildringer sannsynligvis ligger nærmere sannheten, avslører denne avstanden mellom teori og praksis. Når soldatenes streben etter soldatidealet slo feil, meldte behovet for virkelighetsflukt seg. Her spilte nok også Polarfronten klimaktiske forhold en rolle, hvor soldatene ved Polarfronten fikk opptil dobbelte alkoholrasjoner.¹⁶¹ At disse utfordringene i liten grad omtales i memoarene, skyldes nok forfatterens ønske om å fremstå i et presentabelt lys, hvor et høyt alkoholkonsum og dets følger passer dårlig inn i det fremdyrkede bildet av elitesoldatene. I retrospekt er det det kontrollerte forholdet til alkohol som fremheves ettersom selvdisiplin gjaldt som bevis på mannlighet.

3.2.9. Røde og hvite kvinner

Höflingers skildringer av hvordan kvinner deltok i festene han organiserte, gir en anledning til å gå inn på spørsmålet om bergjegernes syn på kvinnenes rolle, være seg ved fronten eller hjemme. De fleste forfattere avviker fra Höflingers beskrivelser av kvinner som kjønnslige og seksuelle vesen, og innordner dem heller som ikke-erotiske figurer i et militært skjema. De innordnes i kameratskapet, dog som underordnet de stridende mennene, noe som videre underbygger dikotomien kriger og omsorgsperson eller beskytter og beskyttet. Gjennomgående vies kvinner lite plass i memoarene, de hadde ingen naturlig plass i beskrivelsene av den korpsånden og det kameratskapet bergjegerne har. De skildres primært som omsorgsfulle og moderlige figurer i form av finske lotter eller Røde Kors-sykepleiere tilknyttet kamphandlingene. Müller fremhever kvinnenes moderlighet: «På perrongen ventet mange Røde Kors-pleiere som passet oss med stor omsorg og vennlighet. [...] Alt videre ble gjort av finske søstre. Vi var dypt beveget av søstrenes fornemme og fine omsorg.»¹⁶²

Beskrivelsene av lottene og sykepleierne tilsvarer klassiske forestillinger om kvinnelig omsorg og underordning. Hvordan uttrykkes i forbindelse med lottene fremgår av Noora Sotaniemis intervjuer med veteraner fra Polarfronten. På den ene siden beundret disse veteranene lottene for sine militære evner: «Jentene, lottene. Våre lypiker. [...] To piker spente på seg så store kanistere [med kaffe] på ryggen, tok på seg ski i vinteren, dro med kanistene frem til sine

¹⁶⁰ Maria Fritsche, "Alkohol und (Besatzungs-)macht" i *'Wenn die Norstes uns schon nicht lieben,...' Das Tagebuch des Dienststellenleiters Heinrich Christen im besetzten Norwegen 1941–1943*, Red. Dorothee Wierling (Göttingen: Wallstein Verlag, 2021): 229.

¹⁶¹ Ibid., 238.

¹⁶² «Auf dem Bahnsteig warteten viele Rotkreuzhelferinnen und -helfer und bemühten sich mit großer Sorgfalt und Freundlichkeit um uns. [...] Alles Weitere wurde von den finnischen Schwestern getätigt. Wir waren auf das Tiefste beeindruckt von der vornehmen und feinen Art und Weise der Betreuung durch diese Schwestern.» Müller, 2012: 60.

soldater, tok geværene fra dem der fremme som drakk kaffe imens lottene skjøt videre på russerne. Det var lottene.»¹⁶³ På den andre siden underordnes de stadig det kameratslige soldatfellesskapet, før de endelig underordnes en enkelt mann: «De kommer sikkert ikke til å underordne seg, tror jeg, med mindre det kommer en østerriker og gifter seg med en, da må hun underordne seg.»¹⁶⁴ Uavhengig av deres kvalifikasjoner underordnes kvinnene slik soldaten.

Om det eksisterte forskjellige verdier for mannligheutsuttrykk, er dette også tilfellet for kvinner. Memoarenes kvinner vurderes ikke bare i relasjon til mannen, men også innbyrdes. Sosiologen Klaus Theweleit undersøker i *Männerphantasien* (1977/1978) mannsidealene i den tyske mellomkrigstidens paramilitære bevegelser som frikorpsene og hvordan disse også innebar idealer for kvinnelig adferd.¹⁶⁵ Fra periodens litteratur rekonstruerte Theweleit dominante kvinnebilder som han inndelte i «hvite» og «røde» kvinner, som forenklet uttrykt betegner kvinnene som legemliggjør den passive, rene kvinnen og kvinner som brøt med tradisjonelle kjønnsnormer, gjerne med kommunistisk bakgrunn.

Også i bergjegernes memoarer er en lignende dualitet synlig, hvor kvinner hovedsakelig vurderes ut fra deres forhold til kjønnsroller, så som i skildringene av de sovjetiske kvinnelige soldatene. Her ved tilfangetakelsen av en kvinnelig sovjetisk soldat: «Ved spetakkelets slutt måtte vi le av den skrikende kvinnen.»¹⁶⁶ De røde kvinnelige soldatene latterliggjøres som et brudd på sivilisasjonens normer og underbygger oppfatningen av sovjeterne som usiviliserte. På den andre siden fremstiller memoarforfatterne Wehrmacht-sykesøstrene som avseksualiserte «hvite» kvinner innordnet og underordnet i kameratskapet: «Som en engel dukket sykesøsteren 'Anneliese' opp, viden kjent i regimentet, og tok med en liten gave til alle.»¹⁶⁷ Disse kvinnene skildres med forventninger om omsorgspersoner som tilnærmet transcenderer det kroppslige og virkelige – de er engler. Om de var del av det militære fellesskapet, var det underlagt mannlige soldater. Ikke som deres fedre eller brødre, men som førere og i ytterste fall kamerater.¹⁶⁸

¹⁶³ «Die Mädchen, die Lottas. Unsere Blitzmädchen [...] Zwei Mädchen haben sich so große Kanister [mit Kaffee] am Rücken geschallt, sind auf die Schier gestiegen im Winter, sind mit den Kanistern vorgefahren zu ihren Soldaten, haben denen vorn das Gewehr genommen, der hat derweil Kaffee getrunken, und die Lotta hat derweil weitergeschossen auf die Russen. Das waren die Lottas.» Siegfried Mattl og Noora Sotaniemi, "Kameradschaft". Funktion und Entwicklung eines Dispositivs im Nachkriegsösterreich," *L'Homme. Z. F. G.* 12, nr. 1 (2001): 42.

¹⁶⁴ «Die werden sich sicher nicht unterordnen, glaube ich, [es] sei denn, dann kommt ein Österreicher und heiratet eine, dann wird sie sich unterordnen müssen.» *ibid.*

¹⁶⁵ Klaus Theweleit, *Männerphantasien* (Berlin: Matthes & Seitz Berlin Verlagsgesellschaft, 2020).

¹⁶⁶ «Am Ende des Spektakels mussten wir doch über die schreiende Frau lachen.» Müller, 2012: 49.

¹⁶⁷ «Wie ein Engel erschien die weit im Regiment bekannte Krankenschwester 'Anneliese' und brachte für jeden noch ein kleines Geschenk mit.» Wiesbauer, 1983: 143.

¹⁶⁸ Thomas Kühne, "Kameradschaft: "das Beste im Leben des Mannes". Die deutschen Soldaten des Zweiten Weltkriegs in erfahrungs- und geschlechtergeschichtlicher Perspektive," *Geschichte und Gesellschaft* 22, nr. 4 (1996): 511.

Men memoarene omtaler også soldatenes hjemlige kjærlighetsinteresser. Disse inngår ikke i den militære verden, men forventes å forbli hjemme trofaste ventende på ektemannen eller kjæresten. Disse kvinnene faller til en viss grad utenfor Theweleits kategorier, da de på den ene siden innordner seg tradisjonelle kjønnsroller, men på den andre siden tilskrives både en subjektivitet og individuell vilje soldatene tidvis må rette seg etter. Tross soldatenes agens i beiling og deres grunnleggende syn på forholdet mann-kvinne, opprettholdes disse kvinnenes subjektivitet av memoarforfatterne: «Her tok pikene igjen initiativet, hver gikk med en kamerat nær seg, og nå gikk det i par ved hverandre til Daxberg.»¹⁶⁹ Den tredje kategorien kvinner skiller seg ut ved å være den eneste kvinnen tilskrevet agens og individualitet som defineres av kvinnen selv, hvor «hvite» og «røde» kvinner defineres utenfra, dvs. av mannen.

Memoarene viser forskjellige holdninger til kvinner. Der Höflinger, hvis beskrivelser av festing virker troverdig, beskriver seksuell omgang med kvinner, utelates dette i de fleste memoarene. Mens de roser kvinnene når de aksler rollen som omsorgspersoner, latterliggjøres kvinner når de bryter med normer og kjønnslige oppfatninger, eksemplifisert med sovjetiske kvinnelige soldater. Soldatenes kjærlighetsinteresser faller dog i en tredje posisjon, hvor disse unntas forventningene om militær tjeneste, som skikkelser med egen vilje og gemytt, men som inngår fullkomment i rollen som «beskyttet». Om bergjegerne retrospektivt beskriver seg selv som beskyttere og *pater familias*, innvilges det rom for en subjektivitet hos kvinnen så lenge hun anerkjenner sin underordning under mannen.

3.3. Det fortiede – memoarenes *Leerstellen*

I de få kritiske studiene av bergjegerne er to forfattere sentrale, Jakob Knab og Hermann Frank Meyer. De har undersøkt henholdsvis bergjegernes tradisjonspleie og 1. bergjegerdivisjons krigsforbrytelser på Balkan og i Hellas. Begge studiene baserer seg mye på memoarer, men også på feltpost og intervjuer. Knabs og Meyers korpus utgjør slik et mer komplekst tekstarkiv enn dette arbeidets, men med det ytterligere kildetilfanget viser begge hvordan bergjegernes memoarer utelater og toner en rekke tema ned. Disse blindsonene ble utelatt grunnet deres uegnethet til å underbygge det idealiserte etterkrigstidsbildet av bergjegerne som enkeltsoldater og som avdeling. Disse består i politikk og ideologi, sviktende kampmoral og krigsforbrytelser.

Disse tre blindsonene undersøkes i det følgende og stred på tre forskjellige måter mot idealet bergjegerne søkte å konstruere. Det politiske og ideologiske måtte utelukkes for å kunne videreføre bildet av bergjegerne som apolitiske soldater som kun hadde forholdt seg til sin

¹⁶⁹ «Dabei übernahmen die Mädels wieder einmal die Initiative, jede ging mit einem Kameraden an der grünen Seite, und nun ging es zu zweien nebeneinander nach Daxberg.» Müller, 2012: 79.

militære plikt. Den sviktende kampmoralen lot seg ikke beskrive grunnet det ønskede bildet av en eliteavdeling som ikke gav opp uansett hvilke utfordringer de ble stilt overfor. Til sist står beskrivelser av krigsforbrytelser og brutalitet som ikke lar seg rettfærdiggjøre grunnet bergjegernes egenfremstilling som soldater med en høyere moralsk standard.

3.3.1. Politikk og nasjonalsosialisme

Rendulic er som allerede nevnt, en av de få som gjør seg eksplisitte politiske betraktninger. I *Soldat in stürzenden Reichen* (1965) forklarer han hvorfor han i 1932 meldte seg inn i det østerrikske NSDAP: «For meg var det uforståelig at et parti av taktiske grunner lot tanken om tilslutningen til Riket falle, som jo det siste tiåret hadde vært ønsket av nesten hele befolkningen.»¹⁷⁰ Rendulic forble medlem frem til annekasjonen i 1938, selv om det kostet ham stillingen i det østerrikske militæret, da NSDAP ble forbudt i Østerrike i 1934. Trofastheten til NSDAP antyder at Rendulic identifiserte seg ikke bare med dets storgermanske ideologi, men også med andre rasistiske og ideologiske elementer av den nasjonalsosiale politikken.

Andre memoarforfattere enn Rendulic vier krigens politiske og ideologiske sider og årsaker lite oppmerksomhet. Der det gjøres, preges beskrivelsene av ansvarsfraskrivelse og rettfærdiggjøring: «Det kan hverken være divisjonshistoriens oppgave å fremvise en operasjonsplan gjennom å undersøke de tre hæravdelingenes kamp, eller å gjøre en undersøkelse om hvorvidt okkupasjonen av Norge var en voldshandling eller et nøytralitetsbrudd fra Tysklands side.»¹⁷¹ Den manglende interessen viser divisjonshistoriens lave verdi som historisk undersøkelse ved at Klatt selv forkaster sentrale spørsmål.

Gjennomgående er dog fraværet av interesse i politikk overraskende i lys av Johannes Kramers og Peter Pirkers redegjørelse for den tyrolske krigsentusiasmen: «Fra Kufstein meldte kretslederen 1. september at så 'mange frivillige hadde meldt seg til militærtjeneste', at vervekontoret spontant hadde opprettet en frivilligsentral. Wehrmacht lokket med lovnader om del i triumfer og oppbrudd fra Tyrols trauste fjellverden.»¹⁷² På bakgrunn av sitatet kan det antas at det hos mange av soldatene forelå en bevissthet om og en viss entusiasme knyttet til den nasjonalsosialistiske utenrikspolitikken selv om denne ikke kommer direkte til uttrykk i

¹⁷⁰ «Für mich war es unverständlich, dass eine Partei aus taktischen Gründen den Gedanken des Anschlusses an das Reich fallen ließ, der doch von nahezu der gesamten Bevölkerung seit mehr als einem Jahrzehnt verfolgt worden war.» Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 151.

¹⁷¹ «Es kann weder die Aufgabe der Div.-Geschichte sein, das Ringen der drei Wehrmachtsteile, um den Operationsplan darzustellen, noch eine Untersuchung darüber zu führen, ob die Besetzung Norwegens ein Gewaltakt oder Neutralitätsbruch von Seiten Deutschlands war.» Klatt, 1958: 21.

¹⁷² «Aus Kufstein meldete der Kreisleiter am 1. September, dass sich so „viele freiwillig zum Militär gemeldet haben“, dass das Wehrmeldeamt spontan eine Freiwilligenstelle eingerichtet hatte. Mit dem Versprechen der Teilhabe an Triumphen und dem Aufbruch aus der verkrusteten Welt der Tyroler Berge lockte die Wehrmacht.» Kramer og Pirker, 2011: 148.

memoarene før den eventuelt slår over i negative kommentarer mot krigens slutt: «Ingen følte seg lenger ansvarlige for Hitlers ordre om å holde ut til siste mann. Hvordan kunne det ellers ha vært annerledes; vi befant oss nesten 400 km nord for polarsirkelen midt i tundraen, og det var november.»¹⁷³ Sitatet illustrerer ikke bare hvordan soldatene godtok nederlaget, men også hvordan isolasjonen opplevdes som total ved at forfatterne beskriver seg selv og sine avdelinger som overlatt til seg selv også av Hitler og det nasjonalsosialistiske regimet.

3.3.2. Sviktende moral

Blant memoarforfatterne uttrykker særlig offiserene stolthet over bergjegernes kampmoral stilt overfor de stridsmessige og klimaktiske utfordringene. Bergjegerne ble, fysisk og psykisk, satt på prøve av naturen og manglende militær fremgang. Negative skildringer av bergjegernes sinnsstemning er kun knyttet til beretninger om frustrasjon og oppgitthet over korps- og hærledelsens beslutninger: «III. bataljons soldater anså i dette øyeblikket ledelsen som totalt vanvittig.»¹⁷⁴ Bergjegeridentiteten ser ut til å ha pålagt soldatene forventningene om å ikke la seg påvirke av naturens utfordringer. Det skinner dog gjennom at dette ikke alltid stemte overens med de reelle forholdene og at også bergjegerne ble påvirket av naturens utfordringer:

Apatisk forble soldatene i sine stillinger og jordhull eller hvilte i tiden utenfor vakt i telt og lignende husrom. Ansiktene til soldatene stående i stadig innsats var brune og innfalne. Flere hadde et langt eller kort stubbskjegg og under stålhjelmen kikket to dyptliggende øyne ut. Jegerens bekledding var også svært medtatt av de mange kampene.¹⁷⁵

At forholdene preget kampmoralen, overses i generalsmemoarene og divisjonshistoriene, som heller poengterer bergjegernes vedvarende tillit til krigens formål og avdelingens korpsånd: «Tross det første tilbakeslaget var stemningen svært god. Med tiltro til ledelsen og de store suksessene i øst, så man rolig og med sinnsro frem til det andre juli-angrepet.»¹⁷⁶

Tiltroen til Wehrmachts ledelse beskrives forskjellig av offiserer og menige. Rendulic påsto at soldatene hadde vedvarende tillit til hærledelsen: «Den daglige Wehrmachts-meldingen ble fulgt med stigende oppmerksomhet, da den holdt seg nøyaktig til fakta.»¹⁷⁷ Müller motstrider dette direkte: «Wehrmacht-meldingene hjemme struttet av seierstro, mens det ved fronten så

¹⁷³ «Für den Befehl Hitlers, Aushalten bis zum letzten Mann, fühlte sich niemand mehr verantwortlich. Wie konnte es auch anders sein; wir befanden uns fast 400 km nördlich des Polarkreises mitten in der Tundra, und es war November.» Müller, 2012: 155.

¹⁷⁴ «Die Soldaten des III. Bataillons hielten in diesem Augenblick die Führung für total verrückt.» Rief, 1957: 74.

¹⁷⁵ «Apathisch hausten die Landser in ihren Stellungen und Erdlöchern oder ruhten in der wachfreien Zeit in Zelten und ähnlichen Behausungen. Die Gesichter der dauern im Einsatz stehenden Soldaten waren braun und eingefallen. Mancher trug einen langen oder kurzen Stoppelbart, und unter dem Stahlhelm lugten zwei tiefliegende Augen hervor. Die Kleidung der Jäger war ebenfalls durch die vielen Kämpfe sehr in Mitleidenschaft gezogen worden.» Wiesbauer, 1983: 97-98.

¹⁷⁶ «Trotz des ersten Rückschlages war die Stimmung im Allgemeinen sehr gut. Im Vertrauen auf die Führung und auf die großen Erfolge im Osten sah man mit Ruhe und Gelassenheit dem zweiten Juliangriff entgegen.» *ibid.*, 85.

¹⁷⁷ «Mit steigender Aufmerksamkeit wurde dagegen der tägliche Wehrmachtsbericht verfolgt, besonders, weil er sich genau an die Tatsachen hielt.» Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965

helt annerledes ut.»¹⁷⁸ Rendulics fremstilling av soldatenes moral og tiltro til ledelsen er uforenlig med Müllers om soldatene som oppgitte og misfornøyde.

De senere personlige memoarene preges som nevnt av en mer kritisk fremstilling av soldatenes moral: «Tross kun noen ukers innsats lengtet vi etter krigens slutt. Men dette var kun ønskedrømmer.»¹⁷⁹ Selvmord, depresjon eller deserteringer tas kun opp av Hübner og Müller. Müller, som deltok i tilbaketrekningen til Lyngen, skriver: «For enkelte av oss soldater som var svært lei, ble fristelsen for stor og de sprang over til svensk territorium.»¹⁸⁰ At det hos mange soldater vokste frem motstand mot krigen illustrerer anekdoten om Wilhelm Grimburg (ikke omtalt i noen av memoarene). Grimburg var med 6. bergjegerdivisjon forlagt til Lyngen mot slutten av krigen, men deserterte sammen med omtrent 70 soldater etter at overordnede ga befal om å fortsette krigen etter den tyske kapitulasjonen.¹⁸¹ Grimburg overlevde, men flere av desertørene ble innhentet og henrettet av tysk standrett etter det tyske nederlaget.

At det ikke handlet om enkelthendelser, støttes av Fritsche, som har belagt at det mellom 1940 og 1945 oppholdte seg over 700 registrerte desertører i Sverige,¹⁸² det reelle tallet er trolig mye høyere. Den britiske etterretningstjenesten oppfordret til desertering med aktiv propaganda mot bergjegerne fra Sverige, og asylanten og den senere kansleren Bruno Kreisky skildrer i sine nedskrifter en samling av nesten 60 desertører i Sverige.¹⁸³ At offiserene overhodet ikke nevner deserteringer i memoarene kan forklares med at de vil unngå å male bildet av en demoralisert og nedslitt avdeling under retretten fra Litza. Selvmord beskrives heller ikke ofte i de personlige memoarene, og vises kun til to steder, igjen hos Hübner og Müller:

Ingen bekymring, jeg kommer ikke til å kutte pulsårene over denne skammen!» Han spilte dermed på en kamerat som i Syd-Norge var sovnet på vakt og som skar over pulsårene etter å ha blitt dømt til tre dager arrest.¹⁸⁴

Likevel skjedde i de neste dagene en tragedie. Under tjeneste på høysikkerhetsstand tok en kamerat sitt eget liv med pistolen. Enkelte kamerater hadde forventet det. Også jeg hadde noen dager tidligere snakket

¹⁷⁸ «Die Wehrmachtsberichte in der Heimat strotzten von Siegeszuversicht, während es an der Front ganz anders aussah.» Müller, 2012

¹⁷⁹ «Obwohl erst einige Wochen im Einsatz – sehnten wir uns das Ende des Krieges herbei. Aber das waren nur Wunschträume.» *ibid.*, 42.

¹⁸⁰ «Für einige von uns Landsern, die die Nase restlos voll hatten, war die Verlockung zu groß, und sie liefen auf schwedisches Gebiet über.» *ibid.*, 153.

¹⁸¹ Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, "Wilhelm Grimburg (1923–2017)," lastet ned 17.02.2022. <https://www.doew.at/neues/wilhelm-grimburg-1923-2017>.

¹⁸² Maria Fritsche, *Entziehungen: Österreichische Deserteure und Selbstverstümmel in der Deutschen Wehrmacht* (Wien: Böhlau Verlag, 2004): 53.

¹⁸³ Pirker, "... Den Dreck unterschreib ich nicht!". Anton Kutej, Štefan und Janko Messner – drei Entziehungsversuche aus der Wehrmacht", 2010: 107.

¹⁸⁴ «'Keine Sorge, ich werde mir wegen dieser Schande nicht die Pulsadern aufschneiden!' Er spielte damit auf einen Kameraden an, der in Südnorwegen auf Wache eingeschlafen war und, zu drei Tage Arrest verurteilt, sich die Pulsadern geöffnet hatte.» Hübner, 1985: 44.

med ham om vår situasjon her i Norden. Han så svart på fremtiden, men at han skulle ta sitt liv hadde jeg ikke ant. Han var en pålitelig og alltid hjelpsom kamerat.¹⁸⁵

Generalsmemoarenes og divisjonshistoriene fremstilling av bergjegernes uovertrufne moral skjønnmaler åpenbart de reelle forholdene. Det foreligger dog hos offiserene en forståelse for naturens og frontens inntrykk på soldatene: «Det enstonige livet midt i en hard natur stilte de høyeste krav til de der plasserte soldatene. På disse ishavets kyster i høyeste nord [...] kan man oppleve den største ensomhet denne verden kan mønstre.»¹⁸⁶ Denne oppfatningen fører likevel ikke til forståelse for soldatenes psykiske utfordringer, men heller poengteres utfordringene som mannlighetsprøve bergjegerne består eller ikke.

Der divisjonshistoriene og generalsmemoarene fremhever bergjegernes upåklagelige moral og stridslyst, gir de personlige memoarene og sekundærkildene et mer nyansert uttrykk. De første etterkrigsårenes memoarer fortier og forholder seg blinde for avvik fra bergjeger- og soldatidealene. Svakhetsstegn som dårlig kampmoral, selvmord og desertering utelukkes, de passer dårlig inn i fortellingen om bergjegernes heltemot. Bildet endrer seg senere i Hübners og Müllers personlige memoarer, heller ikke helt transparente, men der avstand til krigen og rigide kjønnsidealene gir rom for mer omfattende beskrivelser av dårlig moral og krigsmotstand.

3.3.3. Krigsforbrytelser og brutalitet

Der memoarene skildrer krigsforbrytelser, beskrives de ikke slik, men som rettferdiggjort respons på russiske overgrep eller som innenfor krigens juridiske rammer. Sistnevnte illustreres godt med Rendulics betraktninger om kommisærordren som forordnet umiddelbare henrettelser av tilfangetatte sovjetiske politiske kommisærer: «En førerforordning forordnet at tilfangetatte kommisærer skulle skytes ('Kommisærordren'). Forordningen gikk ut fra overveielser om at landkrigsordningen fra Haag kun beskyttet personer som stod under befal ved fronten. Dette var ikke tilfelle for kommisærene.»¹⁸⁷ Her er Rendulics memoarers apologetiske karakter tydelig, forfattet som tilsvar på anklager om menneskerettighetsbrudd ved Nürnberg.

¹⁸⁵ «Trotzdem ereignete sich an den nächsten Tagen eine Tragödie. Ein Kamerad nahm sich während des Dienstes auf dem Hoch-Sicherheitsstand das Leben mit der Pistole. Einige Kameraden hatten das Vermutet. Auch ich hatte mit ihm wenige Tage zuvor unterhalten über unsere Situation hier im Norden. Er sah schwarz für die Zukunft, aber dass es sich selbst das Leben nehmen würde, hatte ich nicht geahnt. Er war ein zuverlässiger und immer hilfsbereiter Kamerad.» Müller, 2012: 36.

¹⁸⁶ «Das eintönige Leben mitten in einer harten Natur stellte an die dort eingesetzten Soldaten die schwersten Anforderungen. An diesen Küsten des Eismeres im höchsten Norden [...], kann man die größte Einsamkeit erleben, welche diese Welt zu schaffen vermag.» Rendulic, *Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen*, 1957: 271.

¹⁸⁷ «Ein Führerbefehl ordnete an, gefangene Kommissare zu erschießen („Kommissarbefehl“). Der Befehl ging von der Erwägung aus, dass die Haager Landkriegsordnung im Krieg nur jene Personen schützt, die einem Befehlshaber im Feld unterstehen. Dies traf bei den Kommissaren nicht zu.» *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 259.

Videre beskriver memoarene ofte hvordan sovjetere begikk krigsforbrytelser, noe som underbygget fremstillingen av «russerne» som hensynsløse motstandere. Denne hensynsløsheten ser ut til å unnskylde en tilsvarende respons fra tysk side:

Enkelte russere spilte døde for senere å åpne ild bakfra. Av hensyn til egen sikkerhet kunne derfor ikke fanger tas mer, og den brutale kampen endte først med den fullkomne utslettelsen av fienden. [...] Mennene fra Ostermanns rekognoseringstropp ble funnet fullstendig lemlestet og grusomt forslått. Den eneste overlevende, som hadde reddet seg ved å hoppe over et fremspring i en liten innsjø, fortalte at russerne nådeløst hadde drept og massakrert troppens skadde. En dyp forbitrelse over denne grusomme måten å kjempe på grep alle. To tilfangetatte russere som hadde deltatt i massakren ble etter en kort standrett skutt på stedet.¹⁸⁸

Ved å betone møtet med en brutal krigføring i sovjeterne viser beskrivelsene først at bergjegerne møtte en fiende som dyrisk forkastet humane og moralske bånd. Sekundært rettferdiggjør de egen brutalitet som tilsvarende på sovjeternes «grusomhet». Heller ikke den kritiske Müller ser ut til å fordømme aggressiv og brutal tysk krigføring: «Medfølelse kom til oss når vi så disse overløperne, men humanitet telte ikke her. Vi var i krig og stod overfor en hardnakket fiende.»¹⁸⁹ Müller beskriver trolig her henrettelsene av sovjetiske overløpere, om enn ikke eksplisitt beskrevet, noe han ser ut til å unnskylde som et nødvendig onde. Tross de mange flere henvisningene til sovjetisk brutalitet enn tysk, tyder enkelte hint på at tysk brutalitet ofte var fullt på høyde, om ikke verre, med den sovjetiske, og at rettferdiggjøringen var en bevisst virkelighetsfordreining av forfatterne gjort for å beskytte eget ry og Wehrmacht-myten. Dette ses eksempelvis hos Hübner, som med en historie om hvordan to sovjetere tilsynelatende uprovosert henrettes gir et eksempel på situasjoner som generelt sett forties:

[Underoffiseren] gjorde holdt ved de to stående ved veien og spurte dem på tysk om de hadde kjempet mot oss. De forstod naturligvis ikke spørsmålet. Deretter steg underoffiseren av vognen og oppfordret dem vennlig til å gå inn i skogen, noe de forstod og gjorde. Da at de hadde tatt noen skritt inn mellom trærne skjøt ham dem ned med maskinpistolen.¹⁹⁰

Utover Müller og Hübner beskriver ikke forfatterne brutalitet som krigsforbrytelser. Selv om disse ikke nevnes eksplisitt, er de ikke så sjeldne som gjerne antatt. Bergjegerveteranen David Holzer fortalte i etterkrigstiden fra sin tid i en straffebataljon grunnet desertering: «Så hentet de

¹⁸⁸ «Einzelne Russen stellten sich tot, um später wieder das Feuer aus dem Rücken zu eröffnen. Aus Gründen der eigenen Sicherheit konnten daher keine Gefangenen mehr gemacht werden und der harte Kampf endete erst nach der völligen Vernichtung des Feindes. [...] Die Männer des Spähtrupps Ostermann wurden vollkommen zerstümmelt und grausam zugerichtet aufgefunden. Der einzige Überlebende, der sich verwundet durch einen Sprung über einen Felsen, in einen kleinen See, gerettet hatte, erzählte, dass die Russen die Verwundeten des Spähtrupps erbarmungslos niedergemacht und massakriert hätten. Eine tiefe Erbitterung über diese grausame Kampfweise erfasste alle. Zwei gefangene Russen, die bei dem Massaker beteiligt gewesen waren, wurden nach einem kurzen Standgericht an Ort und Stelle erschossen.» Rief, 1957: 40.

¹⁸⁹ «Mitleid kam bei uns auf, wenn wir diese Überläufer sahen; aber Humanität zählte hier nicht, wir hatten Krieg und standen einem hartnäckigen Feind gegenüber.» Müller, 2012: 141.

¹⁹⁰ «[Der Unteroffizier] hatte bei den zwei am Wegrand Stehenden anhalten lassen und sie auf Deutsch gefragt, ob sie gegen uns gekämpft hätten. Sie verstanden die Frage natürlich nicht. Darauf stieg der Unteroffizier vom Wagen und forderte sie freundlich auf, in den Wald zu gehen, was sie begriffen und taten. Als sie ein paar Schritte zwischen die Bäume gemacht, schoss er sie mit der Maschinenpistole nieder.» Hübner, 1985: 51.

60 ut av leiren, de måtte gå ut i skogen, der var det en fordypning og der måtte de så, de hadde slike vattrøyer, de måtte de ta av, så kulene ikke gikk gjennom dem. Der skjøt de 60».¹⁹¹ Sjeldenheten ved skildringer som Holzers er nok et belegg for bergjegermytens utholdenhet, der kun de færreste utfordrer den dominerende fortellingen. Ellers har Knab eksempelvis henvist til Dietls og bergjegernes bruk av domfelte tyske og østerrikske soldater sendt som tvangsarbeidere til Polarfronten.¹⁹² Disse tvangsarbeiderne ble brukt til utbygging av infrastruktur i området og var fordelt over fangeleirene Feldstraflager I, II og III forlagt forskjellige steder i Nord-Finland, hvor forholdene for disse ofte var verre enn for de russiske krigsfangene.¹⁹³ I memoarene vises disse leirene til kun én gang, hos Wolfgang Prinz von Hessen, overkvartermester ved AOK Lappland:

Vi mottok russiske krigsfanger og to tyske straffebataljoner som i de store skogene måtte hugge ved til tilfluktsrommene. Straffebataljonene bestod av regimemotstandere, i all hovedsak soldater som hadde gjort seg skyldig i noe ved fronten, anklaget for feighet foran fienden eller lignende. Jeg erindrer at da straffebataljonene kom, lot generaloberst Dietl dem tre opp og talte personlig til dem. Jeg beundret denne oppførselen, som alt annet ved denne mannen. Han klarte å gi en del av disse forbitrede menneskene som var i de to straffebataljonene mot og håp.¹⁹⁴

Dette er trolig en henvisning til en tale Knab gjengir, hvor Dietl selv sender straffebataljonene på en dødsmarsj langs Ishavsveien fra Rovaniemi til Petsamo, og hvor soldater som ikke maktet marsjen ble truet med standretter og henrettelser.¹⁹⁵ Samtidig illustreres soldatenes grenseløse beundring for Dietl og hvordan han beskrives i ideelle ordelag. I dette tilfellet stilles også Dietl overfor de tilfangetatte, beskrevet som feige og forbitrede, og hvor disses manglende militærmannlige egenskaper kontrasteres med Dietls. Andre beretninger om bruk av fanger – fra 1941–1944 hadde armékorpsset ansvar for omtrent 30 000 sovjetiske krigsfanger – rommer kun vage skildringer.¹⁹⁶ Som Müller beskriver: «Det gikk igjen løs i vårt avsnitt. Det lyktes oss å ta noen

¹⁹¹ «Jetzt haben sie dann 60 rausgeholt aus dem Lager, die mussten rausgehen in den Wald, da war so eine Vertiefung und da haben sie müssen dann, die haben so Watteblusen gehabt, die haben sie müssen ausziehen, damit die Kugeln da nicht durchgehen. Da haben sie 60 erschossen». Pirker, "...Wir gehen gemeinsam in den Untergrund". Die Osttiroler Deserteure Alois Holzer, David Holzer und Franz Stolzlechner," 2010: 128.

¹⁹² Knab, *Falsche Glorie – Das Traditionsverständnis der Bundeswehr*, 1995: 89.

¹⁹³ Lars Westerlund, "German Penal Camps in Finland 1941–1944" i *Prisoners of War and Forced Labour*, Red. Mariann Neerland Soleim (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010): 160.; Fritsche, *Entziehungen: Österreichische Deserteure und Selbstverstümmler in der Deutschen Wehrmacht*, 2004: 138–40.

¹⁹⁴ «Wir erhielten russische Kriegsgefangene und zwei deutsche Strafbataillone, die in den großen Waldungen Holz für die Unterkünfte schlagen mussten. Die Strafbataillone bestanden aus Gegnern des Regimes, zum größeren Teil aber aus Soldaten, die sich an der Front etwas hatten zuschulden kommen lassen, denen Feigheit vor dem Feinde vorgeworfen wurde oder ähnliches. Ich erinnere mich, dass beim Eintreffen der Strafbataillone Generaloberst Dietl die Leute antreten ließ und sie persönlich ansprach. Ich habe, wie alles, was er tat, an diesem hervorragenden Mann auch dieses Verhalten bewundert. Er brachte es fertig, doch einem Teil der verbitterten Menschen, die in den beiden Strafbataillonen waren, Mut zuzusprechen und Hoffnung zu geben.» Wolfgang Prinz von Hessen, *Aufzeichnungen* (Kronberg im Taunus: Privatdruck, 1986).

¹⁹⁵ Knab, "Generaloberst Eduard Dietl", 2015: 303.

¹⁹⁶ Lars Westerlund, *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin Kansallisarkiston artikkelikirja* [Wars, Internees and the Transition to the Postwar Era] (Helsinki: Nord Print, 2010): 227.

russere til fange. De ble ført bakover og satt til veibygging.»¹⁹⁷ Det gir en pekepinn på hvordan bergjegerne unndrar seg ethvert ansvar for fangene og overlater deres videre skjebne til «andre» som fører dem bakover og bruker dem som arbeidskraft.

Memoarforfatterne unnviker stort sett alle beskrivelser av krigsforbrytelser både mot sivile eller fiendtlige krigsfanger. De få innblikkene som gis i bergjegernes uetiske adferd er enten fra forfattere med lang tidsmessig avstand eller forfattere som ikke deltar i den dominerende bergjegerdiskursen, noe som samlet viser utholdenheten ved den dominerende fortellingen og hvordan avvik fra denne var tilnærmet umulig. Denne umuligheten betød, i likhet med for andre tema i den østerrikske og tyske etterkrigstiden, fortielse og fornektelse av det forgagne.

3.4. Kapittelkonklusjon

Analysen av memoarenes fremstilling av bergjegernes krigsinnsats og frontopphold viser at enkelte topoi dominerer. I tilbakeblikk konstrueres en soldatidentitet som i varierende grad svarer til soldatenes reelle frontopplevelse, memoarene preges av et ønske om å rettferdiggjøre bergjegernes krigsinnsats i en etterkrigstid preget av endrede sosiokulturelle verdier. En endring som riktignok ikke skjedde brått og med klare, kontrasterende kjennetegn, men som heller foregikk gradvis og over lengre tid, hvor forskjellige fremstillinger overlappet hverandre.

Skildringen av utemmet natur og eksotiseringen av befolkningens nærhet til naturen fører oppmerksomheten bort fra krigens traumatiske aspekter. Bergjegeravdelingene fremstilles gjennomgående som sivilisatoriske ekspedisjonsdeltakere i et nordlig terra nullius, snarere enn som stridende soldater i en sivilisasjonskrig.

Bergjegernes memoarer er utgitt over en lengre periode, hvor forfatternes ulike fremstillinger av krigens gang og formål har blitt skjematisert med en tredelt kategorisering av utgivelsene. Generalsmemoarene, utgitt de første etterkrigsårene, viser klar ideologisk tendens og oppfyller hovedsakelig en apologetisk funksjon. Divisjonshistoriene som dominerer fra midten av 1950-tallet flytter oppmerksomheten fra det ideologiske til det militære og betoner bergjegerne som en adskilt avdeling med særegne militærtekniske og tradisjonsmessige verdier. Endelig har de personlige memoarene utgitt fra midten av 1980-tallet en tidsmessig avstand til krigen som muliggjør, uten å fordre, en mer kritisk og reflektert holdning til bergjegernes rolle og adferd.

¹⁹⁷ «Es ging wieder heiß her in unserem Abschnitt. Es gelang uns, einige Russen gefangen zu nehmen. Sie wurden nach hinten gebracht und im Straßenbau eingesetzt.» Müller, 2012: 46.

Kapittel 4: Referanserammer – fjellet, tradisjonen og kameraten

Kapittel 4 undersøker hvilke forutsetninger som lå til grunn for forfatternes fremstilling av Polarfronten og dens forskjellige bestanddeler. Født fra århundreskiftet og i tiårene fremover var de preget av å ha opplevd en tid med store sosiokulturelle og politiske omveltninger. De var oppvokst med verdier og verdenssyn som i stor grad var utdaterte etter andre verdenskrig, men som likevel leverte referanserammene for hvordan de i ettertiden fremstilte sin krigsinnsats.

Følgende undersøkes ulike aspekter av referanserammene nærmere, hvert viet et underkapittel. De bestemmes som sosiokulturelle og/eller politiske fenomener og undersøkes med henblikk på deres innvirkning på bergjegernes selvforståelse og -fremstilling. De fire aspektene som undersøkes, er nasjonalsosialismen som verdenssyn, alpinismen som delaktig i bergjegernes selvforståelse, forestillingene om det nordlige, samt datidens tyske mannlighetsidealer.

4.1. Nasjonalsosialisme

Som politisk bevegelse bør nasjonalsosialismen forstås på bakgrunn av samfunnsmessige og sosiokulturelle utviklinger fra slutten av 1800-tallet og frem gjennom første halvdel av 1900-tallet. Som andre fascistiske bevegelser kan den ses på som en reaksjon på århundreskiftets modernitet og sosialdarwinisme samt, ikke minst, industrialiseringens opprivende virkning på et tradisjonelt samfunn. Denne reaksjonen uttrykte seg som en oppslutning om det reaksjonære og antimodernistiske, hvis kjerneverdier var det tradisjonelle, naturlige og sjåvinistiske.

4.1.1. Bakgrunnen for forestillingene om «Nordrommet».

Reaksjonære tendenser nøt fra starten av 1900-tallet bred anseelse i Europa. De intensivertes i Tyskland etter første verdenskrig og fredsoppgjøret i Versailles. Fascister og antimodernister anklaget det tyske dannelsesborgerskapet for det modernistiske kulturforfallet, og de forkastet de wilhelmske dannelses- og identitetsidealene.¹⁹⁸ Opprøret markerte et brudd i tysk historisk selvforståelse og beredte grunnen for politisk agitasjon og ekstrem politikk og ideologier.

Samfunnskriser som i mellomkrigstidens Tyskland leder gjerne til en orientering mot fortiden. Den blir en kilde for opphavelige verdier og sosial identitet, noe som i høy grad gjaldt for tyske og østerrikske antimodernister. Fortiden ble grunnlag for antiliberalisme og konservatisme, eksemplarisk uttrykt i Oswald Spenglers *Vesterlandets undergang* (1918–1922), og senere i utvetydig nazistisk form i det tidlige SS-medlemmet Walter Darrés *Blut und Boden*-ideologi.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Ingo Leiß og Hermann Stadler, *Weimarer Republik 1918-1933* (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2003): 19.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 20.

Nazistenes oppfatning av det kvasireligiøse forholdet mellom blod og jord hadde sitt opphav i tyske romantikere som Johann Gottfried Herder, Friedrich Schelling og Johann Gottlieb Fichte. Disse filosofenes betraktninger over natur, etnisitet og kultur ble videreført i den etnonasjonalistiske völkisch-bevegelsen, som forfektet en nasjonal gjenfødelse. Bevegelsen var en paraplybetegnelse for forskjellige strømninger. Ideologer som Reichsbauernführer Darré – som hadde skandinavisk bakgrunn – tilførte romantikkens naturfilosofi nasjonalsosialistiske og vitalistiske trekk, så som i tanken om det «rene» landskapet. De politiske følgene av hans agrarutopiske forestillinger om landskap skjermet fra industrialisme og urbanisme kommer åpent til uttrykk i passasjer som denne: «Så er det klart at det med henblikk på avkommets sunnhet og dermed med henblikk på folkets levetid ikke kan være likegyldig om man gifter seg med jenter oppvokst i byen, eller slike som vokste opp på foreldrenes landgods.»²⁰⁰

Blut und Boden-tenkning var sentralt for den nasjonalsosialistiske «biogeografien» slik den uttrykkes i tanken om det tyske livsrommet (*Lebensraum*), et begrep popularisert på starten av 1900-tallet av antropologen Friedrich Ratzel som beskrev symbiosen mellom kultur og rom.²⁰¹ Anvendt og radikaliseret av nasjonalsosialistene legitimerte begrepet en politisk teori om territoriell ekspansjon.²⁰² Ideen om ekspansjon fant sin berettigelse i det som ble ansett som Tysklands legitime krav på å utbedre misforholdet mellom landets økonomiske behov og dets tilgjengelige ressurser (tanken stod senere sentralt i begrunnelsen av operasjon Barbarossa).

En annen viktig term var «storrommet» (*der Großraum*), brukt til å beskrive økonomisk selvstendige områder under tysk kontroll. En forståelse som gjenfinnes i Rüfs beskrivelse av Polarfronten som del av «Großraum Murmansk».²⁰³ Storrommet var en logisk konsekvens av utvidelsen av det tyske livsrommet, ordet betegnet legitime interessesfærer. Likevel bestod rompolitikken ikke kun av det økonomiske, da rommet var tett knyttet til etniske og kulturelle verdier og hvor det som forhindret Hitlers nyordning av Europas økonomiske geografi – mindreverdige mennesker og vill natur – henholdsvis måtte fordrives og mestres.

Großraum Murmansk eller *Nordrommet* hadde i utgangspunktet ingen planlagt plass i den nasjonalsosialistiske romøkonomien,²⁰⁴ men rike mineralforekomster i Petsamo og den senere

²⁰⁰ «So ist es doch wohl klar, dass es im Hinblick auf die Gesundheit der Nachkommenschaft und damit im Hinblick auf die Lebensdauer des Geschlechtes nicht gleichgültig sein kann, ob man Mädchen heiratet, die in der Stadt groß geworden waren, oder aber solche, die auf dem Landgut ihrer Eltern aufwuchsen.» R. Walther Darré, Hanns Deetjen, og Wolfgang Clauss, *Um Blut und Boden: Reden und Aufsätze* (München: Zentralverlag der NSDAP, 1939): 18.

²⁰¹ Friedrich Ratzel, *Anthropogeographie* (Stuttgart: Verlag von J. Engelhorn, 1909): V-IX.

²⁰² Kjetil Gjørlme Andersen, *Hitlers Byggherrer – Fritz Todt og Albert Speer i Norge* (Bergen: Fagbokforlaget, 2021): 42.

²⁰³ Rüf, 1957: 21.

²⁰⁴ Hans Otto Frøland, Mats Ingulstad, og Jonas Scherner, "Perfecting the Art of Stealing: Nazi Exploitation and Industrial Collaboration in Occupied Western Europe" i *Industrial Collaboration in Nazi-Occupied Europe - Norway in Context*, Red. Hans Otto Frøland, Mats Ingulstad, og Jonas Scherner (Palgrave Macmillan, 2016): 24.

låne- og leieavtalens bruk av Murmansk som innskipningshavn gav området en strategisk betydning. Dette førte til et fokus på området, erobringen av det skulle konsolideres ved hjelp av bergjegeres naturkjennskap og moderne teknikk. Som Kjetil Gjølme Andersen noterer, tjente ikke teknikken kun omforming av samfunnet, men også av topografi og klima.²⁰⁵

Bergjegernes forhåndskunnskaper om de nordlige områdene var beskjedne. Få hadde vært utenfor hjemlige trakter, den viten de måtte ha om det høye nord var begrenset og av boklig art. Höflinger skriver: «Slik viste det seg at alle var av oppfatningen om at Norge var et fullkomment ensomt land med kun svært få innbyggere, som alle var samer.»²⁰⁶ Sitatet antyder at Nord-Norge og Lappland var et mytisk område sett fra Sentral-Europa, uberørt av moderne kultur. Som mytisk *terra incognita* utøvde det en særlig tiltrekning på antimodernistene i deres oppgjør med det Wilhelm Friese kaller «den borgerlige metthet» og «byenes sivilisasjonsluksus og deres sofakultur.»²⁰⁷ Den nordiske utopien om «det rene Norden» fant de hos forfattere som Fritjof Nansen (*Fram over Polhavet: den norske polarfærd 1893–1896*), Knut Hamsun (*Markens Grøde*) og Trygve Gulbrandsen (*Bjørndal-trilogien*) – alle oversatt til tysk.

Slik litteratur presenterte den nordlige natur- og agrarutopien som ideal for antimodernistenes drøm om et symbiotisk forhold mellom natur og menneske, fri for sivilisasjonens patologier. Dette er nok en av grunnene til at Hamsun fikk en slik entusiastisk mottakelse i tysk presse:

Livet, det hellige, store, uendelige livet, som sterkt og sunt, sykt og perverst, men som alltid i siste ende forblir tro til seg selv, det er helten i den hamsunske diktningen. Og Norge er ikke dets scene, men verden: enden i videste forstand: denne verden som er sanatorium og bondesamfunn, på samme måte som den er by og land. Det åpenbarer seg i Hamsuns store romaner igjen og igjen en slik altomfattende kompleksativ [sic] oppfatning av begrepet «liv», at det ikke lar seg oppfatte nasjonalt, men viser til det mytiske, er mystisk og dermed endelig: religion.²⁰⁸

Kunnskap om denne litteraturen lar seg spore i memoarene, eksempelvis i Rendulics beundring av Hamsun og ønsket om å besøke denne: «Fra Nordlandene ble Ibsen, hvis drama behandlet datidens brennende problemer, begeistret mottatt, Bjørnson og Jacobsen var fine kunstnere, og om Knut Hamsun svevet allerede den betydelige forfatterens ånd.»²⁰⁹ Memoarforfatterne tar

²⁰⁵ Gjølme Andersen, 2021: 39.

²⁰⁶ «Dabei stellte sich heraus, dass alle der Meinung waren, Norwegen wäre ein völlig einsames Land mit nur ganz wenigen Einwohnern, die allesamt Lappen seien.» Höflinger, 2020: 84.

²⁰⁷ Wilhelm Friese, "Das deutsche Hamsun-Bild," *Edda* 65 (1965): 264.

²⁰⁸ «Das Leben, das heilige, große, unendliche Leben, das stark und gesund, krank und perverts, doch immer letztlich sich selbst getreu bleibt, das ist der Held der Hamsunschen Altersdichtung. Und nicht Norwegen ist ihr Schauplatz, sondern die Welt: das Ende im weitesten Sinne und Ausmaße: diese Welt, die sowohl Sanatorium und Bauernwirtschaft ist, wie sie Stadt und Land ist. Es offenbart sich in Hamsuns großen Romanen immer wieder eine solche allesumschließende komplexative [sic] Auffassung des Begriffs ‚Leben‘, dass sie nicht mehr rein national zu erfassen bleibt, sondern ins Mythische weist, mystisch ist und somit letztlich: Religion.» Gabriele Schulte, *Hamsun im Spiegel der deutschen Literaturkritik 1890 bis 1975* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1986): 93.

²⁰⁹ «Von den Nordländern wurde Ibsen, dessen Dramen für die damalige Zeit brennende Probleme behandelten, begeistert aufgenommen, Bjørnson und Jacobsen waren feine Künstler, und Knut Hamsun umwehte bereits der Hauch des bedeutenden Romanciers.» Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 19.

del i oppfatningen av nordrommet som ubesudlet av sivilisasjonens korrumperende effekt. Dette førte imidlertid ofte til skuffelse blant de mer beleste bergjegerne ved ankomsten i Norge, da forventningene om idyllisk natur og «høyreiste germanere» ble avkrefte i møtet med den polare naturen og dens beboere.²¹⁰ Den nordlige myten og egne erfaringer stemte ikke overens.

4.1.2. Natur og teknikk

Den tyske romantikkens naturforestillinger stod sentralt i nasjonalsosialistisk tankegods fra tysknasjonale Julius Langbehns blodsmystikk til Darrés *Blut und Boden* – karakterisert av Carl Müller Frøland som en idé om et «blodsfelleskap med forankring i den hjemlige jord, i pakt med naturens orden.»²¹¹ Oppfatningen av naturen som legende botemiddel på sivilisasjonens korrumperende virkning ledet til opprettelsen av agrarromantiske foreninger som Wandervögel og Artamanen. Sentralt hos disse stod frykten for at moderne sivilisasjon forringet de klassisk mannlige verdiene. Man ønsket gjennom nærhet til naturen – landbrukets iboende dyder – å løsrive seg fra det industrielle og fremmedgjørende ved det moderne.²¹²

Dette romantiske natursynet var imidlertid ikke enerådende, bevegelsen hadde en rekke til dels heller sprikende ideologiske tendenser. Slik fantes det parallelt med Darrés agrarromantikk grupperinger som dyrket teknikk og bruk av denne til mestring av naturen; her fremstår nasjonalsosialismen først og fremst som en reaksjonær modernisme. Propagandaminister Joseph Goebbels beskrev fenomenet slik:

Det ble i nasjonalsosialismens offentlige ytringer en gang skapt begrepet om vårt århundres stålsatte romantikk. Dette begrepet har ennå i dag sin fulle betydning. Vi lever i en tidsalder som på en gang er romantisk og stålsatt, som ikke har mistet sin sjelsdybde, men som også har oppdaget en ny romantikk i fruktene av moderne oppfinnelser og teknikk.²¹³

Eksempler på teknologientusiasmen er utbyggingen av Autobahn, jernbaneprosjektene i Norge og den planlagte gjenoppbyggingen av Berlin i Germania. Med Andersens ord hadde disse prosjektene ikke kun infrastrukturelle funksjoner, de ble i like stor grad brukt til å «ta rommet i besittelse».²¹⁴ Slik foreligger det to motstridende impulser i nasjonalsosialismens natursyn,

²¹⁰ Ruth Weih, "Alltag für Soldaten? Kriegserinnerungen und soldatischer Alltag in der Varangerregion 1940–44" (Doktorgrad, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, 2005): 4.

²¹¹ Carl Müller Frøland, *Nazismens idéunivers* (Oslo: Vidarforlaget, 2018): 213.

²¹² Christopher Forth, *Masculinity in the Modern West – Gender, Civilization and the Body* (New York: Palgrave Macmillan, 2008): 169.

²¹³ «Es ist einmal in der nationalsozialistischen Publizistik das Wort von der stählernen Romantik unseres Jahrhunderts geprägt worden. Dieses Wort hat heute noch seine volle Bedeutung. Wir leben in einem Zeitalter, das zugleich romantisch und stählern ist, das seine Gemühtiefe nicht verloren, andererseits aber auch in den Ergebnissen der modernen Erfindung und Technik eine neue Romantik entdeckt hat.» Goebbels, Joseph, *Deutsche Technik*, (mars 1939): 105. Tale ved åpningen av bilutstillingen i Berlin 17. februar 1939, sitert i Jeffrey Herf, "Der nationalsozialistische Technikdiskurs. Die deutschen Eigenheiten des reaktionären Modernismus" i *Der Technikdiskurs in der Hitler-Stalin-Ära*, Red. Wolfgang Emmerich og Carl Wege (Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, 1995): 87.

²¹⁴ Gjolme Andersen, 2021: 90.

hvor man enten søkte tilbake til det oppfattet klassiske symbiotiske forholdet mellom menneske og natur, eller dyrket en teknisk og modernitetsbasert mestring av den samme naturen.

Når de to impulsene opptrer sammen, danner de det Carl Müller Frøland har kalt en syntese av antirasjonell instinktualisme og teknologiglorifisering.²¹⁵ Den lar seg også spore i memoarene, både i forholdet til naturen så vel som til samer, finner og sovjetere. Om naturen, som vi så i forrige kapittel, på en side fremstilles som uovervinnelig og sublim, er forfatterne på en annen side stolte over sine forsøk på å mestre den gjennom teknikk og teknologi. Og anerkjennes lokalbefolkningens og fiendens nære bånd til og viten om naturen som et ideal, så fastholdes et kritisk skråblikk på deres manglende tekniske kompetanse. Denne ideologiske spenningen mellom et romantisk natursyn og en modernistisk teknologiforståelse lar seg knapt nok syntetisere, men forblir en dissonans i forfatternes beskrivelser av det primitive og det moderne.

4.1.3. Mannlighetsideal og soldatideal

Som totalitær ideologi kjennetegnes nasjonalsosialismen av militarisme og tradisjonisme. I tråd med prøyssiske tradisjoner ble det forfektet et kjønnsmonopol, hvor mannen beskyttet og kvinnen lot seg beskytte. Som Thomas Kühne skriver, førte dette til en emosjonell, moralsk og fysisk fordring om mannlig hardhet, mot og fysisk styrke.²¹⁶ I det tredje riket var disse verdiene mer eller mindre synonyme med militære verdier i Wehrmacht som oppdrags- og sosialiseringsinstitusjon for soldater. For ideologene i NSDAP var disse verdiene tett knyttet til det rasistiske verdenssynet, der ariske menn stod for et ideal om absolutt hardhet. Avvik var ikke ansett kun som kjønnslige, men også genetiske mangler.²¹⁷ Jøder eller andre oppfattede «undermennesker» ble i tillegg til i et rasistisk, innordnet i et kjønnslig hierarki. I memoarene er det først og fremst sovjetiske soldater som faller i denne kategorien. Maria Fritsche beskriver hvordan det som ble ansett som mangel av mannlige egenskaper ofte førte til karakteristikk som kvinnelig eller impotent.²¹⁸ I memoarene ses derimot at sovjetiske soldater ikke bare fraskrives sin mannlighet, men sin humanitet gjennom likestilling med det naturlige og dyriske.

Den nasjonalsosialistiske kjønnsforståelsen, innstilt i bergjegerne av sosialiseringsinstitusjoner og propaganda, oppstod ikke i et vakuum. Med 1800-tallets fremvoksende nasjonalisme ble militæret forstått som nasjonens skole, hvor menn ble oppdratt til «virkelige» menn gjennom

²¹⁵ Frøland, 2018: 155-56.

²¹⁶ Thomas Kühne, "Protean Masculinity, Hegemonic Masculinity: Soldiers in the Third Reich," *Central European History* 51, nr. 3 (2018): 398.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Fritsche, "Männlichkeit als Forschungskategorie? Vom Nutzen gendertheoretischer Ansätze für die Militär- und Militärjustizgeschichte", 2014: 65.

mannstukt.²¹⁹ Forståelsen av mannens rolle som beskytter ble kun forsterket frem mot første verdenskrig, og ble først utfordret av mellomkrigstidens mer pasifistiske holdninger. Disse holdningene sprang ut av samfunnets krigstretthet, og førte til konfliktlinjer mellom det sivile og militære samfunnet, gjensidig tilskrevet skyld.²²⁰ Slik møtte hjemvendende veteraner, tilført et visst verdenssyn gjennom frontenes brutalitet, et samfunn med kontrasterende verdier.

Motstanden mot militære verdier forsvant likevel jamfør Ernst Hanisch i løpet av 1920-tallet, blant annet gjennom fremveksten av fascistisk voldsglorifisering.²²¹ Mannsrollen ble et sentralt emne i mellomkrigstidens politiske ideologier, der nasjonalsosialistene forfektet en mannlighet basert på det militære fremfor mykere forståelser av maskulinitet. For nasjonalsosialistene ble det militære idealet hevet opp til menneskeideal, og fronterfaringer overført til en sivil kontekst.²²² I det tredje riket handlet det fra Hitlers maktovertakelse av om å forberede borgerne på krig. Et av midlene for å oppnå dette var et militant og hardt mannlig sosialiseringsideal.

Den militære mannligheten ble utbredt som ideal gjennom statlig indoktrinering, og i utdanning, foreninger og partiaktiviteter. Soldatrollen hadde blitt rendyrket av forfattere som Ernst Jüngers skildringer av krigen som eksistensielt grunnleggende.²²³ Statspropagandaens bekreftelse av militær-maskuline verdier forsterket slike oppfatninger, og selv mer kritiske borgere ble overbevist om uniformens meritter som uttrykk for dominerende maskulinitet. Gerhard Modersen skriver i sine erindringer at han var «stolt av å nå være soldat», hilst på av alle «som en general», og at uniformen gjorde ham i stand til å «gå rakrygget, som et tre.»²²⁴

Det er likevel misvisende å hevde at det kun forelå én akseptert maskulinitetsmodell. Kühne har betont bøndernes og arbeidernes verdi i samtidige propagandaplakater.²²⁵ Soldaten tilsvarte et mannlighetsideal, men uten at det var den eneste tilgjengelige kjønnsrollen for menn. Like fullt ble denne rollens dominans forsterket i løpet av krigens gang, eksempelvis av Goebbels' oppfordring til en total krig og mønstringen av alle samfunnets ressurser opp imot krigføring. På denne måten ble alle samfunnets menneskelige ressurser rettet opp imot militarisering, hvor selv det sivile mennesket påtok seg militaristiske holdninger til seg selv og omverdenen.

²¹⁹ Martshukat og Stieglitz, 2018: 125.

²²⁰ Ernst Hanisch, *Männlichkeiten – Eine andere Geschichte des 20. Jahrhunderts* (Wien: Böhlau Verlag, 2005): 48.

²²¹ *Ibid.*, 56.

²²² Frank Werner, "Hart müssen wir hier draussen sein". Soldatische Männlichkeit im Vernichtungskrieg 1941–1944," *Geschichte und Gesellschaft* 34, nr. 1 (2008): 10.

²²³ Ernst Jünger, *Der Kampf als inneres Erlebnis* (Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1926): 8. sitert i Frøland, 2018: 156.

²²⁴ Gerhard Modersen, *Meine Lebenserinnerungen [1914-1950]* (upublisert). sitert i Kühne, "Protean Masculinity, Hegemonic Masculinity: Soldiers in the Third Reich", 2018: 400.

²²⁵ "Protean Masculinity, Hegemonic Masculinity: Soldiers in the Third Reich", 2018: 396.

Den østerrikske mellomkrigstiden var preget av lignende verdier og kjønnsstereotyper, som også lar seg finne hos bergjegerne. Heller ikke for disse var det likevel kun én akseptert form for mannlighet og det fantes variasjoner innenfor den militære mannligheten utøvd hos bergjegerne, avhengig av fødested, rang eller avdeling. I memoarene vises dette blant annet i forskjeller mellom bergjegere fra byen eller landet. Som Christopher Forth beskriver, var landsbygden for antimodernistene sett som fristed fra sivilisasjonen, og landarbeid og vanskelige klimatiske og naturlige forhold påkjenninger som foredlet mannsidentiteten.²²⁶ Ifølge Fritsche var oppfatningen av det harde maskuline for rurale menn preget av tøffhet og evnen til å lide, men rollen gav også rom for empati som uttrykk for konservativ religiøsitet.²²⁷

Soldater fra høyere sosiale sjikt og det urbane vedsatte i større grad intelligens og autonomi, sentralt for deres selvforståelse som mannlig soldat. Dette underbygges av memoarene, hvor de mer urbane og utdannede soldatene bruker litteratur og kunst som identitetsmarkører. At det også eksisterer en antipati mellom de to gruppene illustreres av negative utsagn som: «Som alle steder var det også her tvilere og gnålebukker. Hovedsakelig var dette den såkalte 'intelligentsiaen' som de ble kalt av underoffiserene. De tjenestegjorde som sambandsmenn og meldere og dannet seg sine egne meninger om krigføringen.»²²⁸

Om nasjonalsosialismen fordret en militært preget mannlighet, blir det tydelig at det var mulig å uttrykke denne på forskjellig vis, og at det forelå konkurrerende varianter av soldat- og mannsidealet. For bergjegerne, hvis korpsånd og kameratskapsfølelser var nært knyttet til felles landlige bakgrunn, hadde den rurale verdens «enkle» verdier en særlig betydning. Heri ligger forklaringen på memoarenes retrospektive lovprising av karakteriske «landlige» ferdigheter. Slik males et bilde av bergjegeren som en «enkel soldat» som gjør sin plikt uten å ta del i større prosesser, som legger avstand til nasjonalsosialismen og dens politiske og ideologiske idégodt.

4.1.4. Bergjegerne og fienden

Bergjegerne har i ettertid lyktes i å fremstille seg selv som en apolitisk eliteavdeling. Memoarene har vist at dette er en oppfatning som ikke bare understøttes av bergjegerne i ettertid, men også utenfra og under krigen. Spørsmålet som reises er hvordan bergjegerne lot seg påvirke av den nasjonalsosialistiske ideologien og dens prinsipper? Hvilket blikk hadde

²²⁶ Forth, 2008: 10.

²²⁷ Fritsche, "Männlichkeit als Forschungskategorie? Vom Nutzen gendertheoretischer Ansätze für die Militär- und Militärjustizgeschichte", 2014: 72.

²²⁸ «Wie überall gab es auch hier Zweifler und Nörgler. Meist waren es die sogenannten „Intelligenzler“, wie sie von den Unteroffizieren genannt wurden. Sie taten als Funker oder Melder Dienst und bildeten sich ihre eigene Meinung über die Kriegführung.» Rüt, 1957: 79.

soldatene på sovjeteren som fiendskikkelse, hvilket forhold hadde de til krigsforbrytelser? Hvilken rolle spiller politikk og ideologi for soldater som beskriver seg selv som apolitiske?

Gjennomgående desubjektiviseres den sovjetiske soldaten av memoarforfatterne og fremstilles som en fiendtlig naturkraft, en rolle delt med naturen. David Lorenz Allegre har undersøkt fenomenet nærmere og skildrer hvordan Wehrmacht-soldater ofte tilskrev naturen en egen agens, noe vi også har sett i bergjegermemoarene.²²⁹ Tilskrivelsen av agens er likevel tosidig, da det i memoarene varierer hvorvidt naturen og den sovjetiske soldaten syntetiseres eller om naturen fungerer som grunnleggende premiss og fiende. På den ene siden er naturen bergjegernes primære fiende, på den andre siden en kraft som etter egen vilje legger premissene og rammene for krigshandlingene gjennom snøstormer, «millioner av mygg» eller lignende.

Det foreligger for bergjegerne to representanter for de de bekjemper og bruker som motbilde, *det andre*. På den ene siden den vakre og forferdelige naturen, på den andre siden den sovjetiske soldaten som et slags naturfenomen i egen rett. De fiendtlige soldatenes asiatiske og barbariske karakter poengteres ofte i sammenheng med deres dyriske naturlighet:

Nå dukker de opp over kanter og oppbrudd – de nærmer seg. På få meter – vassende klønete i snøen, ville, brede mongolansikter under tykke pelsluer og hengende øreklafter, oppsperrede munnar hvorfra den varme pusten støter hvite faner, smale øyespalter hvor døden står i. Et varmt og krekende «Urraah», som i sekunder fryser blodet i årene.²³⁰

Den sovjetiske soldaten barbariske brutalitet poengteres av soldatenes fordømmelse av uetisk og umilitær adferd og brudd på krigens lover. De sovjetiske soldatene avviker fra mannlige og militære verdier og idealer, noe som innordner dem som underlegne i et militær-kjønnslig hierarki. Som Frank Werner beskriver, kan frontinnsatsen forestilles som uttrykk for en rasistisk og mannlig overlegenhet mot fiender underlegne, ikke bare militært, men også kjønnslig.²³¹

For bergjegerne er nordområdet ukjent land, befolket av folkegrupper så fjernt fra kulturen at de forstås og fremstilles som natur. Dette er i utgangspunktet problematisk for bergjegeren, som kommer fra en militær tradisjon av kampen «mann mot mann». Da den nasjonalsosialistiske konteksten fra utgangspunktet hadde utelukket den sovjetiske soldaten fra mannskategorien, blir bergjegeren frarøvet sin ærerike kamp. Da det for bergjegerne, hvis heltebilde og -ideal var

²²⁹ Lorenz, 2021.

²³⁰ «Jetzt tauchen sie über die Ränder und Abbrüche auf – sind heran. Auf wenige Meter – plump im tiefen Schnee watend, verwilderte, breite Mongolengesichter unter dicken Pelzmützen und herabhängenden Ohrenklappen, aufgerissene Münder, aus denen der heiße Atem sich weißen Fahnen stößt, schmale Augenschlitze, in denen der Tod steht. Heißer krächzendes „Urrääh“, dass sekundenlang das Blut in den Adern erstarren macht.» Alex Buchner, *Gebirgsjäger an allen Fronten – Berichte von den Kämpfen der deutschen und österreichischen Gebirgsdivisionen* (Hannover: Adolf Sponholtz Verlag, 1954): 178.

²³¹ Werner, 2008: 16-17.

uttrykt etter Narvik-kampene, var viktig å presentere seg selv som elitesoldater, kunne kamp mot undermennesker seg ikke utgjøre et tilstrekkelig grunnlag for et slikt heltebildet, og sovjeterne blir slik tilskrevet rollen som natur fremfor menneske.

Tross at fienden fremstilles som natur utover i de mest kritiske memoarene muliggjør ikke dette åpne skildringer av krigsforbrytelser. Der disse beskrives eksplisitt, gjort av Rūf, er de adekvate reaksjoner på sovjetisk adferd. Dette samsvarer med Sæveraas' beskrivelser om Wehrmachts propagering av sovjetiske krigsforbrytelser i hensikten av å anspore tyske soldater til «hard» krigføring og fortsatt innsats.²³² Rettferdiggjørelsen kan også forstås på bakgrunn av kameratskapsbegrepet, da fronten gjennom den sosiologiske oppdelingen i kamerater/ikke-kamerater, rettferdiggjorde hevn for overgrep mot «vi-gruppen». Denne bruken av sovjetiske overgrep stemmer og overens med antakelsen til Hans-Joachim Schröder, som beskriver krigsforbrytelser som fraværende, med mindre det foreligger en rettferdiggjøring, eksempelvis i form av hevn.²³³ Videre beskriver Schröder hvordan dette er resultatet av forfatterens ønske om å presentere nasjonalsosialismen som så totalt at spørsmålet om medansvar forsvinner.

Rettferdiggjørelsen av krigsforbrytelser lar seg finne i større skala hos Rendulic, tiltalt i Nürnberg-prosessene for gisselprosessen og for brenningen av Finnmark.²³⁴ Rendulic beskriver selv brenningen som et mønstereksempel, hvor militæretiske regler ble overholdt: «Med største skånsel ble befolkningen, som i dette voldsomme området kun omfattet 40 000 mennesker, evakuert.»²³⁵ Slik skildrer han hvordan Finnmark ble evakuert og ødelagt:

Til slutt beskjeftiget anklagen seg med Hitlers forordning om ødeleggelsen av bopeler i Norge og evakueringen av befolkningen. Ved gjennomføringen av denne uunnværlige militære nødvendigheten befant jeg meg i fullkommen overensstemmelse med krigsretten uttrykt i Haag-konvensjonen. [...] Anklagerne, som i egenskap av tyske emigranter ikke hadde den minste forestilling om krigen, hadde frektheten til å rett ut anta at ødeleggelsene i Nord-Norge ikke tilsvarte en militær nødvendighet.²³⁶

Rendulic ser brenningen av Finnmark som uproblematisk og rettferdiggjort militært. Samtidig betoner han Hitlers overordnede ansvar, som ikke bare rettferdiggjør, men også fratrar Rendulic ansvaret, på tross av hans tidligere poengtering av muligheten til å gå Hitler imot. Dette illustrerer Schröders poeng, at skyting av soldater eller brenning av områder anses som adekvate

²³² Torgeir E. Sæveraas, *Wehrmacht i Norge – På vakt i krigens skjebnesone* (Oslo: Pax forlag, 2021): 396.

²³³ Schröder, 1992: 173.

²³⁴ Rendulic, *Soldat in stürzenden Reichen*, 1965: 434-41.

²³⁵ «Mit der größtmöglichen Schonung wurde die Bevölkerung, die in diesem gewaltigen Gebiet nur vierzigtausend Menschen umfasste, evakuiert.» *ibid.*, 374.

²³⁶ «Schließlich befasste sich die Anklage mit der von Hitler angeordneten Zerstörung der Unterkünfte in Norwegen und der Evakuierung der Bevölkerung. Bei der Durchführung dieser unerlässlichen militärischen Notwendigkeit befand ich mich in voller Übereinstimmung mit dem in der Haager Landkriegsordnung ausgedrückten Kriegsrecht. [...] Die Ankläger, die als deutsche Emigranten vom Krieg nicht die geringste Vorstellung haben konnten, besaßen die Unverfrorenheit, aus dem Handgelenk zu behaupten, dass die Zerstörungen in Nordnorwegen keiner militärischen Notwendigkeit entsprochen hätten.» *ibid.*, 440-41.

reaksjoner, mens bruken av krigsfanger eller opprettelsen av *Feldstraf lager* utelates, da det ikke foreligger lignende rettferdiggjørelser.

Om det er på lokalt nivå, som hos Rūf, eller større plan, som hos Rendulic, ses samme bortforklaring. Forfatterne påberoper seg at handlingene er rettferdiggjorte og fraskriver seg agens der dette ikke lar seg gjøre. Også selvkonstruksjonen som eliteavdeling står i forhold til disse skildringene. Bergjegerne forstår seg selv som moralsk opphøyet over krigsforbrytelse, der de bevisst unngår en samstilling med uetiske forhold som uten videre tilskrives Hitler og de nasjonalsosialistiske overbeviste soldatene. Dette er også en tendens som synes å gjelde uavhengig av soldatenes rang eller memoarenes utgivelsestidspunkt.

I likhet med krigsforbrytelse ble også henvisninger til ideologi og politikk gjennomgående utelatt, noe som muliggjorde veteranene et fortolkningsmønster der disse kunne fortelle om krigen samtidig som at de distanserte seg fra nasjonalsosialismen.²³⁷ Dette førte nødvendigvis til en fortielse av nasjonalsosialistiske sympatier. Gjennom primærkildene og sekundærlitteratur ser det likevel ut til at bergjegerne som eliteavdeling hadde en særlig nasjonalsosialistisk profil, poengtert av Mari Olafson Lundemo:

[Forbindelsesoffiser Erfurth] continued to emphasise that both the German commander, General Dietl, and the soldiers stationed in the north were adherents of, or at least more favourable towards, National Socialism, thereby distancing himself and his small staff in Mikkeli from the overwhelming majority of German soldiers in Finland by portraying the south as a haven of unpolitical politeness.²³⁸

Peter Pirker hevder at bergjegeravdelingenes offiserskorps var dominert av uttalte nasjonalsosialister som uten videre videreførte Hitlers forordninger som kommisærordren, brenningen av Finnmark eller bruken av sovjetiske krigsfanger. Blant disse førende personlighetene forelå offiserer som Eduard Dietl, Franz Böhme, Lothar Rendulic og Ferdinand Schörner, alle uttalte nasjonalsosialister.²³⁹ Det ble for memoarforfatterne derfor nødvendig å utelate det ideologiske og politiske. De portretterer seg som ofre fremfor som gjerningsmenn, for tysk ekspansjon i Østerrikes tilfelle, for et nasjonalsosialistisk maktapparat i tysk tilfelle.

I bergjegernes tilfelle kan det i tillegg hevdes at memoarene har fokus rettet mot korpsånd og bergjegertradisjoner, som løftes frem som en alternativ identitet til den nasjonalsosialistiske soldaten. Synspunktet kan underbygges ved at forfatterne gjennomgående henviser til bergjegernes tradisjoner, militært og geografisk, hvor også tyske forfattere som Paul Klatt

²³⁷ Weih, 2005: 66.

²³⁸ Lundemo, 2020: 54.

²³⁹ Pirker, "Ein Fall 'besonderer Traditionspflege': Die Windisch-Kaserne, der Narvik-Mythos und das österreichische Bundesheer", 2021: 10.

fremhever dette fremfor sin tyske nasjonalitet. Mot slutten av krigen viser memoarene også en tydeligere kritikk overfor Hitler og nasjonalsosialismen som politisk doktrine, der disse ofte blir tilskrevet skylden for det tyske nederlaget og de lidelsene veteranene går gjennom.

4.2. Bergjegerne og alpinismen

«Alpinismen» er et særlig mellomeuropeisk kulturfenomen med røtter i opplysningstid, romantikk og vitalisme. Først med opplysningstiden oppstod en uttalt vitenskapelig og estetisk interesse for Europas alpine landskap og kulturer. Denne utløste interesse for fjellklatring, og Mont Blanc ble besteget første gang i 1786. Interessen varte ved utover 1800-tallet og intensivertes på 1850-tallet i det Gertrud Pfister har kalt en engelsk «alpefeber».²⁴⁰ Denne feberen var bakgrunnen for moderne tindebestigning og kappløpet om verdens fjelltopper.

4.2.1. Fjellklatring og film

Tindebestigning var i begynnelsen en elitesport, men ble popularisert i andre halvdel av 1800-tallet. Den østerrikske alpeforeningen ble grunnlagt i 1862, den tyske i 1867, og i 1873 ble de to slått sammen i *Deutscher und Österreichischer Alpenverein* (DuÖAV). Frem mot første verdenskrig organiserte foreningen tindebestigninger og bygde fjellhytter. Det siste var et omstridt tema i foreningen, da mange medlemmer anså demokratiseringen av alpeturismen som truende for tindebestigningens karakter av manndomsprøve for eliten.²⁴¹ Tindebestigningen bevarte imidlertid sin status som sport for de utvalgte, her med Eduard Pichls ord, sentral både i DuÖAV og i østerriksk antisemittisme: «[Fjellklatrerne] skal være hele menn, som fjellene og farene de utfordrer. Fjellene er ingen gymnastikk- eller sportapparater, men majestetiske motstandere som må møtes med største kunnskap og viljestyrke av jern.»²⁴² Fjellklatring var ikke bare en aktivitet som krevde sin mann, den formet ham også.

Alpinismen var generelt viktig for det tidlige 1900-tallets antimodernister. Alpene ble ansett som tilfluktssted fra sivilisasjon, og opphold i høyfjellet hadde en foredlende effekt. Sådan ble bevegelsen også involvert i en politisk kontekst, hvor alpeforeningene i økende grad ble preget av antisemittisme, Heimat-ideologi og naturmystifisering.²⁴³ Gjennom voksende opplutning rundt nasjonalsosialismen ble alpinismen trukket stadig tettere til nasjonalsosialistisk ideologi.

²⁴⁰ Gertrud Pfister, "Sportfexen, Heldenmythen und Opfertod: Alpinismus und Nationalsozialismus," *Geschichte und Region* 13, nr. 1 (2004): 24.

²⁴¹ *Ibid.*, 26.

²⁴² «[Die Bergsteiger] sollen ganz Männer sein, wie Berge und ihre Gefahren sie fordern. Die Berge sind keine Turngerüste oder Sportgeräte, sondern hoheitsvolle Gegner, denen mit größtem Können und eherner Willensstärke [...] gegenüberzutreten ist.» Eduard Pichl, *Wiens Bergsteigertum* (Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1927): 3.

²⁴³ Helmuth Zebhauser, *Alpinismus im Hitlerstaat* (München: Bergverlag Rother, 1998): 20-21.

Som i utgangspunktet apolitisk kunne alpinismen også anvendes i pleien av det kritiserte maskulinitetsuttrykket som kom ut av første verdenskrigs skyttergraver. I filmer som Luis Trenkers *Berge in Flammen* (1931) fremstod fjellklatrerne som soldater i kamp med naturen, der klatregruppen ble et mikrokosmos og bilde på folkefellesskapet utsatt for ytre fiender.²⁴⁴ Hos Trenker er fjellklatrerens maskulinitet uavhengig av ytre æresbevisninger, den viser seg i hans ferdigheter og evne til å mestre naturen. Denne særlige identiteten tillagt og konstruert av bergjegerne har fått et uttrykk i *Heeresbergführer*-merket, en egen medalje (paradoksalt nok) for de tyske bergavdelingene. Merket ble utdelt uavhengig av rang og skulle kun reflektere soldatens evne til å føre og te seg i alpine og ekstreme naturforhold. At kun omtrent 380 ble utdelt, gjør den til en av de sjeldneste utmerkelsene i Wehrmacht.²⁴⁵

Figur 6: Avisreklame for utstillingen «Bergvolk-Soldatenvolk», Oktober 1943, Foto: Peter Pirker

Alpene var i nasjonalsosialistisk forstand et rom som lot seg erobre og underkaste på militært vis, her med Karl Springenschmids ord, en av bergjegernes viktigste tradisjonsbærere:

Fjellklatrere og soldater hører sammen. Begge er figurer som kommer fra den samme kjempende naturen til vårt folk. Kamp er deres element. De ser ikke livet som en godt beskyttet tilværelse, men kun der må kjempes på nytt hver dag. Aldri vil fjellklatrere og soldater forstå et liv som begrenser seg til eiendeler og sikkerhet. De søker bevisst faren. I den konstante nærhet til døden åpenbarer seg for dem livets dypeste verdier. [...] Kampen preger deres utseende, fjellklatrere og soldater har som brødre det samme ansikt.²⁴⁶

Slik ble menn, og bergjegere, tilknyttet Alpene og fjellklatring som aktivitet tilskrevet en idealisert, militær maskulinitet gjennom forholdet til en sublim alpenatur. En oppfatning som den nasjonalsosialistiske propagandaen gjorde god bruk av (fig. 6).

Dette maskulinitetsidealitets rolle i nasjonalsosialismen vises i den oppmerksomheten som i det tredje riket ble viet bestigningene av Nanga Parbat i Himalaya og nordveggen av Eiger i Alpene.

²⁴⁴ Hanisch, 2005: 62.

²⁴⁵ Edelweiß Antiques, "The History of the Heeresbergführer," lastet ned 16.12.2021. <https://www.edelweiss-antiques.com/heeresbergfuhrer>.

²⁴⁶ «Bergsteiger und Soldaten hören zusammen. Beides sind Gestalten, die aus dem gleichen kämpferischen Wesen unseres Volkes kommen. Kampf ist ihr Element. Das Leben gilt ihnen nicht als wohlbehütetes Dasein, sondern nur wenn es täglich neu erkämpft werden muss. Nie werden Bergsteiger und Soldaten ein Leben verstehen, das sich in Besitz und Sicherheit erschöpft. Sie suchen bewusst die Gefahr. In jener steten Nachbarschaft des Todes nur offenbaren sich ihnen die tiefsten Werte des Lebens [...] Der Kampf prägt ihre äußere Gestalt, Bergsteiger und Soldat haben wie Brüder das gleiche Antlitz.» Zebhauser, 1998: 197.

Nanga Parbat, det niende høyeste fjellet i verden, var på 1930-tallet åsted for et kappløp mellom britiske og tyske fjellklatrere om å først bestige et fjell på over 8000 meter. På knappe ti år ble det organisert seks tyske Himalaya-ekspedisjoner som alle feilet.²⁴⁷ Samtidige presseklipp avslører en tysk mani rundt fjellet; avisomtalen var preget av bergjegernes oppfattede heroisme og kamp mot fjellet. Dødsfall under tindebestigninger ble til uttrykk for nasjonalsosialistisk offerdød for det tredje riket.²⁴⁸

I Europa fikk sveitsiske Eiger en lignende rolle. Det var besteget allerede i 1858, men på 1930-tallet ennå ikke fra nordsiden. Bragden ble ansett som så krevende at en bestigning ville tildeles en medalje under OL i Berlin i 1936.²⁴⁹ Etter et feilslått forsøk i 1936, lyktes i 1938 en tysk-østerriksk ekspedisjon endelig. Utdanningen ved en nasjonalsosialistisk *Ordensburg* og det transnasjonale samarbeidet ble fremhevet som bestigningens grunnlag og slik et bilde på den vellykkede innlemmingen av Østerrike i det tredje riket. Dette bekreftet klatrerne selv i 1938 i *Um die Eiger Nordwand* utgitt på Franz-Eher-Verlag, NSDAPs sentralforlag: «Føreren har rett når han sier at ordet ‘umulig’ kun gjelder for feiginger. [...] Vi har besteget nordsiden av Eiger over tinden for vår fører.»²⁵⁰

Fjellklatremiljøets tillit hos føreren var neppe uavhengig av alpeforeningenes antisemittisme, illustrert i medlemskapskrav i 1899: «Kun voksne, kristne personer som besitter de borgerlige ærerettene».²⁵¹ Alpinismens antimodernisme og naturfetisjisme inkluderte altså eksplisitt antisemittisme og Heimat-ideologi. Da bevegelsen idealiserte menn med tilnærmet militære verdier, ble fjellklatrerene en figur samtidens menn kunne identifisere seg med fremfor med soldatene som hadde tapt under første verdenskrig. Som krigersk mannlighetsuttrykk var den primært rettet mot naturen og indre svakhet fremfor mot andre, og ekspedisjonene ble som små mikrokosmos av militært innstilte menn i et kameratslig fellesskap. Det memoarene også viser, er at de samme ideologiske sjablongene gjentas etter andre verdenskrig. I stedet for å fokusere på sin rolle i Wehrmacht eller det tredje rike, poengterer forfatterne gjennomgående hvordan de fører sin kamp mot naturen fremfor mot en fremmed stat, kultur eller mennesker.

²⁴⁷ Ibid., 125.

²⁴⁸ Pfister, 2004: 48.

²⁴⁹ Ibid., 44.

²⁵⁰ «Der Führer hat recht, wenn er sagt, das Wort ‘unmöglich’ gilt nur für Feiglinge. [...] Wir haben die Eiger-Nordwand durchklettert über den Gipfel hinaus bis zu unserem Führer.» Heinrich Harrer et al., *Um die Eiger Nordwand* (München: Franz-Eher-Verlag, 1938). Sitert i Pfister, 2004: 45.

²⁵¹ «Nur volljährige, im Besitz der bürgerlichen Ehrenrechte befindliche christliche Personen». Zebhauser, 1998: 62.

4.2.2. Bergjegerhistorien og tradisjon

Bergjegerne beskriver gjerne sin historie som århundrer gammel. I hvilken grad regimentenes forskjellige historier faktisk lar seg spore som lange kontinuerlige tradisjoner ligger utenfor arbeidets fokus, men påstanden dukker jevnlig opp når forfatterne knytter bergjegernes innsats ved Polarfronten til innsats under første verdenskrig og tidligere tiders bragder: «Spesielt våre ostmarkiske bergjegere under generaloberst Lists befal var det som gjennomførte disse prestasjonene. På den fra første verdenskrig velkjente galisiske grunnen kjempet denne generasjonen likeså tappert som deres fedre 25 år tidligere.»²⁵² På denne måten vektlegges hele tiden avdelingenes proveniens og bånd til fortidige tradisjoner.

Det bekreftes i memoarene at en rekke av bergjegernes ledende offiserer hadde deltatt i kamper i Galicia og ved Dolomittene enten som bergjegere eller tilknyttet disse. Blant disse er Ferdinand Schörner, Lothar Rendulic, Valentin Feuerstein og Julius Ringel, som alle spilte fremtredende roller i bergjegerdivisjonene. Disse forstod seg selv som ikke bare del av en nåværende eliteavdeling, men også en tidligere, eksempelvis hos keiserjegerne. De tilskrev seg selv en særlig rolle innenfor Wehrmachts rammer, ikke bare geografisk, men også menneskelig og ideologisk: «Likesom fallskjermjegere og ubåtmannskap forstod bergjegerne seg som tilhørende til en eliteavdeling. Deres 'kult bestående av mannlighet, kroppslig kraft og seiersrik kamp' var synonymt med vesentlige elementer av nasjonalsosialistisk ideologi.»²⁵³

De tyske bergjegerdivisjonene ser dog under første verdenskrig ikke ut til å ha vært dominert av soldater fra alperregionen, men snarere fra fjell- og skientusiaster fra hele det tyske riket. Dette ettersom det for syd-tyskere sjeldent var nødvendig å bevege seg i fjellene. I Østerrike forelå i større grad en tradisjon for avdelinger av væpnede bønder fra området, slik de blant annet lar seg finne i Kaiserschützen, Tyrols elitesoldater.²⁵⁴ At det forelå antipatier mellom disse to gruppene, illustreres av Ulrike Spring og Johan Schimanski, som fremhever at de tyske bergjegerne var preget av alpeforeningenes moderne og borgerlige verdier, som stod i kontrast til det mer religiøse og tradisjonelle grunnlaget for de østerrikske foreningene.²⁵⁵

²⁵² «Besonders unsere ostmärkischen Gebirgstruppen waren es, die unter dem Oberbefehl des Generalobersten List stehen, diese Leistungen vollbrachten. Auf dem schon aus dem ersten Weltkrieg wohlbekanntem galizischen Boden kämpfte nun diese Generation genauso tapfer, wie ihre Väter vor 25 Jahren.» Wiesbauer, 1983: 18.

²⁵³ «Ähnlich wie die Fallschirmjäger und U-Boot-Fahrer verstanden sich die Gebirgsjäger als Angehörige einer Elitetruppe. Ihr ‚Kult von Männlichkeit, Körperkraft und siegreichem Kampf‘ war gleichbedeutend mit wesentlichen Elementen nationalsozialistischer Ideologie.» Meyer, 2008: 16.

²⁵⁴ Alexander Jordan, *Krieg um die Alpen – Der Erste Weltkrieg im Alpenraum und der bayerische Grenzschutz in Tirol*, Zeitgeschichtliche Forschungen (Berlin: Duncker & Humblot, 2008): 216.

²⁵⁵ Johan Schimanski og Ulrike Spring, *Passagiere des Eises – Polarhelden und arktische Diskurse 1874* (Wien: Böhlau Verlag, 2015): 198.

Denne situasjonen endret seg i den tyske mellomkrigstiden, der det ved Hitlers gjeninnføring av verneplikten i større grad ble brukt soldater fra Alpene og Syd-Tyskland og hvor entusiaster fra DuÖAV og DAV (*Deutsches Alpenverein*) ble brukt som instruktører for alpin krigføring fremfor som regulære soldater. Dette kan sannsynligvis forstås i lys av mellomkrigstiden uttrykte entusiasme for det alpine og den følgende interessen for adspredelse i Alpene blant regionens egne innbyggere. Alpekrigens rolle i det østerrikske militærets selvforståelse vises blant annet i Fritz Webers bøker *Das Ende einer Armee* (1931), *Granaten und Lawinen* (1932) og *Frontkameraden* (1935), hvor krigen i fjellene og dens tradisjonelle kamp mann mot mann fremheves overfor den moderne tekniske krigen slik den kom til uttrykk på andre fronter.

I både Tyskland og Østerrike kan det observeres en forherligelse av de mannlige verdiene uttrykt i første verdenskrigs alpine kamper, og de inngikk i begge land i propagandaen. Her ble fjellklatrerens og bergjegernes ferdigheter og karakter beskrevet som ideelle og i tråd med den militære identiteten dyrket av de høyreekstreme. Hvordan overgangen fra første verdenskrigs skyttergraver til det alpine ble fremstilt som en kontinuitet, illustreres med Paul Bauer, sentral i den nasjonalsosialistiske alpinbevegelsen, frikorpskjemper og major for bergjegerne:

Når vi den gang måtte gi fra oss geværet, grep den foreldreløse hånden etter isøksen. Tilsynelatende frarøvet livets siste grunnlag for godt, drev det oss ut i naturen, letende etter nytt land, dithen, hvor den er ensom, vill og uberørt. Der gav kampen med fjellene oss igjen den stolte bevissthet om ære og kampvilje. Førerens avgjørelse varsler nå om en bedre fremtids morgenrøde. De tyske fjellklatrerne står som en sluttet enhet ved dette tiltaket, som griper dem på det dypeste. Kroppslig dyktighet, vågemot, klokskap og fjellerfaring har alltid vært frukten av våre reiser; disse militære egenskapene har allerede én gang gjort oss i stand til å i tunge tider yte verdifull hjelp som fjellklatrere.²⁵⁶

Ved å bevare sin troskap til klassisk militære mannsideal, stod bergjegerne i særlig posisjon til å fylle en rolle som eliteavdeling innenfor nasjonalsosialismen. Bergjegerne ble et uttrykk for en militær-maskulin identitet med tett tilknytning til partiet; Hitlers karakteriserte 1. bergjegerdivisjon som sin «gardedivisjon».²⁵⁷ Etter andre verdenskrig ble denne vektleggingen av det alpine fremfor det krigerske på ny aktuell, hvor bergjegerne distanserte seg fra andre verdenskrigs ideologiske aspekter ved å identifisere seg med den apolitiske fjellklatreren.

²⁵⁶ «Als wir damals das Gewehr aus der Hand geben mussten, tastete die verwaiste Hand nach dem Pickel. Der letzten Grundlage des Lebens scheinbar für immer beraubt, trieb es uns suchend nach neuem Boden hinaus in die Natur, dorthin, wo sie einsam, wild und unberührt ist. Dort hat uns der Kampf mit den Bergen das stolze Bewusstsein der Ehre und Wehrhaftigkeit wieder gegeben. Der Entschluss des Führers kündet uns nun die Morgenröte einer besseren Zukunft. Die deutschen Bergsteiger stehen als eine geschlossene Einheit zu dieser Maßnahme, die sie zutiefst erfassen. Körperliche Tüchtigkeit, Wagemut, Besonnenheit und Bergerfahrung sind seit jeher die Frucht unserer Fahrten gewesen; diese soldatischen Eigenschaften haben uns schon einmal befähigt, in schwerer Zeit als Bergsteiger wertvolle Hilfe zu leisten.» Paul Bauer, "Mitteilung des Fachamtes Bergsteigen im Deutschen Reichsbund für Leibesübungen," (München, 1935). Sitert i Zebhauser, 1998: 194-95.

²⁵⁷ Meyer, 2008: 267.

4.2.3. Bergjegerne, alpinisme og tradisjon

Memoarene beskriver bergjegerdivisjonene som med en tydelig østerriksk og alperegional profil. Divisjonene rekrutterte fra Tyrol, Vorarlberg, Steiermark og Kärnten, særlig tilfelle for 2., 3. og til dels 6. bergjegerdivisjon.²⁵⁸ 2. og 3. divisjon var videreført fra østerrikske regimente og disse tradisjonspleie og lange forhistorie vektlegges i memoarene. Divisjonene ble også tillatt en viss tradisjonspleie av Wehrmacht, eksempelvis med regimentsnavn som *Osttyroler Alpenjägerbataillon Andreas Hofer*, som viste til avdelingens historiske og geografiske opphav. Divisjonenes opphav betones også av samtidig propaganda, her gjengitt av Jakob Knab: «Ostmarkiske bergjegere har for alle tider ført et bevis for strålende soldatskap.»²⁵⁹ Bergjegerens geografisk avgrensede opphav kan også forklare den særegne kameratskapsfølelsen, beskrevet av Ruth Weih i intervjuer gjort med veteraner fra Polarfronten.²⁶⁰ Østerrikerne distanserer seg imidlertid også klart fra det tyske, både under krigen og etter, her illustrert med Höflinger: «Vår divisjon, 2. bergjegerdivisjon, var en østerriksk divisjon med garnison i Innsbruck am Inn. Driften var derfor hyggeligere og ikke så prøyssisk preget som tilfellet var andre steder.»²⁶¹

I hvilken grad en særlig østerriksk bergjegeridentitet kan sies å ha forelagt i mellomkrigstiden kan diskuteres, ikke desto mindre ser østerrikske bergjegere ut til å inneha en særlig selvforståelse. Om ikke i positiv forstand, så som en negativ bestemmelse gjennom avgrensning til prøyssisk identitet. Noe som igjen muliggjorde inkluderingen av syd-tyskere i bergjegerens kollektiv. Denne avgrensningen – hva de *ikke* var – skapte et rammeverk som senere ble forsterket av bestemte oppfatninger om hva som utmerket det østerrikske og det alpine.

Politiseringen av fjellklatringen og fremhevelsen av fjellklatrerens mentale og fysiske egenskaper var del av NSDAPs nasjonalisering av kroppen. Det enkelte individets kroppslige uttrykk inngikk som del av den nasjonale kroppens helse; svake og myke komponenter i form av menneskegrupper eller personlige svakheter måtte derfor elimineres. Sportens og tuktens verden ble formulert som en antitese til det wilhelminske borgerskapets «feminine» verdier. Som den østerrikske forfatteren Hermann Bahr beskrev i 1928: «Ord er alltid kun så mye verdt som kraften boende i dem til å inspirere til modig handling og fortsatt eksistens. Men hvor er i dag bøkene hvorfra livskraft, livsmot og livslyst bobler? Vårt siste håp er at idretten bringer det

²⁵⁸ Mattl og Sotaniemi, 2001: 38.

²⁵⁹ «Ostmärkische Gebirgstruppen haben ein Beweis ruhmvollen Soldatentums für alle Zeiten gegeben.» Jakob Knab, "Verklärung und Aufklärung – Von den Heldenmythen der Wehrmacht zur Traditionspflege der Bundeswehr," *Vierteljahresschrift für Sicherheit und Frieden*, nr. 2 (1999): 101.

²⁶⁰ Weih, 2005: 110.

²⁶¹ «Unsere Division, die 2. Gebirgsdivision, war eine österreichische Division mit Garnisonsort Innsbruck am Inn. Der Betrieb war infolgedessen viel gemütlicher und nicht so preußisch aufgezoogen, wie es anderswo der Fall war.» Höflinger, 2020: 74.

til oss.»²⁶² Gjennom koblingen til mannstukten oppstod en beundring for det alpine i Tyskland og Østerrike og især for de som mestret dette, hvorunder bergjegerne tjente som kroneksemler. Tindebestigninger ble beskrevet som nasjonale seire, og bergjegerne deltok i ekspedisjonene i Himalaya og Alpene. Det forelå altså også i mellomkrigstiden bånd mellom alpinismen og bergjegerne, logisk nok, da bergjegerdivisjonene innrullerte soldater med erfaringer fra fjellklatring og det alpine hvor erfarne alpinister ble benyttet som undervisere og offiserer.²⁶³

Bergjegerne ble personifiserte uttrykk for alpinismen, gjennom regionalt opphav så vel som gjennom egen deltakelse i ekspedisjoner. Følgende henvises Alpene ofte til i memoarene, da disse ble del av grunnlaget for bergjegerens korpsånd, med rot i den gamle østerrikske hæren:

De fikk sin innsatsstyrke fra landene Steiermark og Kärnten, som med sine fysiske tøffe og beskjedne sønner allerede hadde stilt soldater til monarkiet, den østerrikske forbundshæren og etter foreningen til Wehrmacht, og som utmerket seg fremragende gjennom tapperhet, pålitelighet og hardhet på alle europeiske krigsskueplasser. I disse skjønne alpelandene som dannet det tyskes bolverk i sydøst, stod en gang k.u.k. III, «Eiserne Korps».²⁶⁴

Klatts uttalelse blir dog stående i en mellomposisjon. Gjennom memoaret vier Klatt seg i stor grad til det østerrikske grunnlaget for bergjegeridentiteten, men beskriver i sitatet Alpene som «det tyskes bolverk i sydøst». Klatt ser ut til å uttrykke at det også etter krigen forelå en oppfatning, i alle fall på tysk side, av en manglende forståelse for den østerrikske distanseringen, ved å portrettere Østerrike som del av det stortyske og et vedvarende fellesskap blant bergjegerveteranene på tvers av nasjonale grenser.

Bergjegerens særegne korpsånd og innsatsområder gjorde dem egnet for nasjonalsosialistisk propaganda. Alpinismens og nasjonalsosialismens delte antisemittisme, mannlighet og Heimat-ideologi gikk hos mange bergjegerne opp i en høyere enhet. Nasjonalsosialismen var som vi har sett utbredt blant bergjegerens ledende offiserer.²⁶⁵ Den nasjonalsosialistiske propagandaen hadde trolig funnet grobunn i det allerede eksisterende samsvaret mellom nasjonalsosialismen og bergjegertradisjonene, og slik forsterket nasjonalsosialistisk propaganda ikke bare de allerede eksisterende fiendebildene, men også korpsånden gjennom det radikale fiendebildet.

²⁶² «Worte sind immer nur so viel wert, als ihnen Kraft innewohnt, beherztes Tun und fortwirkendes Sein zu zeugen. Wo sind denn aber heute noch Bücher, aus denen Lebenskraft, Lebensmut und Lebenslust aufschäumen? Unsere letzte Hoffnung fast ist, daß [sic] sie der Sport uns bringt.» Hermann Bahr, "Geist und Sport," *Der neuen Jugend: Literarische Zeitschrift* 1, nr. 4 (1928).

²⁶³ Zebhauser, 1998: 195.

²⁶⁴ «Sie erhielt ihren Einsatz aus den Ländern Steiermark und Kärnten, die mit ihren körperlich harten und anspruchslosen Söhnen bereits der Monarchie, dem österreichischen Bundesheer und nach der Vereinigung der deutschen Wehrmacht Soldaten stellten, die sich auf allen europäischen Kriegsschauplätzen durch Tapferkeit, Zuverlässigkeit und Zähigkeit hervorragend ausgezeichnet haben. In diesen schönen Alpenländern, die das Bollwerk des Deutschtums im Südosten bildeten, stand einst das k. u. k. III 'Eiserne Korps'.» Klatt, 1958: 11.

²⁶⁵ Peter Lieb og Cristoph Nübel, "Raum und Militärgeschichte," *Militärgeschichtliche Zeitschrift* 73, nr. 2 (2014): 278.

Vi har allerede vært inne på at Dietl var et av NSDAPs tidlige medlemmer og fortrolig med Hitler.²⁶⁶ Hitler karakteriserte Dietl som både venn og fanatisk nasjonalsosialist, og tilskrev Dietl status som ledende general sammen med Erwin Rommel; mens førstnevnte var «snøens helt» i Nord, var sistnevnte «solens helt» i Afrika.²⁶⁷ Hyllesten av Dietl skjøt fart etter seieren i Narvik, hvor kamper under utsatte og ekstreme naturforhold var grunnlaget for propagandaens opphøyelse av «Dietls bergjegere» til elitesoldater. Kjennetegnende for idealiseringen var Goebbels' senere planer om en propagandafilm, allerede i juni 1940:

General Dietl fra Narvik beretter om sine kamper og lidelser. Et sant heltesagn som ryster på det dypeste. Dietl er en av de mest heroiske og sympatiske figurene blant våre hærførere. Man må virkelig beundre ham. Jeg gjør alt for å forsørge troppene hans kulturelt og underholdningsmessig. [...] General Dietl forteller meg lenge om Narvik. Vi skal stille ut og heroisere denne heltekampen for hele det tyske folk.²⁶⁸

Dietls og bergjegernes kamper i Narvik ble av propagandaapparatet beskrevet som en *Heldenkampf*,²⁶⁹ og deres innsats ble formidlet til hjemmefronten i utstillinger.²⁷⁰ Dog mistet kampene noe av sin status utover i krigen. I 1943 var de tidligere militærkampanjene krympet i viktighet i forhold til sivilisasjonskrigen i øst. Det gjenspeiles også i memoarene: «De tunge og harde dagene i Narvik var en barnelek mot disse fem korte dagene ved Litza. Der ved fjellskråningene stod en rettferdig og åpen motstander imot, her var det en lumsk og ful fiende som i tillegg hadde et naturlig instinkt for denne kampen i ulendt terreng.»²⁷¹

Bergjegernes elitære status var knyttet til deres opphav i et alpint mytisk rom, sammenlignbart med det polare, hvor «harde» bergfolk fra alpeområdet tjente som motbilde til det svakelige og urbane. Naturforholdene bergjegerne opererte under gjorde at krigen endret karakter. Moderne teknologi hjalp lite i den klassiske kampen «mann mot mann» som fulgte av Polarfrontens barske forhold.²⁷² Innenfor nasjonalsosialismens rammer av militære verdier kunne derfor bergjegernes tilnærmet «naturlige» krigføring fremstilles som en «ren» urform for krigføring hvor de nasjonalsosialistiske helte- og mannsidealene fikk et «sant» uttrykk.

²⁶⁶ Knab, "Generaloberst Eduard Dietl", 2015: 299-314.

²⁶⁷ Roland Kaltenecker, *Krieg am Eismeer: Gebirgsjäger im Kampf um Narvik, Murmansk und die Murmanbahn* (Graz: Leopold Stocker Verlag, 1999): 11.

²⁶⁸ «General Dietl aus Narwik [sic] berichtet von seinen Kämpfen und Leiden. Ein wahres Heldenlied, das auf das Tiefste erschüttert. Dietl ist eine der heroischsten und sympathischsten Figuren unter unseren Heerführern. Man muss ihn wirklich bewundern. Ich tue alles, um seine Truppen kulturell und unterhaltungsmäßig zu betreuen. [...] General Dietl erzählt mir noch lange von Narwik. Wir werden diesen Heldenkampf für das ganze deutsche Volk her- ausstellen und heroisieren.» Ralf Georg Reuth, *Joseph Goebbels Tagebücher 1924–1945* (München: Piper Verlag, 2003): 1456.

²⁶⁹ Steinar Aas, *Narviks historie – Byen, banen og bolaget* (Narvik: Stiftelsen Narviks Historieverk, 2001): 400.

²⁷⁰ u.f., "Unsere Gebirgsjäger stellen aus – Die große Schau 'Bergvolk-Soldatenvolk', die nach Innsbruck kommt," *Innsbrucker Nachrichten*, 16.10.1943.

²⁷¹ «Ein Kinderspiel waren die schweren und harten Tage von Narvik gegen diese fünf kurzen Tage im Lizagrund. Dort an den Berghängen stand ein fairer und offener Gegner gegenüber, hier war es ein verschlagender, heimtückischer Feind, der zudem einen natürlichen Instinkt für diesen Kampf im unwegsamen Gelände besaß.» Rief, 1957: 98.

²⁷² Mattl og Sotaniemi, 2001: 37.

4.3. Det alpine og det arktiske

Frem til århundreskiftet mellom det 19. og 20. århundre var polområdene blant verdenskartets siste hvite flekker. I århundrene forut hadde forståelsen av det polare og nordlige vært preget av manglende viten, mystikk og fantastiske forestillinger. Det polare var om noe en estetisk idé i den tyske og østerrikske offentligheten, formidlet og sjeldent opplevd. Utover 1800-tallet ble de hvite flekkene fylt med navn og landskapsbeskrivelser som gradvis transformerte det polare fra et forestilt, mytisk rom til en realitet, hvis utforskning ikke lenger lå utenfor rekkevidde.²⁷³ Denne endringen forekom ikke bare i den europeiske utforskningen av nordområdene, men også i det nordlige selvbildet, kommunisert utad i Norge, Sverige og Finland.²⁷⁴

4.3.1. Myterommet i nord

Forestillingen om «det nordlige», hvorunder Lappland og Ishavskysten falt, var på begynnelsen av 1900-tallet fra europeisk perspektiv langt på vei et *terra nullius*, eid av ingen, natur uberørt av kultur, og hvor de eventuelle innfødte inngikk i naturen fremfor i kulturen. Rapportene om utforskningen av områdene hadde ofte eventyrlige overtoner. Neue Freie Presse i Wien beskrev den østerriksk-ungarske ekspedisjonen av 1872–1874 som «den geografiske vitenskapens argonauttog for det gylne skinn».²⁷⁵ Mytologiseringen av det nordlige vedvarte og ble forsterket over århundreskiftet, og nye ekspedisjoner og oppdagelsesferder etterlot seg litterære spor i form av reiseskildringer og romaner, eksemplifisert i Fridtjof Nansens *Fram over Polhavet: den norske polarfærd 1893–1896* (1897; tysk: *In Nacht und Eis*).

Slike beretninger underbygde idealistiske og mystifiserende forestillinger om det nordlige som passet godt inn i völkisch-bevegelsens og vitalismens sjablonger om menneskets kamp mot og mestring av naturen. I organisert form kom disse sjablongene til uttrykk i nasjonalsosialistiske og reaksjonære foreninger som Thule-selskapet.²⁷⁶ Etter første verdenskrig forstod *Heimat-* og *Blut-und-Boden*-ideologer det nordlige både som et fristed og som en utvei fra den sosiale ustabiliteten og samfunnsmessige armoden som rådet.²⁷⁷ Forstillingen gjenfinnes også i mellomkrigstidens filmindustri. Filmer som Luis Trenkers *Der Ruf des Nordens* (1929) og dokumentarfilmen *Nordland – Odins Paradies* (1930) dyrket det eksotisk nord ved, som Patrick Vonderau observerer, at det naturskjønne, uberørte og tradisjonelle verdsattes på bekostning av

²⁷³ Schimanski og Spring, 2015: 387-92.

²⁷⁴ Eleanor Rosamund Barraclough, Danielle Cudmore, og Stefan Donecker, "Der übernatürliche Norden – Konturen eines Forschungsfeldes," *Nordeuropa Forum - Zeitschrift für Kulturstudien* (2013): 36.

²⁷⁵ Siter i Schimanski og Spring, 2015: 394.

²⁷⁶ Barraclough, Cudmore, og Donecker, 2013: 41.

²⁷⁷ Zebhauser, 1998: 116-17.

det industrialiserte og moderne.²⁷⁸ Det nordlige og i forlengelse det polare var ren natur, uberørt av kultur, som for nasjonalsosialister og germanske reaksjonære ble forstått som et germansk opphav, kilde til vitalistiske sannheter om menneskets forhold til naturen.

4.3.2. Det alpine kontra det polare

Schimanski og Spring hevder at forforståelser kun får kulturell realitet når de adopteres av et større antall mennesker.²⁷⁹ Da blir de til klisjeer eller topos. For at forforståelser skal få bredt gjennomslag i en offentlighet og for å tre ut av det abstrakte, må beretningene om objektet relateres til det oppfattede reelle. Det polares komplekse karakter i så måte, beskrives nærmere av litteraturviteren Robert David: «One of the difficulties facing both writers and artists who sought to represent the Arctic was the lack of language codes and artistic conventions suitable for describing and depicting the very different environment that the explorers encountered».²⁸⁰

For at ekspedisjonsdeltakerne og utforskerne skulle kunne kommunisere et bilde av det polare som lot seg forene med den tyske og østerrikske offentlighetens forestillingsverden, ble de tvunget til å relatere det til noe allerede kjent. Alperommet var en velkjent topografi, noe som muliggjorde dets rolle som sammenligningsgrunnlag. Et godt eksempel finnes i Vitalis Pantenburgs reisebeskrivelser fra Norge i mellomkrigstiden:

På styrbord side åpner en sidearm av Youngsundet seg. Den kalles Tyrolerfjorden. De steile fjellveggene omkring den ser nesten ut som kulisser. Den minner ikke så lite om det alpelandskapet som den har navnet etter, bare at de avskårne toppene ikke stikker føttene sine i vann, og at skogene med den forsonlige grønne fargen mangler helt her.²⁸¹

At det nordlige ble relatert til Alpene, forsterket topoiene som hadde blitt brukt av de tyske polekspedisjonene i 1868 og 1870 og den østerrikske i 1872, hvor også alpine bergjegere hadde deltatt. Ved at Alpene i tidlig nytid i likhet med det nordlige hadde vært objekt for mytedannelser kunne disses rolle overføres til det polare, der «sekulariseringen» av dette kunne sammenlignes med den samme prosessen i alpine. Sammenstillingen av Alpene og det polare ble fremmet også i mellomkrigstidens filmproduksjon av regissører som Arnold Fanck og Luis Trenker. Filmer som *Der Heilige Berg* (1926) og *Die weiße Hölle vom Piz Palü* (1929) var historier om heltedige menn som trosset naturens vold, og de ble bejublet av sin samtids fascistiske grupperinger som et varsel om folkets gjenoppstandelse fra samfunnets nød.²⁸²

²⁷⁸ Patrick Vonderau, *Bilder vom Norden – Schwedisch-deutsche Filmbeziehungen, 1914–1939* (Marburg: Schüren-Verlag, 2005): 36.

²⁷⁹ Schimanski og Spring, 2015: 398.

²⁸⁰ Robert David, *The Arctic in the British Imagination 1818-1914* (Manchester: Manchester University Press, 2001): 12.

²⁸¹ Vitalis Pantenburg, *Langt inne i isen* (Oslo: Blix Forlag, 1944).

²⁸² Roman Giesen, "Der Bergfilm der 20er und 30er Jahre," (u. å.): 12.

Bergjegerne brakte slik med seg en forforståelse etablert med alpine referanserammer og med overtoner av nasjonalsosialistisk ideologi som ble brukt for å forstå den polare virkeligheten.

Da alperommet ikke bare hadde blitt formet av bergjegerne under første verdenskrig, men at disse selv hadde blitt formet militært og sosialt som alpin enhet,²⁸³ forelå forventninger om at det polare skulle være gjenkjennelig som kamparena. At det i memoarene etter møtet med det polare, skilles sterkt mellom den polare virkeligheten og det hjemlige alpine stiller spørsmålet om i hvilken grad oversettelsen var vellykket. Polarfronten kontrasteres i memoarene, tross lignende topografisk og klimatisk karakter, med alpene i betoningen av områdets øde og forlatte karakter. At bergjegerne ikke lyktes med å identifisere det polare med det kjente alpine, skyldes neppe kun at naturforholdene er annerledes, men er også en konsekvens av at frontoppholdet var preget av isolasjon, mens Alpene ble forstått som tilhørighetens sted.

4.3.3. Bergjegerne og det polare

Peter Lieb og Christoph Nübel drøfter hvordan sosiokulturelle forforståelser var viktige for soldatenes krigserfaringer, noe som understreker de særegne beskrivelsene av Polarfronten.²⁸⁴ Siden bergjegerne både under og etter krigen slet med å oversette det alpine til det polare, tvang andre strategier seg frem i beskrivelsen av Polarfrontens klimatiske og naturlige forhold. Den feilslåtte oversettelsen av det alpine til Polarfronten førte til at soldatene opererte med referanser mer preget av den tidligere mytiske oppfatningen av det nordlige, der kampene ble fortolket som liggende innenfor rammene av det ukjente, isolerte og fremmedgjørende. Som Sotaniemi beskriver i sin undersøkelse av den østerrikske oppfatningen av Polarfronten, forekommer i intervjuer av tidligere veteraner beskrivelser av fronten og fronthoppholdet ord som «reise» eller «passasje», noe som setter krigserfaringene i et skinn av eventyr og odysse.²⁸⁵ Denne fortolkningen speiles også i navnet på Ruefs divisjonshistorie: *Odysse einer Gebirgsdivision* (1976).

Figur 7: Bergjegere og en fanget bjørnunge. Foto: Lothar Rendulic, Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen (1952)

²⁸³ Lieb og Nübel, 2014: 279.

²⁸⁴ Ibid., 282.

²⁸⁵ Mattl og Sotaniemi, 2001: 39.

Polarfronten viste seg vanskelig å innordne i soldatenes referanserammer. Naturen og topografien gir området karakteren av tomhet, hvor samer i egenskap av natur ikke fyller dette tomrommet. Utover forfatternes beskrivelser av naturen som både eventyrlig og forferdelig, poengterer de frontsoldatenes ensomhet og isolasjon. Westerlund påpeker at få militæravdelinger under andre verdenskrig opplevde tilsvarende ensomhet og avskårnhet,²⁸⁶ et poeng også forfatterne understreker. Følelsen av isolasjon ble kanskje forsterket ved at soldatene organisatorisk ikke inngikk i en armé, men var direkte underlagt hærledelsen. De stod organisatorisk og geografisk adskilt fra sine medsoldater i resten av Wehrmacht i det Müller beskriver som «Arsch der Welt».²⁸⁷

Særligheten ved området uttrykkes av forfatterne med gjennomgående eksotiserende og eventyrlige beskrivelser, hvor fronten gis et overnaturlig preg, på mange måter fjernt fra Østfrontens brutale og virkelighetsnære realitet. Hvordan fronten teatraliseres til en eksotisk, fiendtlig natur, blir tydelig i beskrivelsene av lysforholdene. Nordlyset beskrives som eventyrlig og enestående, og vies hyppig oppmerksomhet av memoarforfatterne. De omtaler fenomenet som et «praktfullt skuespill»,²⁸⁸ og «et naturfenomen av unik skjønnhet»,²⁸⁹ og med midnattssolen og mørketiden blir dette markører for områdets fremmedhet. Naturlige og meteorologiske fenomener oppfattes atavistisk og som illustrasjon på fåfengte forsøk på mestring av naturen, vist til med Ruef beskrivelse av magnetfeltenes forstyrrelse av radiosignaler eller vannløpenes ustabile tilstand grunnet snøsmelting.²⁹⁰

Frontens fremmedgjørende og eventyrlig karakter fører ikke til pasifisering. Soldatene forsøkte å mestre ved hjelp av teknikk og tilpasning; til en viss grad lykkes de med det. Ferdighetene fra Alpene anvendes i bygging av ly og i overlevelse, men enkelte forhold forblir liggende utenfor soldatens mestringsevne. Derunder ligger hovedsakelig naturlige fenomener som lysforhold, og memoarforfatterne tegner et bilde av hvordan mestringen av området aldri vil bli fullkommen, tross det ideologisk foreskrevne germanske båndet mellom bergjegerne og det nordlige. At det nordlige og polare besitter kvaliteter som til så å si enhver tid motsetter seg teknisk ekspansjon, beskrives gjennomgående i memoarene som en av frontlivets realiteter.

Av og til beskrives naturens ukontrollerbare karakter som noe feminint. Koplingen finnes allerede i Nansens og Amundsens polarberetninger, hvor den feminint pregede og forferdelige

²⁸⁶ Westerlund, *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin Kansallisarkiston artikkelikirja* 2010: 231.

²⁸⁷ Müller, 2012: 154.

²⁸⁸ «Dieses prachtvolle Schauspiel». Höflinger, 2020: 131.

²⁸⁹ «Ein Naturereignis von einmaliger Schönheit». Wiesbauer, 1983: 145.

²⁹⁰ Karl Ruef, *Odyssee einer Gebirgsdivision: Die 3. Geb. Div. im Einsatz* (Graz: Leopold Stocker Verlag, 1976): 130.

naturen mestres og overvinnnes av den maskuline oppdageren og ekspedisjonsdeltakeren, hvis mannlighet skapes og bekreftes i denne mestringen.²⁹¹ Mestringen oppnås likevel ikke alltid, og naturen står som oftest igjen som seirende: «Den blodstenkte tundraen med sine ballblommer og nøkleblom... Dens ubundne villhet stanser alle kamphandlinger. Naturen forblir *seierinne* over begge parter» (min kursivering).²⁹² Når forfatteren Rūf kjenner naturen, understreker han hvordan bergjegeren med sin maskuline jegeridentitet søker å underkaste seg en kvinnelig preget natur. Slik får bergjegernes fåfengte kamp og manglende suksess i kampen mot naturen ikke bare preg av et militært, men også av et kjønnsmessig tilbakeslag.

Bergjegernes manndomsprøve, slik kampen mot naturen beskrives, stilles ikke opp som et uttrykk for modernitetens seier over naturen, men mannens kamp mot naturens urkrefter: «Nå måtte kampen også tas opp mot naturens urkrefter, som stilte oss overfor en uløselig oppgave.»²⁹³ Soldatenes strabaser beskrives som grunnleggende, ikke bare for bergjegernes selvforståelse, men for deres fronterfaring. Kampen overskrider likevel iblant bergjegernes beskrivelsesevner: «Det er ubeskrivelig hva den tyske menige måtte holde ut her i urskogene.»²⁹⁴ eller «Disse nettenes strabaser spottet enhver beskrivelse.»²⁹⁵

Ifølge Kate McLoughlin kan denne betoningen av det ubeskrivelige tilskrives ulike årsaker.²⁹⁶ Eventuelt hadde bergjegerveteranene opplevd traumer som gjorde dem psykisk ikke i stand til å gjenfortelle hendelsene, men da forfatterne ser ut til å ta stolthet i sin frontinnsats, særlig i de tidligere memoarene, virker dette mindre troverdig. Dette etterlater to andre forklaringer på det unevnelige. Enten benytter forfatterne denne formidlingsteknikken for å understreke naturens subline karakter – dens voldsomhet overgår enhver beskrivelse –, eller så utelates aspekter for å presentere et mest mulig positivt bilde av frontinnsatsen. Trolig ligger forklaringen i en kombinasjon av de to sistnevnte, da forfatterne forhøyer graden av intensitet ved opplevelsene sine, en mulig reaksjon på en oppfattet urettferdig behandling i etterkrigstiden.

Bergjegerne hadde vært lite forberedt på isolasjonen ved fronten. Virkningen på soldatene uttrykkes av Wiesbauer: «Spor av menneskelige bosetninger var her i Finlands høye nord svært

²⁹¹ Heidi Hansson, "The Arctic in literature and the popular imagination" i *The Routledge Handbook of the Polar Regions*, Red. Torben Christensen, Mark Nuttall, og Martin Siegert (London: Routledge 2018): 51.

²⁹² «Die blütenübersäte Tundra mit ihren Trollblumen und Schlüsselblumen... Seine ungebändigte Wildheit erstickt alle Kampfhandlungen. Die Natur bleibt Siegerin über beide Parteien.» Rūf, 1957: 17.

²⁹³ «Nun musste der Kampf auch noch gegen die Uргewalten der Natur aufgenommen werden, die uns vor eine unlösbare Aufgabe stellte.» Wiesbauer, 1983: 78.

²⁹⁴ «Es ist unbeschreiblich, was der deutsche Landser hier in den Urwäldern aushalten musste.» Müller, 2012: 47.

²⁹⁵ «Die Strapazen jener Nacht spotteten jeder Beschreibung, doch wurden sie gemeistert.» Klatt, 1958: 90.

²⁹⁶ Kate McLoughlin, "War and Words" i *The Cambridge Companion to War Writing*, Red. Kate McLoughlin (New York: Cambridge University Press, 2009): 21-22.

sparsommelige. I dette uendelige isødet og intet er naturen nesten i alle aspekter uberørt.»²⁹⁷ At det under slike forhold oppstod hjemlengsel og depresjon, er ikke overraskende, og ble satt på begrep med *Polarkoller*, diagnosen betegnet mental ustabilitet og depresjon som følge av de utfordrende forholdene.²⁹⁸

De psykiske utfordringene ble forsøkt bøtt på med forsøk på å skape hjemfølelse, men selv dette var av begrenset art. Bergjegerne nøt i liten grad tilgang til moralske tiltak som soldathjem, og besøk ved disse i Finland eller Norge var unntaksvis og ofte i anledning hjemreiser eller lasarettopphold, her skildret av Wiesbauer: «Et hyggelig, stort soldathjem, og når det kom til kvinnene så vil vel mange på lenge ikke glemme denne finske havnebyen.»²⁹⁹

Feltpost ser avslutningsvis også ut til å ha spilt en større rolle for soldatene. Det beskrives ofte hvordan soldatene føler seg overlatt til seg selv, hvor postforbindelsen er eneste forbindelse til hjemmet. Den beskrives som et høydepunkt: «Det var lyspunkter, de dager når feltposten ankom.»³⁰⁰ At dette likevel ikke skaper et reelt fellesskap med hjemmet, blir likevel tydelig i skildringene av soldatenes orlov. «Ikke sjeldent vinket vennlige mennesker til oss. For oss var det ikke riktig forståelig. Vi reiste gjennom en verden i dypeste fred».³⁰¹ Soldatene følte seg ikke forstått av de der hjemme, noe som underbygges av samtidige aviser, som poengterer underrapportering fra Polarfronten: «Blant alle frontavsnittene i krigen i øst er ishavsfrenten til nå kanskje den som i minst grad har trengt inn i den allmenne bevisstheten».³⁰² For soldatene synes det å ha vært to utveier fra følelsen av isolasjon: virkelighetsflukt og kameratskap.

Som belagt i kapittel 3 bestod virkelighetsflukten i en mer eller mindre troverdig gjengivelse av alkoholkonsumet ved fronten. Memoarenes sparsomme beskrivelser motstrides direkte av arkeologiske funn gjort i området av arkeologen Oula Seitsonen som tilsier rik tilgang og høyt forbruk.³⁰³ Soldatene hevder selv at dette delvis var grunnet vanskelige forsyningsruter:

Det manglet fremfor alt effektive forsyningsveier til frontavsnittene. Et enkelt jernbanespor fra Mellom-Finland nordover til Rovaniemi – ved siden av en vei, om enn godt bygget – og nordover til Parkkina og

²⁹⁷ «Spuren menschlicher Siedlungen waren hier im Hohen Norden Finnlands nur sehr spärlich. In dieser unendlichen Einöde und Verlassenheit ist die Natur fast in allem unberührt.» Wiesbauer, 1983: 130.

²⁹⁸ Westerlund, *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin Kansallisarkiston artikkelikirja* 2010: 231.

²⁹⁹ «Ein gemütliches großes Soldatenheim und, was die Frauenwelt anbetraf, so werden wohl viele diese finnische Hafenstadt lange nicht vergessen haben.» Wiesbauer, 1983: 132.

³⁰⁰ «Das waren jeweils Lichtblicke, jene Tage, an denen die Feldpost eintraf.» Rief, 1957: 119.

³⁰¹ «Nicht selten winkten uns freundliche Menschen zu. Für uns war das alles noch nicht so richtig vorstellbar. Wir fuhren durch eine Welt im tiefsten Frieden». Müller, 2012: 63.

³⁰² «Unter allen Frontabschnitten des Krieges im Osten ist die Eismeerfront bisher vielleicht am wenigsten in das allgemeine Bewusstsein eingedrungen». Schwarz, *Deutsche Zeitung in Norwegen*, 22.10.1941: 3.

³⁰³ Oula Seitsonen et al., "A military camp in the middle of nowhere: mobilities, dislocation and the archaeology of a Second World War German military base in Finnish Lapland," *Journal of Conflict Archaeology* 12, nr. 1 (2017): 24.

Liinahamari i Petsamo-bukten langs den 520 kilometer lange Ishavsveien rakk ikke til for bevegelsene til sterke troppekonsentrasjoner og den omfangsrrike etterforsyningen.³⁰⁴

At soldatene dog var godt forsynte, som Seitsonen hevder, underbygges av Lars Westerlund, noe som reiser tvil rundt forfatterens elendighetsbeskrivelser. Westerlund betoner tre særlige forhold ved armeen: 1) Armeen var særdeles godt forsynt grunnet Hitlers frykt for en alliert landgang i Nord-Norge, 2) Gjennomgående var forholdene for soldatene relativt gode, sannsynligvis grunnet forholdsvis få åpne kamphandlinger, 3) Få andre steder opplevde soldatene i den grad isolasjon og ensomhet³⁰⁵

Spørsmålet blir da også hvorvidt forfatterne overdriver vanskelighetene ved fronten den underlegenhet de ble satt i. Det er ikke urimelig å anta at memoarforfatterne med hensikt unnlot å gå inn på soldatenes ensomhet, selvskading og selvmord som undersøkt ovenfor for å unngå å kaste et uheldig lys på deres frontinnsats, noe som igjen belyser memoarenes grunnleggende revisjonistiske karakter og ønsket om å presentere den legitimerede og renvaskede historien om bergjegerne og deres avdelinger. For den reviderte historien fokuseres da heller kameratskapet som sosialt sikkerhetsnett og som, som nevnt, utvei fra den opplevde isolasjonen ved fronten.

4.4. Mannlighet og fellesskap

Innenfor det tredje rikets sosiale og kulturelle kontekst forelå det enkelte forventninger til menn, derunder bergjegerne. Disse forventningene som samlet representerte det nasjonalsosialistiske mannsidealet samsvarer med datidens hegemonial maskulinitet, forståelig som «den beste måten å være mann på». I det følgende undersøkes sentrale trekk ved dette mannlighetsidealet og hvordan det formet bergjegernes opplevelser og de retrospektive skildringene av disse.

4.4.1. Kameratskap – «Das Beste im Leben des Mannes»

I det tredje rike skulle NSDAPs mannsideal tjene statens ekspansive og militære ambisjoner. En ledende forsker på feltet er historikeren Thomas Kühne. Kühne har i sine undersøkelser vist hvordan det innenfor i utgangspunktet rigide kjønnsrammer forelå mindre variasjoner over idealet, der de forskjellige variantene hadde ulike fokuspunkter. Eksempelvis kan det, som belagt både i kapittel 3 og 4, hos bergjegerne observeres et særlig fokus på deres særlige bånd til naturen. Utover dette båndet spilte også kameratskapet en viktig rolle. Kameratskapsbegrepet er i så måte tosidig, her beskrevet av Kühne:

³⁰⁴ «Es fehlten vor allem leistungsfähige Nachschubstraßen zu den Frontabschnitten. Ein einziger Schienenstrang aus Mittelfinnland nach Norden bis Rovaniemi – daneben eine, wenn auch gut ausgebaute Straße – und nach Norden bis Parkkina bzw. Liinahamari an der Petsamobucht die über 520 km lange Eismeerstraße reichten für die Bewegungen starker Truppenkonzentrationen und den umfangreichen Versorgungsnachschub bei weitem nicht aus.» Thorban, 2005: 13.

³⁰⁵ Westerlund, *Sotatapahumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin Kansallisarkiston artikkelikirja* 2010: 231.

Når man arbeider med krigsminnene til andre verdenskrigs soldater, individuelle eller kollektive, skriftlige eller muntlige, da støter man igjen og igjen på kameratskapstankens ledemotivfunksjon. Dens retrospektive vurdering er selvsagt alt annet enn ensartet. Delvis gjelder kameratskap som selve symbolet på praktisk solidaritet, tidvis så vel som kjernen i videreføringen av den kristen-humanitære tradisjonen av nestekjærlighet; i opplevelsen av kameratskap blir så nettopp krigens mening funnet. Delvis blir kameratskap likevel også avvist som «tvangstrøye», som allestedsnærværende motor for det militære konformitetstrykket.³⁰⁶

Sentralt i det tredje rikets kjønnsyn stod paret den omsorgsfulle kvinnen og den krigerske mannen. Det var en arv fra 1800-tallets militante nasjonalisme, hvor militæret ble ansett som en maskulin institusjon, hvis mangel på kvinnelighet var viktig for kameratskapet som homososialt bånd. I dette maskuline idealet var fronten et dominerende topos, hvor lengden ved frontinnsatsen korresponderte med anseelsen. Ved fronten bevistes det krigerske mannsidealet.

Under andre verdenskrig ble frontens karakter som heltearena dempet av krigens industrielle karakter. Inkluderingen av arbeiderne og bøndene i det nasjonalsosialistiske mannsidealet svekket skillet mellom front og hjem.³⁰⁷ Dette var en logisk følge av krigens industrialisering, hvor kriger i voksende grad angikk den samtlige befolkningen, som nevnt kulminerende i Goebbels' forfektelse av Ludendorffs begrep om «den totale krig».³⁰⁸ Hjemmefronten ble subsumert det militært-maskuline frontbegrepet. Dog førte ikke dette til en total likestilling av sivile og soldater, grunnet soldatenes særlige uttrykk for korpsånd og kameratskap.

Ved frontavsnittene og i Wehrmacht som institusjon var kameratskapet et sentralt sosialt aspekt. Innenfor militærsosiologien beskrives fenomenet som de organisk oppståtte samhørighetsbåndene fordret gjennom felles utdanning og frontinnsats. Disse båndene erstattet det sosiale fellesskapet hjemmefra, og ble i Wehrmacht forstått som grunnleggende for militær moral og effektivitet.³⁰⁹ I kameratskapet lå et homososialt fellesskap som innstilte soldatene med en gjensidig ansvarsfølelse og kan beskrives som Wehrmachts fellesskapsbyggende aspekt og mottrekk mot undertrykkingens, drillens og det militære hierarkiets negative virkning på soldatenes individuelle psyke. Viktig er likevel å bemerke at kameratskapet ikke innebar anerkjennelsen av soldatens subjektivitet, men virket som middel til å underlegge individet

³⁰⁶ «Wenn man sich mit den Kriegserinnerungen der Soldaten des Zweiten Weltkriegs befasst, den individuellen oder kollektiven, den schriftlichen oder mündlichen, dann stößt man immer wieder auf die leitmotivische Funktion des Kameradschaftsgedankens. Seine retrospektive Bewertung ist freilich alles andere als einheitlich. Teils gilt Kameradschaft als Inbegriff praktischer Solidarität, mitunter sogar als Keimzelle der Erneuerung christlich-humanitärer Traditionen der Nächstenliebe; in der Erfahrung der Kameradschaft wird dann geradezu der Sinn des Krieges gesehen. Teils wird Kameradschaft aber auch als „Zwangsjacke“, als allgegenwärtiger Motor des militärischen Konformitätsdruckes perhorresziert.» Kühne, "Kameradschaft: "das Beste im Leben des Mannes". Die deutschen Soldaten des Zweiten Weltkriegs in erfahrungs- und geschlechtergeschichtlicher Perspektive", 1996: 505-06.

³⁰⁷ Werner, 2008: 20.

³⁰⁸ Erich Ludendorff, *Der totale Krieg* (München: Ludendorffs Verlag, 1935).

³⁰⁹ Martshukat og Stieglitz, 2018: 126.

felleskapet, uttrykt i bud om at medsoldater ikke skulle las i stikken, men prioriteres i den grad det var mulig. Kameratskapet kan sies å ha erstattet det feminint forståtte vennskapet.³¹⁰

Da den tyske militærstrategien også baserte seg på delegering av oppgaver til mindre enheter, var kameratskapet sentralt for å opprettholde gjensidige lojalitetsbånd innenfor disse mindre enhetene. Som Kühne antar, var det disse båndene som motiverte Wehrmachts soldater til å fortsette krigsinnsatsen også i krigens slutfase. Dette bestrides blant annet av Omer Bartov, som poengterer virkningene av psykisk brutalisering, førerkult og militær undertrykkelse,³¹¹ slik memoarene eksempelvis beskriver det i de siste krigsmånedenes SS-standretter. Avvik fra disse idealene av gjensidig ansvar ble sett ned på i Wehrmacht, her beskrevet av Fischer:

Figur 8: *Kameraden* (1943) – Richard von Rudolph

Noen ganger kreves det utilsiktet hardhet for å sette en stopper for disse bråkmakerne. Utdannelsespersonalet faller ved valg av passende oppdragelsesmiddel aldri i forlegenhet. Det er mer enn nok av dem: spesialarbeid, straffetjeneste, portforbud ... Det bringer før eller siden den mest hardbarkede synder til fornuft.³¹²

Wehrmacht fungerte slik som sosialdisiplinerende institusjon gjennom knyttingen av kameratskapsbånd og militær tukt.³¹³

4.4.2. Korpsånd og kollektivets idealer

Som Frank Werner beskriver, er et grunnleggende problem ved analysen av mannlighetsidealene, deres «usynlighet».³¹⁴ Idealets uttrykk gjenfinnes sjeldent som eksplisitte markører i tekster og beretninger, og når dette forekommer er det grunnet det tredje rikets utvidelse av det militære til å omfatte det menneskelige heller i form av generelle beskrivelser enn av det rent mannlige. Verdien som skiller det mannlige fra det umannlige, ligger i teksten som indirekte utsagn og lar seg vanskelig definere eller analysere. Identifisering av oppfattede mannlige idealer må derfor undersøkes i semantiske topoi som ære, hardhet og kameratskap, hvor forestillinger om mannlighetsidealene lar seg analysere indirekte.

³¹⁰ Kühne, "Protean Masculinity, Hegemonic Masculinity: Soldiers in the Third Reich", 2018: 402.

³¹¹ Omer Bartov, *Hitlers Wehrmacht. Soldaten, Fanatismus u. die Brutalisierung des Krieges* (Reinbek: Rowohlt, 1995).

³¹² «Es bedarf da wohl manchmal unabsichtiger Härte, um diese Quertreibern das Handwerk zu legen. Die Ausbilder geraten jedoch bei der Wahl geeigneter Erziehungsmittel nie in Verlegenheit. Es gibt deren mehr als genug: Sonderarbeiten, Strafdienst, Ausgangssperre... [sic] Das bringt den hartgesottensten Sünder früher oder später zur Raison.» Hans Fischer, *Jahre, die wir nie vergessen* (München: Verlag Welschmühl, 1958).

³¹³ Hanisch, 2005: 17-18.

³¹⁴ Werner, 2008: 14.

Som vist ovenfor, fungerte kameratskapet som sosialt lim innenfor Wehrmacht og som formildende reaksjon på det undertrykkende og totalitære systemet hæren utgjorde. Iboende i kameratskapet var en gjensidig lojalitet, et gjensidig ansvarsforhold og en gjensidig avhengighet som innlemmet alle som oppfylte militære og sosiale kriterier for fullverdig deltakelse og anerkjennelse i Wehrmacht-systemet. For bergjegerne ved Polarfronten var trolig kameratskapet forsterket, både grunnet deres delte geografiske opphav og tradisjonsmessige forankring, men også grunnet den isolasjonen Polarfronten påførte dem.

Bergjegernes korpsånd uttales i memoarene, hvor denne ikke bare forsterket soldatenes gjensidige følelser, men også oppfatningen av et delt skjebnefellesskap. Som Martschukat og Stieglitz beskriver var korpsånden uttrykksformen for soldatenes selvbevissthet og homososiale artikulasjonsformer.³¹⁵ At denne korpsånden sprang ut av alpine forhold og kameratskapet oppstått i fjellklatring og alpine ekspedisjoner viser bergjegernes særstilling ved interne sosiale forhold. Verdien tillagt kameratskapet uttales også i memoarene, her ved Wiesbauer:

Et lukket, krigersk samhold vokste sammen, slik jeg sjeldent hadde sett. Det var nok isolasjonen og ensomhetsfølelsen som truet med å overmanne så mange og den gjensidige for-seg-væren som bidro stort til det interne kameratskapet. Jeg har ofte tenkt på ordene som sier: «Den som fant kameraten, han grep solen med hånden.»³¹⁶

Bergjegerne tilskriver kameratskapet rollen som sikkerhetsnett ved en front hvor soldatene er overlatt til seg selv både i kompani- og avdelingsøyemed. Samtidig går kameratskapet utover funksjonen som sikkerhetsnett, men avgjør spørsmål om liv og død: «Ennå var det mulig å ta de sårede ut gjennom smutthull. Der viste ordtaket om det gjensidige kameratskapet blant de tyske soldatene seg som særlig verdifullt.»³¹⁷ Forfatterne beskriver kameratskapet som sentralt, men også som særlig blant bergjegerne, her av Herbert Hodurek: «Og fra denne lille erfaringen viste det seg hvor godt samholdet og den kameratslige omgangen hos bergjegerne var – sikkert en hemmelighet bak bergjegerdivisjonens standhaftighet også i krigens siste fase.»³¹⁸

Hvorvidt det var kameratskapet som holdt bergjegerne samlet i krigens siste faser, er et spørsmål som vanskelig lar seg besvare for Polarfrontens del, da avdelingene trukket tilbake til Norge i stor grad var intakte og sjeldent led av forsyningsmangel. Et unntak er 3.

³¹⁵ Martschukat og Stieglitz, 2018: 127.

³¹⁶ «Einer geschlossenen kämpferischen Gemeinschaft zusammengewachsen, wie ich sie selten angetroffen habe. Es mag die große Abgeschlossenheit, das Gefühl der Verlassenheit, das so manchen zu übermannen drohte, und das gegenseitige Fürsich-Dasein viel zu der innigen Kameradschaft beigetragen haben. Ich habe dabei oft an jene Worte gedacht, in denen es heisst: ‚Wer den Kameraden fand, der griff die Sonne mit der Hand‘.» Wiesbauer, 1983: 143.

³¹⁷ «Noch war es möglich, die Verwundeten durch die Schlupflöcher wegzubringen. Dabei erwies sich die sprichwörtliche gegenseitige Kameradschaft unter den deutschen Soldaten als besonders wertvoll.» Müller, 2012: 52.

³¹⁸ «Auch aus diesem kleinen Erlebnis wird ersichtlich, wie gut der Zusammenhalt und der kameradschaftliche Umgang in der Gebirgstruppe war – sicher ein Geheimnis für die große Standfestigkeit der Gebirgsdivisionen auch in der letzten Phase des Krieges.» Hodurek, 1997: 12.

bergjegerdivisjon som ble trukket ut fra Polarfronten og overført til Østfronten; ingen av beretningene fra denne forteller om sviktende kameratskap. Dette må samtidig forstås i lys av Sotaniemis forskning, synlig i memoarene, hvor kameratskapet den siste tiden i mindre grad var bundet til korpsånden, men omfattet et bredere soldatfellesskap, ikke basert i avdelingstilhørighet, men i forholdet mellom over- og underordnet.³¹⁹ Beretningene må imidlertid uansett vurderes kritisk, siden memoarene i det hele tatt unngår å fortelle om sviktende moral eller deserteringer. Samtidig synes forfatterens insistering på kameratskapets bindende egenskap og offiserenes ønske om å ta vare på sine menn til tider overspilt. Tar man offiserenes manglende fordømmelse av nasjonalsosialisme i nærmere øyesyn, ser det ut til at faktorene bak fortsatte stridshandlinger ikke kan isoleres, men stod i stadig samspill.

Om bergjegernes mannlighetsidealer stod i tett forbindelse med kameratskap og korpsånd, er spørsmålet hvordan kvinnesynet supplerte disse idealene. Som vist poengterer Fritsche at manglende maskulinitet ofte beskrives som kvinnelig.³²⁰ Med dette som premiss kan det som vist antas at bergjegerne ikke bare identifiserte de sovjetiske soldatene, men også kvinner som *det andre*. Memoarene beskriver kvinner som representerende verdier som omsorg og ømhet, supplerende, men motsatte verdier til det mannlig-militære. Da kvinner sjeldent lot seg finne ved frontavsnittene, ble kvinnene erstattet av kamerater,³²¹ hvor gjensidig omtanke mellom soldater erstattet den klassisk kvinnelige omsorgen: «Med det gikk uvilkårlig tankene til kameratene ved fronten, som i denne tiden hardt måtte holde frontlinjen mot kulde og snø.»³²²

Korpsånden var sentral i bergjegernes selvforståelse og var rotfestet i mellomkrigstidens alpinisme og dennes mannlighetsdiskurs. Under første verdenskrig hadde bergjegerne deltatt ved en av krigens mest utfordrende fronter i Alpene, som førte til en særegen maskulinitet i det Monika Szczepaniak kaller en jern-, stein-, snø- og isverden.³²³ Dette var en oppfatning sterkt farget av fremveksten av det nasjonalistiske innenfor rammene av alpinismen, hvor bergjegerne oppfattet og fremstilte seg selv som en eksklusiv elite med egenskapene nødvendig for å mestre det alpine. Ved at egenskapene som hardhet, utholdenhet, atletikk og intelligens tilsvarte NS-systemets manns- og soldatidealer kongruerte mellomkrigstidens alpine maskulinitet med det nasjonalsosialistiske idealet, der bergjegerne gikk utover denne med sitt særlige naturforhold.

³¹⁹ Mattl og Sotaniemi, 2001: 43.

³²⁰ Fritsche, "Männlichkeit als Forschungskategorie? Vom Nutzen gendertheoretischer Ansätze für die Militär- und Militärjustizgeschichte", 2014

³²¹ Kühne, "Protean Masculinity, Hegemonic Masculinity: Soldiers in the Third Reich", 2018: 408.

³²² «Dabei gingen unwillkürlich die Gedanken zu den Kameraden an der Front, die in dieser Zeit hart gegen Kälte, Schnee die Frontlinie halten mussten.» Müller, 2012: 98.

³²³ Szczepaniak, 2010: 64.

Bergjegernes ideal kan identifiseres i tre hovedtrekk, nemlig oppfinnsomhet, utholdenhet og en særegen «jegerånd»:

1. Grunnleggende for bergjegeren var en snarrådig og oppfinnsom holdning til naturen rundt seg og de problemene denne måtte by på. Ved redusert tilgang på forsyninger og ved utsatte stillinger priser memoarene bergjegerens ferdighet til å innrette seg med de midler de har, samt at de klarer seg med disse begrensede midlene.
2. Videre forelå det en forventning om utholdenhet overfor utfordrende og krevende situasjoner, ikke bare forsyningsmessig, men også når det kom til klimatiske, topografiske eller militært utsatte stillinger. Det gjentas i memoarene hvordan opprettholdelsen av Litza-fronten er en særegen bragd gjennomført av bergjegerne og som bergjegerne tar stolthet av å være spesielt rustet for.
3. Til sist tillegges bergjegerne en *jegerånd* som består i angrepslyst og uuttømmelig pågangsmot. Dette er ikke kun liggende i utsatte stillinger som ovennevnt, men en grunnleggende vilje og et ønske om å delta i fronthandlinger og offensive operasjoner. Subsumert under begrepet om jegerånden ligger også forventningen om bergjegeren som en soldat satt inn ved særlig vanskelige oppgaver, og som dermed fortjente karakteristikken av elitesoldat.

De tre punktene lar seg ofte finne i memoarene, her med beskrivelser fra Rüfs divisjonshistorie:

1. «Soldatenes organisasjons- og improvisasjonstalent kjente ingen grenser.»³²⁴
2. «Naturens elementære vold var sluppet fri; bergjegerne trosset den!»³²⁵
3. «Alle vil være hos sine kamerater når det gikk fremover. Den gamle jegerånden levde ennå!»³²⁶

Utover disse kjennetegnene som ser ut til å være særegne for bergjegerne, foreligger mer klassiske elementer slik de eksisterte innenfor det nasjonalsosialistiske mannlig-militære soldatidealet. Disse innbefattet hardhet, der denne dog ikke beskrives i anvendelsen mot fiender eller avvikere fra idealet. Denne hardheten erstattes imidlertid i de senere memoarene med sensibilitet og mykhet der dette er mulig, sannsynligvis muliggjort grunnet en tidsmessig avstand til nasjonalsosialismen og etterkrigstidens fremvoksende aksept for alternative mannlige adferdsmønstre. Videre spiller selvkontroll en viktig rolle, illustrert i holdningen til

³²⁴ «Das Organisations- und Improvisationstalent der Landser kannte daher keine Grenzen.» Rüf, 1957: 10.

³²⁵ «Die elementare Gewalt der Natur war losgelassen; der Gebirgsjäger trotzte ihr!» *ibid.*, 191.

³²⁶ «Alle wollten bei ihren Kameraden sein, wenn es wieder vorwärts ging. Der alte Jägergeist lebte noch!» *ibid.*, 123.

alkoholkonsum. Som tidligere vist, er det grunn til å tvile på bergjegernes beretninger om alkoholkonsum, da disse avviker fra arkeologiske funn i området.

Til sist poengteres som del av bergjegernes nasjonalsosialistiske soldatidentitet rene soldatferdigheter og den overlegne disiplinen blant Wehrmacht-soldatene. Det tas gjennomgående stolthet i evnene utvist av bergjegerne overfor den russiske forakten for menneskeliv. Der bergjegerne tar seg av sine egne gjennom kameratskapsbånd og evnemessig er totalt overlegne den russiske overmakten i så henseende, kritiseres sovjeterne for bruken av soldater som kanonføde og den manglende utrustningen russiske soldater blir utstyrt med.

Connell påpeker i de teoretiske utlegningene om hegemonisk maskulinitet at enkeltmennesker ytterst sjeldent klarer å tilsvare mannlighetsidealet forfektet innenfor en kultur. Idealet oppnås kun av enkelte, gjerne fiksjonelle karakter konstruert i kulturproduksjoner eller propaganda. For bergjegerne kan Dietl og til dels Schörner sies å tilsvare de forfektede soldatidealene, uten tvil gjennom stor innsats fra det nasjonalsosialistiske propagandaapparatet. De tilsvare på forskjellige måter det ypperste av nasjonalsosialistiske soldatidealer, men også, spesielt i Dietls tilfelle, de mer særegne identitetsvariantene som forelå hos bergjegerne, der Dietl beskrives som hardfør, kameratslig, oppfinnsom og tilnærmet manifestasjon av den såkalte jegerånden.

Som Connell og Fritsche skildrer karakteriseres avvik fra dette idealet vanligvis i negative termer, gjerne feminine. Dette er i memoarene likevel ikke tilfelle, da avvik fra soldatenes idealer ikke karakteriseres over hodet, men utelates fra beretningene. Her vil jeg påstå at dette er et bevisst grep fra memoarforfatterne for å i etterkrigstiden befeste bergjegernes særegne stilling ved å subsumere samtlige bergjegere under samme begrep, og da som elitesoldat, uberørt av krigens mer negative konsekvenser som brutalisering og psykologisk avstumpethet.

Samtidig som at memoarforfatterne forsøker å subsumere samtlige bergjegerne under begrepet om denne elitære identiteten, tar de også til dels avstand fra det nasjonalsosialistiske soldatidealet ved å tillate ytringer om hjemlengsel og ønsket om å forlate fronten. Fronten som i nasjonalsosialistisk diskurs var stedet hvor «menn ble menn» skildres i memoarene ikke nødvendigvis kun i positive termer, men også som et sted som tærer på soldatenes psyke og motivasjon. Soldatene tillates i memoarene å ytre ønsker om å forlate fronten, dog er dette skildret som midlertidige ønsker som forsvinner når kollektivet avdelingen utgjør krever dette.

4.5. Kapittelkonklusjon

Ved bergjegernes ankomst i Finnmark og Lappland var de av nasjonalsosialismen, alpin kultur og geografi, samt tradisjonspleie og korpsånd blitt innstilt med særlige referanserammer, forsøkt videreført fra det arktiske til det alpine. Som overveiende sosialisert innenfor en nasjonalsosialistisk offentlighet hadde bergjegerne et ideologisk ladet syn på natur og det nordlige i stor grad sprunget ut av nasjonalsosialismens fetisjisme for det «urørte» nord, som for nasjonalistene tilsvarte en agrarutopi så vel som mytisk opphav for det germanske. For dette ble bergjegerne ansett som særlig egnede grunnet deres idealers kongruens med nasjonalsosialismens militær-maskuline idealer, formet i mellomkrigstiden. De hadde hardheten og naturforholdet trengt for å underkaste seg det ukjente og overveldende nordlige og for å inkludere det som for dem var et terra nullius i den nasjonalsosialistiske romøkonomien.

Bergjegernes egnethet kom fra mellomkrigstidens maskulinitetskrise i Østerrike og Tyskland, der militære idealer var utsatt for kritikk og hadde lidd nederlag i den forutgående verdenskrigen. Gjennom å overføre idealene til fjellklatring og det alpine ble disse et tilfluktssted for vitalistiske antimodernister. Alperommet ble oppfattet som bevarende for ønskede idealer og adferdsmønstre, forfektet i mellomkrigstidens film- og litteraturproduksjon. Videre førte Alpene som frirom til at bergjegerne kunne videreføre sine verdier og tilskrive seg selv en historisk kontinuitet ubrutt av nederlag eller samfunnsmessige kriser.

Spørsmålet var dog hvordan disse adferdsmønstrene og idealene lot seg overføre til den arktiske Polarfronten. Lappland var ennå ved krigens utbrudd mentalt en hvit flekk på kartet for tyske og østerrikske bergjegere og de ble forespeilet et geografisk rom lignende på det alpine. Det viste seg dog raskt at områdets geografi, topografi og meteorologi i den grad avvek fra alpine og sprenget de referanserammene bergjegerne innehadde fra før. Områdets sublinitet førte dermed til bergjegernes anerkjennelse av nederlag overfor en overveldende natur, hvor de i større grad fungerte som utforskere og ekspedisjonsdeltakere enn soldater.

Og nettopp i rollen som ekspedisjonsdeltakere lå bergjegernes selvforståelse og oppfatning av militære og maskuline idealer. Gjennom fremstilt historisk kontinuitet påberopte bergjegerne seg en eksklusiv-elitær status preget av ærerik kamp mot naturen. Dette var et ideal og en delt identitet for alle bergjegere, innstilt i dem gjennom bergjegernes særlige korpsånd, hvor kameratskapet derpå fikk sitt særlige uttrykk. Som isolerte soldater opererende selvstendig på krigens mest utfordrende fronter oppstod et behov for gjensidig ansvarsfølelse og tilhørighet.

Kapittel 5: Funksjonalisering og mystifisering

Innledningsvis ble det vist til memoarers funksjon som uttrykk for en særlig holdning til, fortolkning og konstruksjon av fortiden på subjektivt eller kollektivt plan. Følgende undersøkes bergjegermemoarenes funksjon innenfor etterkrigstidens endrede sosiokulturelle rammer og hvordan disse fylte et oppfattet behov for bergjegerveteranene. Bergjegerveteranene dominerte den nyopprettede østerrikske forbundshæren, og de var toneangivende for den videre tradisjonspleien også i den tyske, som det vises i kasernekontroversen på slutten av 1990-tallet. Videre undersøkes memoarenes kontekst i bergjegernes veteranforeninger og de årlige minneseremonier ved Mittenwald i Tyskland og Ulrichsberg i Østerrike, i senere tid yndede møteplasser for revisjonister og høyreekstremister.

5.1. Østerriksk offermyte og gjenoppbygging

Østerrike stod i 1945 i en tvetydig posisjon. De allierte frigjorde landet, av Moskva-konferansen karakterisert som Tysklands første offer,³²⁷ men delte det i fire okkupasjonssoner, da Østerrike også ble ansett som Tysklands medskyldige. Østerrike skilte seg likevel fra Tyskland på tre grunnleggende vis.³²⁸ Primært gjennom den (selv)tilskrevne offerrollen som skapte en særlig retrospektiv forståelse av årene 1938–1945. Videre forelå spørsmålet om den østerrikske nasjonens karakter og hva denne bestod i. Ifølge Maria Fritsche førte dette spørsmålet til negativ identitetsformulering, hvor østerriksk identitet var sentrert rundt distansering til det tyske eller prøyssiske.³²⁹ Til sist ble forhenværende nasjonalsosialister og medløpere tidligere og i større grad enn i Tyskland reabsorbent og innlemmet i samfunnet.³³⁰

Situasjonen Østerrike var satt i, førte til at landet i stor grad selv ble gjort ansvarlig for samfunnsorganisering og gjenoppbygging, underlagt alliert overoppsyn.³³¹ Denne autonomien krevde en østerriksk formulering av landets identitet, noe som var vanskeliggjort av mellomkrigstidens turbulente forhold. Siden landet i denne perioden hadde vært preget av samfunnsmessige splittelser, borgerkrig og politiske forfølgelser, måtte østerrikske politikere, kirken og den kulturelle og vitenskapelige eliten gripe lengre tilbake for identifisering med fortidige verdier. De vendte seg til det keiserlige Østerrike, slik det blant annet kom til syne i bruken av keiserlige symboler som keiserørnen,³³² eller i omfattende produksjon av

³²⁷ Moscow-Conference, "Joint Four-Nation Declaration," lastet ned 20.01.2022.

<http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431000a.html>.

³²⁸ Thomas Berger, *War, Guilt and World Politics after World War II* (New York: Cambridge University Press, 2012): 88-89.

³²⁹ Fritsche, *Homemade Men in Postwar Austrian Cinema – Nationhood, Genre and Masculinity*, 2013: 4.

³³⁰ Berger, 2012: 93.

³³¹ *Ibid.*, 89-90.

³³² *Ibid.*, 91.

kostymedrama satt til det sene keiserriket.³³³ Ifølge Fritsche var kostymefilmene blant de mest populære sjangrene i den tidlige østerrikske etterkrigstidens filmproduksjon. De fylte to sentrale ideologiske funksjoner. De renvasket det østerrikske militæret ved å depolitisere uniformen som kostyme fremfor som *uniform*, slik at denne ikke lenger representerte vold og krigføring, men tradisjon og uskyld. Videre skapte filmene en dominerende fremstilling av militæret ikke som Wehrmacht-tilhørige, men som tradisjonelle bestanddeler av det keiserlige Østerrike.³³⁴ På denne måten formulerte filmene et maskulint ideal som i større grad fremmet et verdensvant og kulturell østerriksk maskulint ideal fremfor det demoniserte, militariserte og brutale prøyssiske.³³⁵ Staten fremstilte eksempelvis i nye lærebøker østerrikeren som dannet, kosmopolitisk og verdensvant, satt opp mot prøysserens stive og nærmest industrielle adferdsmønster.³³⁶ Distansen kom også til syne i krigsansvaret, hvor østerrikske soldater ble ansett som å ha blitt «tvunget til å kjempe på den andre siden.» – altså for Tyskland.³³⁷

Om den østerrikske staten de første etterkrigsårene gjennomførte omfattende straffeforfølgelser og aktiv denazifisering, mistet tiltakene hurtig fremdrift og allerede i 1947 ble omtrent 550 000 østerrikere, hvorav omtrent 90% var antatt skyldige i medløperi og kollaborasjon av forskjellig art, gjennom et generelt amnesti gjenintegrert i storsamfunnet.³³⁸ Den tidlige avviklingen av straffeforfølgelsen må trolig tilskrives den ustabile politiske situasjonen i landet, hvor antall medløpere og nasjonalsosialister utgjorde en større stemmeblokk, og hvor det av storpolitiske årsaker ikke forelå et påtrykk fra de allierte.

Østerriksk autonomi ble mer uttalt utover 1950-tallet, drevet frem av vestmaktene på bakgrunn av den kalde krigen og ønsket om alliert innflytelse i landet. Kombinert med Krustsjovs mykere utenrikspolitikk førte dette til undertegnelsen av den østerrikske statstrakten i mai 1955. En del av avtalen var østerriksk nøytralitet i fremtidige konflikter, samt østerrikske lovnader om avstand til Tyskland.³³⁹ Selvstendigheten forsterket tendensen til revisjonisme, noe som forenklet omgangen med fortiden vedrørende og for østerrikske Wehrmacht-soldater, men også tilstedeværelsen av høyreekstremistiske elementer i politikken, eksemplifisert i sosialdemokratens Bruno Kreiskys kabinett av 1970, som oppsiktsvekkende nok inneholdt flere

³³³ Fritsche, *Homemade Men in Postwar Austrian Cinema – Nationhood, Genre and Masculinity*, 2013: 60-61.

³³⁴ *Ibid.*, 80.

³³⁵ *Ibid.*, 91.

³³⁶ Berger, 2012: 92.

³³⁷ Uhl, 2006: 41.

³³⁸ *Ibid.*, 44.

³³⁹ Günther Bischof, "Allied Plans and Policies for the Occupation of Austria, 1938–1955" i *Austria in the twentieth Century*, Red. Günther Bischof, Michael Gehler, og Rolf Steininger (London: Transaction Publishers, 2002): 186.

gamle nasjonalsosialister enn Arthur Seyss-Inquarts kabinett av 1938.³⁴⁰ «Uskylden» ble først for alvor anfektet på 1980 og -90-tallet i kjølvannet av offentliggjørelsen av opplysninger om den nyvalgte presidenten Kurt Waldheims deltakelse i partisanbekjempelse på Balkan.

For Østerrikes del var det slik kun de første etterkrigsårene at den østerrikske staten kritisk undersøkte østerriksk deltakelse i det tredje rikets krigføring. Gjenstand for disse undersøkelsene var dog kun partimedlemmene og de som var direkte mistenkt for krigsforbrytelser.³⁴¹ Soldatene, forble, så lenge de ikke var partimedlemmer, uberørt av kritikk og ble tidlig reintegrert i det østerrikske storsamfunnet, noe som tillot tidlig etablering av egne fortellinger ikke bare blant veteranene, men også på samfunnsmessig plan. Ved det første parlamentariske møtet etter krigen i desember 1945 beskrev Dachau-overlevende og nyvalgt kansler Leopold Figl hvordan den tyske hærledelsen hadde tvunget østerrikskere til frontene da de hadde vært anti-nazister.³⁴² På denne måten ble den østerrikske involveringen i Wehrmacht for den jevne soldat etter en kort periode med kritisk granskning forstått som enten liggende innenfor militærjuridiske rammer eller som påtvunget.

Tross østerrikskernes fremstilling av seg selv som ofre forholdte de tidligere allierte seg i begynnelsen tvilende til å tillate opprettelsen av væpnede østerrikske styrker. Det ble likevel raskt tydelig at landet i kjølvannet av det tyske nederlaget behøvde en styrke til å opprettholde orden i landet, noe som førte til opprettelsen av det såkalte B-gendarmeriet.³⁴³ Denne styrken hadde i 1954 med støtte fra vestmaktene og særlig USA vokst til å beskjefte 8 500. Som Andrew Harrod beskriver, var denne støtten resultatet av vestmaktenes ønske om østerriksk gjenopprustning overfor Sovjetunionen og i juli 1955 ble forbudet mot østerrikske militære aktiviteter opphevet av de tidligere allierte, for å følges av den første utskrivningen av østerrikske rekrutter i oktober 1956.³⁴⁴

De alliertes støttende holdninger maktet likevel ikke å unnta den nyopprettede østerrikske forbundshæren fra enkelte problemstillinger. Mellomkrigstidens politisering av hæren i konservativ retning hadde ad borgerkrigen i 1934, hvor hæren hadde forfulgt og drept østerrikske arbeidere og kommunister, ført til en dyp mistillit til hæren hos den østerrikske venstresiden. Videre var den uhindrede tyske innmarsjen i 1938 et dypt sår, ikke bare politisk,

³⁴⁰ Berger, 2012: 106.

³⁴¹ Ibid., 91.

³⁴² Johannes Kramer og Peter Pirker, "From traitors to role models: Rehabilitation and memorialization of Wehrmacht deserters in Austria" i *Traitors, Collaborators and Deserters in Contemporary European Politics of Memory*, Red. Gelinada Grinchenko og Eleonora Narvselius (Cham: Palgrave Macmillan, 2018): 63.

³⁴³ Bastian Matteo Scianna, "Rebuilding an Austrian Army: The Bundesheer's Founding Generation and the Wehrmacht Past, 1955–1970," *War in History* 26, nr. 1 (2019): 109.

³⁴⁴ Andrew E. Harrod, "Austrian Neutrality: The Early Years, 1955–1958," *Austrian History Yearbook* 41 (2010): 224-25.

men i tilliten til forbundshærens effektivitet og lojalitet. Til sist hadde den allierte denazifiseringen vist seg som vellykket, noe som førte til motstand mot gjenopprettelsen av en hær. Slik hadde forbundshæren, som etter innstiftelsen i 1955 vokste til 25 000 mann,³⁴⁵ sterkt svekket tillit i befolkningen, om enn et ubesudlet selvbilde. Selvbildet ble videreført ved fornektelsen av den nasjonalsosialistiske perioden som historisk brudd, hvor veteranforeninger bidro ved å likestille veteraner fra første og andre verdenskrig, nok en strategi som grep tilbake til keisertiden. Strategien lyktes i stor grad, og *Österreichischer Kameradschaftsbund* krevde at Wehrmacht-veteranenes krigsinnsats ble anerkjent med minnesteder og -seremonier.³⁴⁶

De allierte seierherrene var ikke helt uten hukommelse om landets nasjonalsosialistiske fortid. Ved gjenopprettelsen av hæren ble derfor den såkalte «oberstparagrafen» iverksatt. Denne nektet Wehrmacht-veteraner med grad av oberst eller høyere adgang til hæren, men da ubelastede offiserer var for fåtallige, måtte den østerrikske regjeringen og de allierte gripe til underoffiserskorpset som hadde tjent i Wehrmacht, samt enkelte høyere offiserer.³⁴⁷ Fordi det ble gjort unntak for oberstparagrafen var forbundshærens tidlige år derfor preget av stridigheter mellom henholdsvis eldre offiserer avskjediget før Anschluss på den ene siden og Wehrmacht-veteranene på den andre siden. Konflikten var særlig uttrykt i den tidlige hærledelsens samarbeid mellom forsvarssjef Emil Liebitzky, forhenværende offiser i den keiserlige hæren, og generalinspektør Erwin Fussenegger, veteran fra 2. bergjegerdivisjon i Wehrmacht.

Fussenegger fikk gradvis overtaket i organiseringen av hæren og plasserte bergjegerveteraner i sentrale, militære posisjoner. Dette gav bergjegerne en uforholdsmessig stor tilstedeværelse i hærledelsen. Blant disse ble veteraner som Werner Vogl, Otto Mitlacher og Anton Holzinger ansatt i høyere militære og sivile stillinger i hæren.³⁴⁸ Samtlige av disse hadde ved Polarfronten tjent under nasjonalsosialister som Dietl, Rendulic, Schörner og Böhme og var i forskjellig grad aktive i bergjegernes tradisjonspleie.³⁴⁹ Militærakademiet inviterte også skikkelser som Rendulic, tross domfellelsen i Nürnberg og vedvarende nasjonalsosialistiske sympatier, i egenskap som rådgiver og underviser.³⁵⁰ Også på lavere nivå var bergjegerveteranene representerte, for eksempel var Ruef delaktig i bergjegerutdanningen.³⁵¹

³⁴⁵ Scianna, 2019: 109.

³⁴⁶ Uhl, 2006: 51.

³⁴⁷ Peter Barthou, "Der "Oberstenparagraph", " Bundesheer, lastet ned 20.01.2022. <https://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=955>.

³⁴⁸ Scianna, 2019: 116-22.

³⁴⁹ Pirker, "... Den Dreck unterschreib ich nicht!". Anton Kutej, Štefan und Janko Messner – drei Entziehungversuche aus der Wehrmacht", 2010: 114.

³⁵⁰ Scianna, 2019: 115-16.

³⁵¹ Kaltenecker, *Major Karl Ruef – Vom Ritterkreuzträger der Eismeerfront zum Militärkommandanten über die Tiroler Grenzschutztruppe*, 2016: 115.

Veteranene som fikk sentrale og innflytelsesrike stillinger i forbundshæren, prøvde å videreføre bergjegernes militære og maskuline verdier innenfor forbundshærens rammer ved å fremstille dem som apolitiske elitesoldater. Veteranene grep til natur og tradisjon som grunnleggende for bergjegernes identitet. De hadde ingen andel i nasjonalsosialismens ideologiske og politiske forbrytelser, deres kollektive identitet var knyttet til den ærerike kampen mellom mann og natur, og de stod i en lang og ubrutt tradisjon med røtter i keisertiden.

En lignende kontinuitet ble konstruert i Vest-Tyskland, hvor Rudolf Konrad stiftet bergjegernes tyske veteranforening. Konrad var tidligere kommandant for 7. bergjegerdivisjon ved den sydfinske fronten og hadde i 1943 beskrevet jødene som både «Tysklands forbannelse» og «verdensfienden».³⁵² Konrad var sentral i organiseringen av «troskapens dag» i München i 1953, hvor rundt 10 000 bergjegerveteraner møtte opp for å hedre falne kamerater.³⁵³ I påvente av gjenopprettelsen av forbundshæren talte Konrad i denne anledningen om det nye Wehrmacht: «Vi håper at det i den nye kjernen er de samme menn, de gamle soldater, som en gang var den tyske hærens kraft og ry og det tyske folkets stolthet.»³⁵⁴ Det blir slik tydelig at det fra 1955 med gjenopprettelsen av de to forbundshærene ikke bare forelå en politisk, men også en militær grobunn for bergjegerveteranenes tradisjonspleie.

Først i årene rundt tusenårsskiftet utfordret Wehrmacht-utstillingene med tilbakevisningen av Wehrmachts uskyldighet i spørsmål om krigsforbrytelser og i forlengelse bergjegermyten. Som andre avdelinger påvirket kritikken bergjegerveteranene, men der andre avdelinger kunne kritiseres i egenskap av å være rent militære konstruksjoner vanskeliggjorde bergjegernes bånd til sin regionale kultur en dekonstruksjon av bergjegermyten. Disse båndene medførte at en kritikk av bergjegerne var ensbetydende med en kritikk av alpin kultur, noe som speiles i at avdelingen ennå sysselsetter en betydelig andel sivile i regionen. Som overborgermester i Bad Reichenhall Herbert Lackner uttalte i 2011: «Mellom Bad Reichenhall og bergjegerne kommer ingenting».³⁵⁵ Veteranene forble selv på 2000-tallet positive identifiseringsidealer.³⁵⁶

³⁵² «Die Juden sind unser Unglück. Die Juden sind das Unglück der Völker Russlands. Warum wir Krieg führen (Kampf gegen den Weltfeind – das Judentum).» Jakob Knab, "Traditionspflege ist Geschichtspolitik oder: Die Neuauflage falscher Glorie," (u.å.): 41.

³⁵³ Frank Kurowski, *Generaloberst Eduard Dietl – Deutscher Heerführer am Polarkreis* (Berg am Starnberger See: Verlagsgemeinschaft Berg, 1990): 302.

³⁵⁴ «Wir hoffen, dass in der neuen Schale die gleichen Männer, die alten Soldaten stecken, die einst Kraft und Ruhm des deutschen Heeres und der Stolz des deutschen Volkes waren.» *ibid.*, 304.

³⁵⁵ «Zwischen die Gebirgsjäger und Bad Reichenhall passt kein Blatt Papier». Frederik Obermaier, "Harte Kerle auf gefährlichem Terrain," *Süddeutsche Zeitung*, 19.07.2011.

³⁵⁶ Ralph Klein, Regina Mentner, og Stephan Stracke, "Eine Selbsthilfegruppe für Kriegsverbrecher" i *Mörder unterm Edelweiss*, Red. Ralph Klein, Regina Mentner, og Stephan Stracke (Köln: PapyRossa Verlag, 2004): 8.

5.2. Mittenwald og Ulrichsberg – troskap og overlevering

De politiske, militære og sosiokulturelle forutsetningene for bergjegerveteranenes tradisjonspleie i den første etterkrigstiden muliggjorde veteranene videreføringen av sine referanserammer og tankegods. Etter hjemkomst fra krigen og krigsfangenskap opprettet veteranene på starten av 1950-tallet foreninger, *Kameradenkreis der Gebirgstruppe* i Tyskland og *Ulrichsberggemeinschaft* i Østerrike, hvor soldatene kunne pleie og videreføre sine erfaringer og opplevelser samt deres forståelse av disse. Dette ble gjort i formidlingskanaler som medlemsbladet *Die Gebirgstruppe*, fremdeles utgitt, hvor det informeres om foreningsaktiviteter, soldat- og offiserbiografier og reiseskildringer fra gamle slagsteder.³⁵⁷ Bladet var i likhet med memoarene lenge dominert av veteraner fra de forskjellige frontene bergjegerne hadde deltatt i og dets reportasjer var hyppig revisjonistiske og krigsforherligende.

Av mer konkrete uttrykk for foreningenes tradisjonspleie var opprettelsene av minnestedene i Mittenwald i Tyskland og Ulrichsberg i Østerrike på slutten av 1950-tallet, hvor det siden har blitt holdt årlige seremonier for falne soldater,³⁵⁸ hedret med musikk, kransenedleggelse og gudstjenester. De to minnestedene fikk raskt preget som fristed hvor bergjegerne adskilt fra omverdenen fikk utfolde sin tradisjonspleie og revisjonistisk historieforståelse, noe som illustreres med tilstedeværelsen av veteraner med hakekors så sent som i 2002.³⁵⁹ Særlig for disse to minnestedene er at forbundshærene i begge land tilrettela transport for veteranene og var til stede med offisielle representanter.

Med initiativer som medlemsbladet og minnestedene videreførte foreningene kameratskapets enhet og fellesskap, samtidig som at de ukritisk forherliget frontinnsatsen og sine militære og maskuline verdier. Foreningene hedret tidligere offiserer som æresmedlemmer, uavhengig av hva de hadde gjort under krigen; Hubert Lanz, tidligere general for 1. bergjegerdivisjon, var æresformann ved foreningen i Mittenwald tross domfellelsen i Nürnberg for krigsforbrytelser i Hellas.³⁶⁰ Også Paul Klatt var lenge sentral i Mittenwald og eksemplifiserte ved åpningen av minnesmerket i Mittenwald i 1957 en ukritisk holdning til krigsfortiden:

Dietls bragder vil være et lysende forbilde og en arv for meg. [...] Det [slaget ved Nyiregyhaza] var for oss et nytt ærerikt kapittel og et heroisk epos uten sidestykke for den enkelte soldat. [...] I oktober 1955 ble jeg løslatt fra fangenskapet. Til ære for alle divisjonens tilhørige skal det sies at ved de mange

³⁵⁷ Jennifer Gronau, "Auf blinde Flecke zeigen" (Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, 2009): 69.

³⁵⁸ AK gegen den kärntner Konsens, "Der Ulrichsberg – Fakten und Zahlen" i *Friede, Freude, deutscher Eintopf – Rechte Mythen, NS-Verharmlosung und antifaschistischer Protest* (Wien: mandelbaum kritik & utopie, 2011): 80.; Gronau, 2009: 11.

³⁵⁹ Klein, Mentner, og Stracke, 2004: 10.

³⁶⁰ Gronau, 2009: 67.

forhørene og min rettsak, tross stablene med akter om divisjonen og meg, var det ikke funnet en Judas som avgav falskt vitnesbyrd mot sin divisjonskommandant.³⁶¹

Ved minnestedene feiret og feirer veteranene et fellesskap som bevarte kameratskapet og korpsånden fra krigen, men som også fornektet krigsforbrytelser og forherlige frontinnsatsen. Som hos andre militære avdelinger foregikk denne tradisjonspleien innenfor rammene av Wehrmacht-myten, men der andre ble kritisk undersøkt, unndro bergjegerne seg granskning i tråd med 1950-tallets konstruksjon av dem som apolitiske elitesoldater med røtter i en alpin kultur. Først på tidlig 2000-tall etablertes en grundig kritikk av bergjegernes tradisjoner, utfordret av aktivister og grasrotbevegelser som *Arbeitsgruppe Angreifbare Traditionspflege* (Arbeidsgruppe angrepsbar tradisjonspleie).³⁶² Navnet på gruppen spiller på den bayerske ministerpresidenten og bergjegerveteranen Edmund Stoibers karakteristikk fra 2001 av bergjegernes tradisjonspleie som «uangripelig», noe som illustrer tradisjonens videreføring også inn i 2000-tallet.³⁶³

Figur 9: Minnetavle ved Ulrichsberg over SS-soldater: Foto: AK gegen den Kärntner Konsens

Der minnstedet ved Mittenwald var utelukkende for bergjegere har dog Ulrichsberg en bredere profil, om enn med bergjegerne som sentrale aktører, blant annet i at bergjegerveteranen Blasius Scheucher var opphav for idéen om minnesmerket på Ulrichsberg.³⁶⁴ Ulrichsberg ble brukt ikke bare av bergjegere, men inkluderte soldater fra andre avdelinger, inkludert Waffen-SS, representert i form av HIAG (*Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit der Angehörigen der ehemaligen Waffen-SS*).³⁶⁵ Foreningen var gjennom denne bredere deltakelsen mer ideologisk ladet enn Mittenwald og det nasjonalsosialistiske uttrykket var eksplisitt i at det i æreslunden ved Ulrichsberg ble

Figur 10: Minnetavle over norske frontkjemper. Foto: AK gegen den Kärntner Konsens

³⁶¹ «Dietls Leistungen sollten für mich leuchtendes Vorbild und Vermächtnis sein. [...] Sie [die Schlacht bei Nyiregyhaza] war für uns ein neues Ruhmesblatt und Heldenepos ohnegleichen für den Einzelkämpfer. [...] Oktober 1955 wurde ich aus der Gefangenschaft entlassen. Zur Ehre aller Angehörigen der Division sei festgestellt, dass bei den zahllosen Vernehmungen und meinem Prozess trotz der Aktenstapel über die Division und mich sich kein Judas gefunden hatte, der falsches Zeugnis gegen seinen Div.-Kdr. abgelegt hätte.» Klatt, 1958: 342-43.

³⁶² Matthias Köpf, "Kritiker nehmen erstmals an Gedenkfeier der Gebirgsjäger teil," *Süddeutsche Zeitung*, 05.06.2019.

³⁶³ Klein, Mentner, og Stracke, 2004: 10.

³⁶⁴ Lothar Höbelt, *Defiant populist. Jörg Haider and the Politics of Austria* (West Lafayette: Purdue University Press, 2003): 132-33.

³⁶⁵ «Foreningen for gjensidig hjelp mellom tidligere Waffen-SS-medlemmer.»

hengt opp plaketter med innskrifter som «Soldatens ære er hans troskap» (fig. 9), et klart spill på SS-mottoet «Min ære er troskap». Samme sted henger også plaketter for utenlandske Waffen-SS-frivillige, blant dem norske (fig. 10). Minnstedet har skapt et frirom for nasjonalsosialistiser, i 2012 var den tidligere SS-soldaten Herbert Belschan festtaler.³⁶⁶ Egenskapen som frirom har ført til at minnstedet ikke bare frekventeres av revisjonistiske veteraner, men også hyppig av nynazistiske organisasjoner.³⁶⁷

Mittenwald har med unntak av protestaksjoner på andre halvdel av 2000-tallet unngått den verste kritikken frem til dags dato,³⁶⁸ mens Ulrichsberg i større grad er blitt et samlingssted stemplet som ideologisk høyreekstremt også av storsamfunnet. Denne holdningsendringen er likevel ikke hovedsakelig skyldt politisk press fra sentralt hold, men i større grad aktører fra sivilsamfunnet som i årevis, også mot motstand, har organisert motstand mot seremoniene og minnstedet. Disse aktørene, hvor AK gegen den Kärntner Konsens står sentralt, har gjennom sin motstand satt minnstedet på den politiske dagsordenen og aktualisert den i Østerrikes nasjonale politikk. Som følge av denne oppmerksomheten har seremoniene i alle fall siden 2005 blitt overvåket av tysk og østerriksk forfatningsbeskyttelse (*Verfassungsschutz*).³⁶⁹

Der foreningen i Mittenwald grunnet den voksende kritikken mot de to minnstedene og deres seremonier fra tusenårsskiftet i alle fall i navnet har tatt avstand fra både ideologiske deltakere og komponenter ved seremoniene, har Ulrichsberg-selskapet kun gitt mindre innrømmelser til offentlighetens kritikk. Dette skyldes trolig nettopp involveringen av andre militæravdelinger, men også det særlige politiske klimaet i Kärnten, hvor Ulrichsberg ligger. Fylket var lenge en høyborg for høyrepopulistiske FPÖ (*Freiheitliche Partei Österreichs*) og ledende militære og politiske personligheter tok lenge del i seremoniene, noe som gav dem politisk legitimitet.³⁷⁰ Ulrichsberg ble slik en scene for en konflikt mellom det konservative rurale og det liberale kosmopolitiske. At kontroversen rundt Ulrichsberg ennå er uttalt og betent vises i at Stephan Tauschitz i februar 2022 ble permittert som leder av forfatningsbeskyttelsen etter at det ble klart at han ved to anledninger, i 2008 og 2010, hadde holdt taler ved Ulrichsberg.³⁷¹

Det er tydelig at de minnstedene er opprettet på lignende grunnlag, om enn også for andre avdelinger ved Ulrichsberg. Likevel er begge foreninger sentrert rundt bergjegerveteraner og

³⁶⁶ u.f., "Ulrichsberg-Treffen fand von Öffentlichkeit unbemerkt statt," *Der Standard*, 16.09.2014.

³⁶⁷ Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, "Neue neonazistische Umtriebe am Ulrichsberg," lastet ned 12.05.2022. <https://www.doew.at/erkennen/rechtsextremismus/neues-von-ganz-rechts/archiv/februar-2020/neue-neonazistische-umtriebe-am-ulrichsberg>.

³⁶⁸ Gronau, 2009: 172.

³⁶⁹ Bundesministerium des Innern, "Verfassungsschutzbericht 2005," (2006), 121.121

³⁷⁰ AK gegen den kärntner Konsens, 2011: 90.

³⁷¹ u.f., "LVT-Leiter Tauschitz von Funktion entbunden," *Österreichischer Rundfunk* 11.02.2022.

det består en utveksling mellom de to foreningene og deres seremonier. Der den voksende kritikken sprunget ut av tilbakevisningen av Wehrmacht-myten har ført til kritikk mot bergjegermyten og bergjegernes tradisjonspleie, har denne fått ulike resultater i Østerrike og Tyskland. Ved Mittenwald tok veteranforening en viss avstand fra ideologisk ladede komponenter, og de stod ved å kun bestå av bergjegere i en tradisjonsmessig sterkere stilling. Dette tillot dem å i større grad å unndra seg offentlighetens oppmerksomhet, der Ulrichsbergs mer ideologiske uttrykk og forsvaret av dette har ført til en konflikt mellom storsamfunnet og foreningen, da disse grunnet sitt mangfold ikke kan påberope seg bergjegermytens uskyld.

5.3. Ruef, Springenschmid & Kaltenecker – Bergjegerhistoriens forvaltere

Der tradisjonspleien fikk uttrykk i realia som minneseremonier, skulle de også bekrefte litterært i memoarlitteraturen og historiebøkene skrevet om og av bergjegerne. Disse litterære uttrykkene fortsetter beskrivelsene av bergjegernes kontinuitet, ubrutt av nasjonalsosialismen, der også overføringen av bergjegernes verdier til etterkrigstidens forbundshærer poengteres både som ufarlige og ønskelige. Slik Roland Kaltenecker beskriver kontinuiteten til etterkrigstidens hær:

Det som ble som sagt om de allmenne grunnsetningene ved utdannelsen i bergjegeravdelingene i det tyske Wehrmacht, hadde i all vesentlighet også gyldighet for forbundshærens 1. bergjegerdivisjon. Slik vokste forbundshærens 1. bergjegerdivisjon frem – lignende på Wehrmacht 1. bergjegerdivisjon – fra en bergjegerbrigade til en bergjegerdivisjon.³⁷²

Memoar- og historielitteraturen virket som nok et middel til å bekrefte veteranforeningenes påstand om bergjegernes særstatus. Bergjegernes tradisjonspleie har ikke lyktes kun innad, men også i stor grad utad. Få, om noen historikere har beskjeftiget seg med bergjegernes historie, først og fremst skrevet av veteraner eller sympatisører. Siden 1945 har enkelte vist seg som særlig viktige for denne historieskrivingen, der Karl Ruef kanskje er den viktigste av «bergjegerhistorikerne». Ruef etablerte i tiårene etter krigen en kanon for bergjegerhistorie med verk som *Gebirgsjäger zwischen Kreta und Murmansk* (1965), *Odyssee einer Gebirgsdivision* (1976) og *Winterschlacht im Mai* (1984). Ruef, som var offiser i 2. og 6. bergjegerdivisjon ved Polarfronten, skrev divisjonshistorier som tegnet bildet av soldatene som overlatt til seg selv ved en isolert og øde front, underlagt en militært inkompetent, nasjonalsosialistisk ledelse. Ruef avlastet soldatene i skyldspørsmålet og la ansvaret for krigen på eliten rundt Hitler.

Viktig for bergjegermyten var også Karl Springenschmid. Han meldte seg under første verdenskrig som frivillig til et høyfjellskompani hos de østerrikske bergjegerne og i 1932 inn i

³⁷² «Was über die allgemeinen Grundsätze der Ausbildung in der Gebirgstruppe der deutschen Wehrmacht gesagt wurde, hat im wesentlichen auch Gültigkeit für die 1. Gebirgsdivision der Bundeswehr. [...] So erwuchs die 1. Gebirgsdivision der Bundeswehr – ähnlich wie die alte 1. Gebirgsdivision der deutschen Wehrmacht – aus einer Gebirgsbrigade zu einer Gebirgsdivision.» Markus Mohr, "Sondermentalität mit Tradition – Die Gebirgsjäger in der Bundeswehr," *Wissenschaft & Frieden* 25, nr. 2 (2007).

det østerrikske NSDAP.³⁷³ I mellomkrigstiden forfattet han romaner preget av Heimatromantikk og forherligelsen av en alpin, militær tradisjon med særlig henblikk på Syd-Tyrol. Der Ruef fokuserte bergjegernes historie, la Springenschmid vekt på tilknytningen mellom bergjegerne og Alpene, blant annet i romanen *Helden der Berge* (1936), et samarbeidsprosjekt med filmregissøren Luis Trenker. Som heimatdikter ble han kjent med nasjonalsosialistiske kulturpersonligheter som Goebbels og forfatteren Bruno Brehm og ble senere personlig venn med Baldur von Schirach, sjef for Hitlerjugend.³⁷⁴ Som overbevist nasjonalsosialist meldte Springenschmid seg som frivillig til Wehrmacht og deltok i felttogene i Norge og på Balkan, hvor han også forfattet historiske romaner som *Tyroler am atlantischen Ozean* (1940) og *Der Liebesbrief in der Tundra* (1944).

Utover tette bånd til profilerte nasjonalsosialister var Springenschmid ansvarlig for den eneste bokbrenningen i Østerrike, i Salzburg i april 1938. Etter krigen ettersøktes han som krigsforbryter, men søkte tilflukt i alpene hvor han levde skjult som *Waldgänger* frem til benådningen i 1951.³⁷⁵ Springenschmids videreførte sine motiver til etterkrigstiden, hvor bergjegere og Syd-Tyrol var gjentakende, illustrert med bøkene *Die Männer von Narvik* (1968) og *Schicksal Südtirol* (1971). Springenschmids divisjonshistorie *Es war ein Edelweiß – Schicksal und Weg der zweiten Gebirgsdivision* (1962), som ble undersøkt i denne analysen, unngår i likhet med Ruef konsekvent ideologiske og politiske betraktninger. I stedet tegner boken et bilde av bergjegerne som isolerte soldater, tappert kjempende mot en overveldende fiende og natur. Revisjonistiske forlag som omtalte *Leopold Stocker*, utgav bøkene hans; hans begrensede virke i etterkrigstiden til tross skal ikke hans rolle som tradisjonskurator undervurderes.

Veteraner som Ruef og Springenschmid beskrev Polarfronten utfra egne erfaringer, mens senere forfattere skrev på bakgrunn av vitnesbyrd. Roland Kaltenecker, født 1941, var selv bergjeger i etterkrigstidens forbundshær og skrev bøker om bergjegernes historie som *Major Karl Ruef – Vom Ritterkreuzträger der Eismeerfront zum Militärkommandanten über die Tyroler Grenzschutztruppe* (2016), *Krieg am Eismeer* (1999) og *Schörner: Feldmarschall der letzten Stunde* (2002). Kaltenecker hadde i likhet med Ruef og Springenschmid et revisjonistisk historiesyn og videreførte bergjegermyten, som et utdrag fra *Krieg am Eismeer* illustrerer:

³⁷³ Reinhard Pohanka, *Pflichterfüller - Hitlers Helfer in der Ostmark* (Wien: Picus Verlag, 1997): 169-71.

³⁷⁴ Ibid.

³⁷⁵ Claudia Amir, "Karl Springenschmid (1897–1981) – Wegbereiter nationalsozialistischer Ideologie und Vertreter deutschnationalen Gedankenguts auf Lebenszeit" (Mastergrad, Universität Wien, 2020): 31-39.

Det var i de første marsdagene av krigsåret 1940 at føreren og øverste befalhavner Adolf Hitler befalte generalene Falkenhorst og Dietl til Berlins Bendlerstraße. Begge var ham kjent som utmerkede befalingsmenn. De ble ansett som viljesterke, besluttsomme og tøffe. Spesielt utpreget var deres personlige beskjedenhet, deres pliktfølelse og ansvarsfølelse. Begge generalers utpregede omsorg og omtanke gjaldt for troppene betrodd dem.³⁷⁶

Sitatet viser hvordan Kalteneggers forfatterskap forherliger ledende nasjonalsosialister og hvordan sentrale maskulinitetsverdier fra krigsinnsatsen ennå bekreftes over 50 år etter krigen. Det er samtidig tydelig hvorfor historikeren Eberhard Kaltenegger karakteriserer Kaltenegger som en «utelatelsens kunstner»;³⁷⁷ han utelater Wehrmachts forbrytelser og bruker hyppig begrepspar som «fiendtlige tap» og «egne ofre», supplert med henvisninger til kameratskap, tapperhet og heroisk samhold. Videre innledes en rekke av Kalteneggers bøker med forord fra tidligere bergjegeroffiserer, så som Hubert Lanz, ansvarlig for Kefalonia-massakren.³⁷⁸ Kaltenegger kommenterte selv Lanz' involvering i bokprosjektet med følgende: «Denne anerkjennelsen fra en kompetent kilde var meg fra nå av oppdrag og forpliktelse til å konsekvent fortsette veien jeg hadde slått inn på.»³⁷⁹ Slik vises det hvordan bergjegertradisjonens litterære aspekt fra den første etterkrigstiden frem til dags dato er preget av et revisjonistisk perspektiv. Bøkernes fysiske uttrykk illustrerer samme kjensgjerning ved deres bruk av identitetsmarkører fra frontinnsatsen som bergjegersymboler eller «jegergrønn» (fig. 11).

Figur 11: Et utvalg av memoarer med bruk av «jegergrønn». Foto: Andreas Eliassen Grini

Historiske undersøkelser av bergjegerne har slik vært dominert av forfattere med tette bånd til avdelingene, ofte gjennom egen militærtjeneste. Forfattere som Ruff, Springenschmid og Kaltenegger har dominert historieskrivingen og har forblitt utfordret i sine beskrivelser av bergjegerne. Bøkene er på mange måter de litterære motstykkene til Mittenwald og Ulrichsberg.

³⁷⁶ «Es war in den ersten Märztagen des Kriegsjahres 1940, als der Führer und oberste Befehlshaber Adolf Hitler die Generale Falkenhorst und Dietl in die Berliner Bendlerstraße befahl. Beide waren ihm als vorzügliche Truppenführer bekannt. Sie galten als willensstark, entscheidungsfreudig und zäh. Besonders ausgeprägt waren ihre persönliche Anspruchslösigkeit, ihr Pflichtbewusstsein und ihr Verantwortungsgefühl. Die vornehmliche Umsicht und Fürsorge beider Generale galt der ihnen anvertrauten Truppe.» Kaltenegger, *Krieg am Eismeer: Gebirgsjäger im Kampf um Narvik, Murmansk und die Murmanbahn*, 1999: 10.

³⁷⁷ Eberhard Rondholz, "Die Verbrechen der Gebirgsjäger," Deutschlandfunk, lastet ned 17.01.2022. <https://www.deutschlandfunk.de/die-verbrechen-der-gebirgsjaeger-100.html>.

³⁷⁸ Kaltenegger, *Deutsche Gebirgsjäger im Zweiten Weltkrieg*, 2014

³⁷⁹ «Diese Anerkennung aus berufenem Munde war mir fortan Auftrag und Verpflichtung, den eingeschlagenen Weg konsequent fortzusetzen.» *ibid.*, 13.

5.4. Uskyld og kontinuitet – mytemer

Ved hjemkomst fra krig og fangenskap stod bergjegerveteranenes selvoppfatning overfor tre grunnleggende utfordringer. Krigen var tapt, dens mål var diskreditert og deres øverste befalhaber Hitler var avslørt som kriminell.³⁸⁰ Veteranene var konfrontert med anklager om at de ikke bare hadde deltatt i en ulovlig krig, men også en forbrytersk krig. Disse utfordringene førte til behovet for et narrativ hvor veteranene kunne iscenesette seg selv på et vis som løste utfordringene; dette narrative tok form i bergjegermyten.

Som narrativ er bergjegermyten en helhet bestående av en rekke mindre bestanddeler, av antropologen Claude Lévi-Strauss kalt «mytemer».³⁸¹ Mytemene var og virket alle forskjellige, men skapte samlet bildet av den apolitiske elitesoldaten bundet til alperegionens naturlige utopi. Ett grunnleggende mytem var soldatidealet og dets etiske overlegenhet. For bergjegerne stod soldatidealet for tidløse og militær-mannlige verdier, hardhet, tøffhet og fysisk styrke. Her var soldateden en viktig komponent. Den fritok veteranene for ansvaret for krigføringens negative sider, det ble ansett som beundringsverdig å holde seg til eden, et uttrykk for militær-mannlige verdier. Det åpnes likevel for brudd på denne i memoarene, men kun der de beskriver egen moral og forståelse som overlegen Hitlers. I forlengelse av soldateden spilte også kameratskapet en viktig rolle i veteranenes selvbilde. Kameratskapet og korpsånden skapte bånd mellom soldatene, som også nullet ut soldatenes individualitet og subjektivitet. Slik ble edsavleggelsen og kameratskapet en rettferdiggjørelse for manglende motstand mot krigføringen og regimet.

En lignende forståelse av egen frontinnsats var utbredt blant Wehrmacht-veteraner, når disse redegjorde for og rettferdiggjorde sin innsats under krigen. For bergjegerne ble denne konstruksjonen av militær-mannlige idealer som utvei drevet enda lengre. I presentasjonen av naturen som både hovedfiende og premiss for kampene ved Polarfronten fremstilte bergjegerne seg selv ikke som soldater, men mer som ekspedisjonsdeltakere og jegere i kamp mot naturen. Innenfor denne rammen kunne kampene beskrives som heroiske kamper mann mot mann, avskåret fra moderne ideologi. Bergjegerne kunne med dette konstruerte rotfestet påkalle et særlig forhold til voldsutøvelse. Der en sentral del av den nasjonalsosialistiske soldatens identitet var evnen og villigheten til å utøve vold, var den hos bergjegerne mer knyttet til forholdet til naturen. Dette forholdet fordret ikke voldsutøvelse, men heller fjellklatrerens mestring, hvor kamphandlingene ikke var moderne og hypervoldelige.

³⁸⁰ Walter Fanta og Valentin Sima, „Stehst mitten drin im Land“. *Das europäische Kameradentreffen auf dem Kärntner Ulrichsberg von den Anfängen bis heute* (Klagenfurt: Drava, 2003): 40.

³⁸¹ Claude Lévi-Strauss, *The view from afar* (New York: Basic Books, 1985): 144-45.

Videre fremstilte veteranene retrospektivt korpsånden og bergjegernes tradisjoner som særlige. Bergjegeravdelingene var etablert før og under første verdenskrig som spesialavdelinger og tilskrev seg selv i løpet av sin krigshistorie statusen som elitesoldater grunnet de ekstreme klimatiske forholdene de kjempet i. Ved å knytte nåtiden til fortiden konstruerte memoarforfatterne og tradisjonskuratorene en kontinuitet til fortidige keiserjegere og alpine skytterlag. Dette var hovedsakelig tilfelle for østerrikske avdelinger og veteraner, men som vist til ovenfor med Klatt, ser tyske veteraner med mer begrensede avdelingstradisjoner ut til å ha knyttet seg til de mindre belastede østerrikske bergjegernes tradisjoner. Konstruert kontinuitet dekket over nasjonalsosialismen som historisk brudd i deres selvforståelse og tillot veteranene å knytte seg til den mer ærerike historien til tidligere alpine avdelinger, hvis stridshandlinger bestod av ridderlige kamper, mann mot mann, hvor den sterkeste seiret.³⁸²

Det kan trekkes inn øvrige mytemer som forståelsen av krigen som forsvarskrig, knytningen til fedrelandet eller ønsket om å videreføre militær-mannlige verdier til etterkrigstidens, ifølge veteranene, feilaktige historieskrivning. Viktigst er dog det Walter Fanta kaller «null-mytemet».³⁸³ Null-mytemet betegner det fortiede i bergjegernes selvkonstruksjon. I dette ligger manglende henvisninger til krigsforbrytelser, nasjonalsosialistisk ideologi eller førerkult, som vist i kapittel 3. Utelukkelsen av disse aspektene befestet i bergjegernes selvkonstruksjon deres uskyldighet, noe som utelukket nødvendigheten av en kritisk gjennomgang av perioden under det nasjonalsosialistiske regimet og deres rolle deri.

Null-mytemet var rettet mot alternative fortellinger og minner som stred mot bergjegernes «offisielle» erindring av fortiden. At alternative fortellinger og minner er tilnærmet ikke-eksisterende i bergjegerkollektivet, vises av historier som Grimburgs eller historiene om slovenere som ble forfulgt innad i bergjegeravdelingene. Disse fortellingene og erindringene hadde ingen plass i den offisielle forståelsen av bergjegernes historie, de fornektes av veteraner så vel som av sivilsamfunn. Et eksempel er Janko Messner. Messner var selv bergjegerveteran; han protesterte i 1990 mot bergjegernes foreskrevne fortidsforståelse på bakgrunn av sin og sin families undertrykkelse innenfor bergjegernes erindringsdiskurs. Protesten fikk form blant annet i Messners forslag til reformulering av innskriften på minnesteedet i Ulrichsberg:

De tilbakevendtes arv! Se fedreland, hva vi har med oss tilbake til deg: våre skitne underbukser, våre myldrende, kløende lus, våre heroisk vaklende benstubber, våre lystig rykkende armstubber, våre slukkede øyne, vårt hår som av redsel ble grått over natten, våre for tidlig skallede hoder, takket vanvittige hektabomber, takket de hensynsløst slaktede ofrene til sinnssyke visekorporal Hinkel, som kapitalismen lot leke med forsyn og skjebne. – Se, fedreland, det må bety mye for deg: Skulle du igjen falle for en

³⁸² Szczepaniak, 2010: 69.

³⁸³ Fanta og Sima, 2003: 87.

markskrikerisk og siklende ordkløyver, og la blodtørstige generaler styre, kan du i fremtiden gi faen i oss hjemvendte og i alle våre sønner, i dag og for all fremtid.³⁸⁴

Veteraner og høytstående politikere som Jörg Haider kritiserte umiddelbart utspillet.³⁸⁵ At Haider, guvernør i Kärnten og leder av FPÖ, flere ganger var gjestetaler ved Ulrichsberg viser hvordan revisjonistiske syn ikke bare på bergjegernes, men også østerrikernes innsats under andre verdenskrig var til stede i de høyeste nivåene i østerrisk politikk lenge etter krigen.

Bergjegerne fremstår i memoarene og den apologetiske historieproduksjonen som eksemplariske soldater, og enhver problematisk adferd var rettferdiggjorte reaksjoner på sovjetisk brutalitet. Mangelen på kritiske undersøkelser har gjort det mulig for bergjegerne, især fra Polarfronten, å holde ved like bildet av moralsk orienterte soldater ikke bare som uskyldige Wehrmacht-soldater, men som særlige også i Wehrmacht-systemet. Som eliteavdeling med lang historisk tradisjon, fortrolige med barsk natur og med ideelle oppfatninger av plikt fremstod bergjegerne i egne øyne som ærverdige soldatidealer.

5.5. Kapittelkonklusjon

Den tidlige østerrikske etterkrigstiden var preget av bred ansvarsfraskrivelse, samtidig som man forsøkte å distansere seg fra det tyske og prøyssiske som ble tilskrevet ansvar og skyld for krigen. Gjennom bergjegernes dominerende stilling i den østerrikske hærledelsen fra 1955 frem til Fusseneggers avgang i 1970 ble de beskrevne verdiene av apolitisk naturnærhet legitimert og videreført liggende utenfor kritikkens rekkevidde i bergjegernes veteranforeninger. Disse foreningene forente en rekke mytemer rundt bergjegernes krigsinnsats i opprettelsen av minneseremonier og -steder, som ved Mittenwald og Ulrichsberg, hvor det ble gjennomført årlige seremonier, støttet av forbundshærene så vel som i alle fall de regionale offentlighetene. I denne videreføringen spilte også litterære uttrykk i memoarer en viktig rolle, hvor disse gjentok og videreførte mytemer etablert og forfektet av den nasjonalsosialistiske propagandaen under krigen og videreutviklet av veteranene i etterkrigstiden.

³⁸⁴ «Vermächtnis der Heimgekehrten! Siehe Vaterland, das haben wir dir zurückgebracht: unsere angeschissenen Unterhosen, unsere wimmelnden juckenden Läuse, unsere heldenhaft bammelnden Stummelbeine, unsere lustig zuckenden Stummelarme, unser erloschenes Augenlicht, unsere infolge Schreckensstarre über Nacht ergrauten Haare, unsere zu frühen Kahlköpfe, geweiht durch irrsinnige Hektabomben, durch sauhatzmäßig geschlachtete Opfer des wahnsinnigen Gefreiten Hinkel, den der Kapitalismus Vorsehung und Schicksal hat spielen lassen. – Siehe Vaterland, es wird dir viel bedeuten müssen: solltest du wieder einmal auf einen marktschreienden, geifernden Sprücheklopfer hereinfallen und blutrünstige Generäle walten lassen, kannst du in Hinkunft uns Heimgekehrte sowie all unsere Söhne am Arsch lecken, heute und für alle Zukunft.» Pirker, "... Den Dreck unterschreib ich nicht!". Anton Kutej, Štefan und Janko Messner – drei Entziehungsversuche aus der Wehrmacht", 2010: 112.

³⁸⁵ Ibid., 113.

Kapittel 6: Konklusjon

Som vist til ovenfor er memoarer som bergjegernes gjerne uttrykk for ønsket om å fortelle hvordan enkeltmennesket opplevde det forgangne, ofte karakterisert som den *egentlige* historien. Analyse av memoarer beskjeftiger seg i så måte ikke kun med det beskrevne, men heller hvordan beskrivelsene i bruken av topoi og verdiladninger eller fortielse og fornektelse konstruerer fortellinger om fortiden. I tråd med dette har den foregående analysen ikke ansett memoarene som historiske aktstykker, men som representanter for et særlig verdenssyn og nettopp bergjegerveteranenes ønske om å fortelle sin *egen* historie. Analysen har anvendt en diakron tilgang til etterkrigstidens bergjegermemoarer for å undersøke memoarenes utvikling og funksjonalisering i den tyske og østerrikske etterkrigstiden og memoarenes rolle i konstruksjonen av den såkalte bergjegermyten.

Etter tilbakekomst fra krigsinnsats og -fangenskap fant bergjegerveteranene i likhet med veteraner fra andre avdelinger tidlig et sterkt fellesskap i veteranforeninger, som tidlig ikke bare initierte revisjonistiske minneseremonier og foreningsaktiviteter, men som også forsøkte å videreføre verdiene tilegnet før og under det tredje riket til etterkrigstidens Østerrike og Tyskland. Gjennom foreningene og manglende kritisk granskning utenfra lyktes også bergjegerveteranene i å etablere et bilde av seg selv som ubelastede av nasjonalsosialismen og krigen per se. Konstruksjonen av denne myten gjordes dog ikke kun ved foreningene, men ble forenklet med veteranenes viktige roller fra 1955 henholdsvis i oppbygningen av den nye forbundshæren i Østerrike og som pådrivere for videreføring av Wehrmacht-tradisjoner i Tyskland. Veteranene stod slik i stillinger egnet til å fordre myten om bergjegerne som apolitiske elitesoldater, distansert fra ideologi og krigsforbrytelser.

Med innflytelsen veteranene nøt i etterkrigstidens Østerrike og Tyskland vokste mulighetene til å ikke bare fordre sterke bånd mellom veteranene, men også til å foreskrive rammene for det tillatte og det forbudte i fortellingen av bergjegernes selvkonstruert narrativ. Sentralt i narrativet, eller myten, var bergjegernes rolle som særegen avdeling innenfor Wehrmacht; fremstillingen lyktes i den grad at den ikke bare ble feiret innad av veteranene, men også akseptert av etterkrigstidens storsamfunn. Ved å knytte konstruksjonen av en særlighet til en alpin kultur lyktes også bergjegerne i å trekke sin tradisjon ut av det militære og inn i det kulturelle, noe som innlemmet også sivile i det delte «skjebnefellesskapet». På denne måten involverte veteranene også sin kulturkrets i tradisjonspleien, noe som forsterket dens stilling. At fortellingen og pleien nøt suksess viser seg i feiringene i Mittenwald og Ulrichsberg.

Sentralt i tradisjonspleien var dog ikke kun seremonier og et levende fellesskap, men også litterære fremstillinger av veteranenes opplevelser og erfaringer fra krigsinnsatsen. Spesielt for Polarfront-veteranene kunne disse forfattes uten å tiltrekke seg nevneverdig kritikk, da avstanden til fronten og dens relativt rolige forhold hadde ført til at få visste hva som hadde foregått i Lappland og ved Litza. En potensiell kritisk offentlighet hadde få muligheter og sjeldent lyst til å utfordre fortellingene om en ærverdig Wehrmacht-avdeling i det høye nord. Denne uvissheten og manglende interessen muliggjorde forfatterne å konstruere et bilde av innsatsen ved Polarfronten som fritok dem fra anklager om krigsforbrytelser eller brutalitet. Veteranene kunne dermed, relativt utfordret, fremme fokuspunkter og benytte topoi som fortiet krigføringens kritikkverdige aspekter, noe som iscenesatte bergjegerens innsats som innenfor rammene av en nøytralt forstått krig.

I samtlige memoarer, uavhengig av utgivelsestidspunkt, iscenesetter forfatterne konsekvent seg selv, sine fiender, sine allierte og sin omverden innenfor rammene av Lapplands natur. Ved å fokusere denne fremfor krigshandlingene knytter forfatterne seg til det eksisterende bildet av bergjegeridentiteten som en slags naturhelt. Soldatene fremmet et bilde av seg selv som ekspedisjonsdeltakere i et eksotisk og eventyrlig *terra nullius*, hvor de brakte med seg en alpin tradisjon som ikke bare hadde innstilt dem med særlige maskuline idealer, men også korpsånd og kameratskap. Ved fremstillingen av seg selv som videreføringen av fjellklatrerens og alpinistens kamp med naturen distanserte memoarforfatterne seg selv fra det ideologiske.

Den fremstilte tilknytningen til det alpine kommer ikke bare til syne i fremstillingen av naturen som den primære fienden, men også i beskrivelsene av deres opphav som utenfor det belastede prøyssiske. Ifølge Bastian Scianna baserte bergjegerne sin identitet på regionale grenser fremfor det nasjonale.³⁸⁶ Alperegionen ble forstått som et depolitisert rom, adskilt fra det militante og nasjonalsosialistiske Preussen. Den alpine kulturen, hvorfra bergjegerne ikke lot seg skille, gjorde gjennom sin depolitiserte stilling bergjegerne i større grad til et kvasimilitært uttrykk for en alpin kultur, heller en som kritikkverdige soldater. Ved å oversette militære verdier og idealer fra andre verdenskrigs fronter til det alpine og fjellklatringens domene lot bergjegerne seg ufarliggjøre som en alpin tradisjon, del av en kultur, fremfor som av en aggressiv og nasjonalsosialistisk militarisme, noe som gjorde den alpine bergjegeridentiteten attraktiv for etterkrigstidens tyske bergjegerveteraner, da denne gjennom sin vellykkede tradisjonspleie ikke bare hadde distansert seg fra krigshandlinger, men også fra det nasjonalsosialistiske.

³⁸⁶ Scianna, 2019: 108.

Memoarene understreker hvordan kontinuiteten fra det militær-maskuline idealet etablert i det sene keiserriket ble intensivert i mellomkrigstiden, der veteraner fra første verdenskrig videreførte militære og maskuline verdier i en alpin kultur. Alpene erstattet fronten som scene for utøvelsen av det mannlige, hvor menn beviste seg selv som menn. Dette idealet var på mange måter parallelt til det militære, hvor fjellklatrerlag tilsvarte et militært kameratskap og hvor ferdighetene trengt for å overvinne det alpine tilsvarte ferdighetene trengt ved klimaktisk utfordrende fronter. Bergjegerne tolket Polarfronten ut fra deres alpine erfaringshorisont, hvor fiendebildet primært ble tillagt naturen som uberegnelig og vill «urkraft», fremfor til fiendtlige soldater. Bergjegerne fremstilte seg på denne måten ikke som deltakere i en nasjonalsosialistisk utslettelseskrig, men heller som hardføre og modige soldater som utfordret naturen selv, gjennom anvendelsen ikke bare av tradisjonell kjennskap til naturen, men også tysk teknikk.

Bergjegerens konstruerte bilde av egen identitet sentrerte rundt en militær og maskulin mestring av naturen, underbygd av nasjonalsosialismens fordring om overvinnelsen og mestringen av det umulige. Frontens sublimitet viste seg dog for bergjegerne umulig å overvinne. Naturen og opplevelsene ved frontene sprengte bergjegernes referanserammer og den foreskrevne oversettelsen av det alpine i det polare feilet. Dette førte til hyppig bruk av eksotiserende strategier i memoarene, hvor området tilskrives et tilnærmet eventyrlig uttrykk, karakterisert av snøstormer, nordlys, samer m.m. Disse ble alle uttrykk for områdets eventyrlige nordlighet, isolert fra sivilisasjonen og virket ikke kun som unnskyldning for bergjegernes manglende mestring, men fjernet samtidig frontinnsatsen fra den bredere krigskonteksten.

Ved Polarfronten var bergjegerne i egenskap av sin geografiske isolasjon adskilt fra resten av Wehrmacht og krigsteateret per se. Isolasjonen kan trolig delvis forklare de sterke båndene i etterkrigstidens tradisjonspleie, hvor memoarene støtter opp om det tette samholdet, sjeldent med kritikk. Det sterke trykket på at fortellinger om fronten skulle rette seg etter kollektivets forventninger førte altså til at avvikende stemmer og beretninger ble fortiet og fornektet. Ikke bare blant bergjegerne, men også hos sivile grunnet bergjegermytens suksess og de tette båndene mellom bergjegerne som militær avdeling og resten av den alpine kulturen. Fortielsen lar seg særlig vise i memoarenes fornektelse av stadfestede deserteringer eller selvmord, men også i etterkrigstidens avvisning av forsøk på å etablere motfortellinger som Janko Messners. Den eneste tidlige kritikken som etablerte seg, trolig muliggjort av Wehrmacht-myten tilbakevisning på 1990-tallet, tidsmessig avstand og begrensetheten ved deres kritikk av bergjegerne som avdeling eller deres idealer, ligger i senere personlige memoarer.

Forklaring på kritikkens fravær kan sies å bestå i to impulser. På den ene siden vanskeliggjorde veteranenes samhold og manglende aksept for avvikende holdninger til bergjegernes krigsinnsats kritikk. Presset om å opprettholde en viss historie var for veteraner med avvikende syn vanskelig å gå imot grunnet manglende strafferettslige undersøkelser av bergjegerveteraner, begrenset interesse fra forskere og samfunnet generelt så vel som faktum at alpekulturen tidlig slo ring rundt tradisjonspleien. Og heri ligger immunitetens andre årsak. Som grunnleggende bestanddel av den alpine kulturen var et angrep på bergjegerne et angrep på alpin kultur. Denne oppfatningen uskyldiggjorde kombinert med den tidlige friskrivelsen av veteraner uten partimedlemskap bergjegerne. Disse anså seg selv og ble ansett av sine nærmeste som fedre, brødre og ektemenn som under krigen kun hadde videreført sin daglige dont og sine maskulinitetsidealer, om enn i uniform. Grunnet manglende kritikk kunne bildet videreføres av en aktiv tradisjonspleie, som definerte bergjegerne som adskilt fra det nasjonalsosialistiske. At det ikke foreligger kritiske studier om bergjegernes krigshistorie og særs ikke for de «nordlige» har vært et grunnleggende ønske for dette arbeidet å bøte på.

Likevel gikk de litterære uttrykkene for bergjegernes tradisjonspleie gjennom en tydelig utvikling. Som vist i dette arbeidet, kan veteranenes memoarer skjematiseres i tre kategorier. Disse kategoriene, navngitt i arbeidet som generalsmemoarer, divisjonshistorier og personlige memoarer, er delt opp på bakgrunn av deres skildring og fremstilling av krigen og bergjegernes militære innsats, noe som har korrespondert tydelig med tidsmessig avstand til krigen. Generalsmemoarene, utgitt frem til midten av 1950-tallet hadde karakteren av apologetiske tilbakevisninger av skyldspørsmålet og med klare ideologiske overtoner. Fra midten av 1950-tallet frem til midten av 1980-tallet dominerte divisjonshistoriene, som flyttet fokuset fra det individuelle og ideologiske over til det kollektive og militære. Divisjonshistoriene skildret først og fremst bergjegerne qua avdeling, de var litterære uttrykk for bergjegernes kollektive minne. Fra midten av 1980-tallet kom mer kritiske fortellinger til uttrykk i enkelte personlige memoarer, uten at dette var tilfelle for samtlige. Avstanden til krigen og samfunnets endrede syn på krigen muliggjorde et annet forhold til krigen og frontinnsatsen, hvor denne ble skildret fra et personlig perspektiv uten skjønning som i de tidligere mer ideologisk ladede tekstene.

På bakgrunn av analysen vil jeg påstå at bergjegerveteranene på mange måter nektet å anerkjenne det offentlige stemningsskiftet i etterkrigstiden og beholdt de referanserammene rundt maskulinitetsidealer, verdier og verdenssyn de var innstilt med som bergjegere før og i det tredje riket. Etterkrigssamfunnet tvang heller ikke veteranene til å anerkjenne Wehrmachts omformulerte rolle. Denne immuniteten må forstås på bakgrunn av bergjegernes vellykkede

fortelling, bestående av ulike mytemer og hvis aksept i storsamfunnet vises av forbundshærenes deltakelse i seremoniene ved Mittenwald og Ulrichsberg og deres manglende posisjonering overfor bergjegerne selvforherligelse tross senere retningslinjer for Wehrmachts-tradisjoner.³⁸⁷

Der 1990-tallets Wehrmachts-utstillinger tilbakeviste Wehrmacht-myten har bergjegermyten overlevd, noe som observeres i bergjegernes vedvarende tradisjonspleie, hvor kritikk fra storsamfunnet først nådde offentligheten på tidlig 2000-tall – nok mer grunnet frafall blant veteranene enn politisk trykk, uten å undervurdere arbeidet gjort av organisasjoner som AK gegen den Kärntner Konsens og AK Angreifbare Traditionspflege. Konkluderende påstår denne analysen at bergjegerne med det alpine sivilsamfunnet etter krigen utgjorde en motoffentlighet, forsterket av ytre avgrensning. Innenfor dette fellesskapet utgav veteranene de analyserte memoarene. Dette diskursive rommet beholdt visse tradisjonssyn og mannsideal, utenfor omverdenens rekkevidde. Rommet bestod heller ikke kun av forfattere, men av lesere og forlag. Lesere, da bøkene rettet seg til forfatterens tidligere kamerater og deres familier. Forlag, da disse, som Vowinckel og Stocker, muliggjorde bergjegermytens revisjonistiske krigsforståelse litterært. Slik besitter bergjegerne en særegen arv og tradisjonspleie, som sjeldent har blitt undersøkt. Et tema som på alle måter burde vært viet større oppmerksomhet, men som har vært vanskelig å behandle grunnet bergjegernes tette forhold til sitt kulturelle og regionale opphav. Ikke kun som soldater, men som bærere av en århundrelang militærkulturell tradisjon.

Der andre avdelingers krigsarv de siste tiårene har vært nøye gransket, har bergjegermyten til nå i stor grad vært skånet for slik oppmerksomhet, hvor kritikk utenfra har vært sentrert rundt tradisjonspleiens konkrete uttrykk og ikke dens innhold. Det er viktig å betone at denne analysen på ingen måte er uttømmende for bergjegernes fortidsforståelse og videreføring av denne. Arbeidet har vært nødt til å utelukke en rekke interessante og viktige forskningsspørsmål, som alle forhåpentligvis undersøkes nærmere i fremtiden. Primært blant disse er å trekke bergjegernes offisielle historier ut fra bergjegernes motoffentlighet og over i sivilsamfunnet. Videre bør det i fremtiden gjøres analyser av bergjegerfremstillinger skrevet av andre enn veteranene selv, både under krigen og i etterkrigstiden. Bergjegernes store historie er en historie som fortsatt har behov for dekonstruerende undersøkelser, ikke minst for å yte rettferdighet til de fortiede stemmene som til nå fåfengt har forsøkt å bli hørt.

³⁸⁷ Bundeswehr, "Richtlinien zum Traditionsverständnis und zur Traditionspflege in der Bundeswehr," lastet ned 02.03.2022. <https://www.helmut-lent.de/wp-content/uploads/2018/01/Traditionserlass-von-1982.pdf>.; Hubertus Trauttenberg og Gerhard Vogl, "Traditionspflege im Spannungsfeld der Zeitgeschichte," *Österreichische militärische Zeitschrift* 45, nr. 4 (2007): 413.

Kildefortegnelse

Primærkilder

- Buchner, Alex. *Gebirgsjäger an allen Fronten – Berichte von den Kämpfen der deutschen und österreichischen Gebirgsdivisionen*. Hannover: Adolf Sponholtz Verlag, 1954.
- Fischer, Hans. *Jahre, die wir nie vergessen*. München: Verlag Welsermühl, 1958.
- Hodurek, Herbert. *Ein kleines Edelweiß*. Österreichischer Milizverlag: Salzburg, 1997.
- Hübner, Paul. *Lappland Tagebuch 1941*. Kandern: Ried Verlag, 1985.
- Höflinger, Eugen. *Mein Kriegstagebuch 1938-1945 – Mit den Gebirgsjägern bis in den hohen Norden*. Norderstedt: Books on Demand, 2020.
- Hölter, Hermann. *Armee in der Arktis*. Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1953.
- Jacobs, Rudolf. *Auf Posten in der Polarnacht - Ein Gebirgsjäger erzählt*. Berlin: Wilhelm Limpert-Verlag, 1941.
- Klatt, Paul. *Die 3. Gebirgs-Division*. Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1958.
- Kräutler, Matthias, og Karl Springenschmid. *Es war ein Edelweiss...* Graz: Leopold Stocker Verlag, 1962.
- Müller, Heinz. *Von der Nordfront zu den Seelower Höhen: Januar 1941 - April 1945, Ein Soldat erinnert sich*. Untermaßfeld: Wehry-Verlag, 2012.
- Prinz von Hessen, Wolfgang. *Aufzeichnungen*. Kronberg im Taunus: Privatdruck, 1986.
- Rendulic, Lothar. *Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen*. München: Verlag Welsermühl, 1957.
- . *Soldat in stürzenden Reichen*. München: Damm Verlag GmbH, 1965.
- Ruef, Karl. *Odyssee einer Gebirgsdivision: Die 3. Geb. Div. im Einsatz*. Graz: Leopold Stocker Verlag, 1976.
- Rüf, Hans. *Gebirgsjäger vor Murmansk*. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1957.
- Thorban, F. W. . *Der Abwehrkampf um Petsamo und Kirkenes 1944: Operation "Birke" und "Nordlicht"*. Eggolsheim: Nebel Verlag, 2005.
- Wiesbauer, Toni. *In Eis und Tundra – Drei Jahre an der Lapplandfront*. Berg am See: Kurt Vowinckel Verlag, 1983.

Sekundärlitteratur

- AK gegen den kärntner Konsens. "Der Ulrichsberg – Fakten und Zahlen." I *Friede, Freude, deutscher Eintopf – Rechte Mythen, NS-Verharmlosung und antifaschistischer Protest*, 77-98. Wien: mandelbaum kritik & utopie, 2011.
- Amir, Claudia. "Karl Springenschmid (1897–1981) – Wegbereiter nationalsozialistischer Ideologie und Vertreter deutschnationalen Gedankenguts auf Lebenszeit." Mastergrad, Universität Wien, 2020.
- Bahr, Hermann. "Geist und Sport." *Der neuen Jugend: Literarische Zeitschrift* 1, nr. 4 (1928): 76–78.
- Bald, Detlef, Johannes Klotz, og Wolfram Wette. *Mythos Wehrmacht: Nachkriegsdebatten und Traditionspflege*. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2001.
- Barracough, Eleanor Rosamund, Danielle Cudmore, og Stefan Donecker. "Der übernatürliche Norden – Konturen eines Forschungsfeldes." *Nordeuropa Forum - Zeitschrift für Kulturstudien* (2013).
- Bartov, Omer. *Hitlers Wehrmacht. Soldaten, Fanatismus u. die Brutalisierung des Krieges*. Reinbek: Rowohlt, 1995.
- Berger, Thomas. *War, Guilt and World Politics after World War II*. New York: Cambridge University Press, 2012.
- Bergmann, Lovisa. "Okkupant om okkupert – Fremstillingen av nordmenn i Deutsche Polarzeitung og Polar-Kurier (1941–1945)." Mastergrad, Universitet i Tromsø, 2019.
- Bischof, Günther. "Allied Plans and Policies for the Occupation of Austria, 1938–1955." I *Austria in the twentieth Century*, redigert av Günther Bischof, Michael Gehler og Rolf Steininger, 162-89. London: Transaction Publishers, 2002.
- Brenden, Geir, og Arne Håkon Thomassen. *Hitlers norske skijegere – Norske SS-frivillige i Karelen 1941-44*. Oslo: Forlaget Historie og Kultur, 2013.
- Bundesministerium des Innern. "Verfassungsschutzbericht 2005." 2006.

- Carlson, David. "Autobiography." I *Reading primary sources. The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history.*, redigert av Miriam Dobson og Benjamin Ziemann, 175–91. New York: Routledge, 2009.
- Connell, Raewyn, og James Messerschmidt. "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept." *Gender and Society* 19, nr. 6 (2005): 829–59.
- Corum, James. "The German campaign in Norway 1940 as a joint operation." *The Journal of Strategic Studies* 21, nr. 4 (2008): 50-77.
- Couser, G. Thomas. *Memoir: An Introduction*. New York: New York: Oxford University Press, 2012.
- Dahl, Christian. "Topos og motiv. Et forskningshistorisk rids." *K & K* 45, nr. 123 (2017): 23-36.
- Darré, R. Walther, Hanns Deetjen, og Wolfgang Clauss. *Um Blut und Boden: Reden und Aufsätze*. München: Zentralverlag der NSDAP, 1939.
- David, Robert. *The Arctic in the British Imagination 1818-1914*. Manchester: Manchester University Press, 2001.
- Düsterberg, Rolf. *Soldat und Kriegserlebnis – Deutsche militärische Erinnerungsliteratur (1945-1961) zum zweiten Weltkrieg. Motive, Begriffe, Wertungen*. Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur. Redigert av Wolfgang Frühwald, Georg Jäger, Dieter Langewiesche, Alberto Martino og Rainer Wohlfeil. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000.
- Eriksen, Anne. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax, 1999.
- Erl, Astrid, Marion Gymnich, og Ansgar Nünning. *Literatur, Erinnerung, Identität: Theoriekonzeptionen und Fallstudien*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2003.
- Evjen, Bjørg. "Møter og holdninger mellom samer, norske nazimyndigheter og representanter for okkupasjonsmakten." I *Krig og frigjøring i nord*, redigert av Fredrik Fagerli, 85–96. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015.
- Fanta, Walter, og Valentin Sima. „Stehst mitten drin im Land“. *Das europäische Kameradentreffen auf dem Kärntner Ulrichsberg von den Anfängen bis heute*. Klagenfurt: Drava, 2003.
- Forcher, Michael. *Tirol und der Erste Weltkrieg – Ereignisse, Hintergründe, Schicksale*. Innsbruck-Wien: Haymon Taschenbuchverlag, 2014.
- Forth, Christopher. *Masculinity in the Modern West – Gender, Civilization and the Body*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Friese, Wilhelm. "Das deutsche Hamsun-Bild." *Edda* 65 (1965): 257–76.
- Fritsche, Maria. "Alkohol und (Besatzungs-)macht." I *'Wenn die Norstes uns schon nicht lieben,...' Das Tagebuch des Dienststellenleiters Heinrich Christen im besetzten Norwegen 1941–1943*, redigert av Dorothee Wierling, 229–50. Göttingen: Wallstein Verlag, 2021.
- . *Entziehungen: Österreichische Deserteure und Selbstverstümmeler in der Deutschen Wehrmacht*. Wien: Böhlau Verlag, 2004.
- . *Homemade Men in Postwar Austrian Cinema – Nationhood, Genre and Masculinity*. New York: Berghahn Books, 2013.
- . "Männlichkeit als Forschungskategorie? Vom Nutzen gendertheoretischer Ansätze für die Militär- und Militärjustizgeschichte." I *NS-Militärjustiz im Zweiten Weltkrieg*, redigert av Claudia Bade, Lars Skowronski og Michael Viebig, 61-76. Göttingen: V & R Unipress, 2014.
- Frøland, Carl Müller. *Nazismens idéunivers*. Oslo: Vidarforlaget, 2018.
- Frøland, Hans Otto. "Organisation Todt som byggherre i Norge." *Historisk tidsskrift* 97, nr. 3 (2018): 167–88.
- Frøland, Hans Otto, Mats Ingulstad, og Jonas Scherner. "Perfecting the Art of Stealing: Nazi Exploitation and Industrial Collaboration in Occupied Western Europe." I *Industrial Collaboration in Nazi-Occupied Europe - Norway in Context*, redigert av Hans Otto Frøland, Mats Ingulstad og Jonas Scherner, 1-34: Palgrave Macmillan, 2016.
- Gadamer, Hans-Georg. *Wahrheit und Methode*. Gesammelte Werke. Vol. 1, Tübingen: Mohr Siebeck, 1990.
- Giesen, Roman. "Der Bergfilm der 20er und 30er Jahre." (u. å.).
- Gillis, John R. "Introduction Memory and Identity: The History of a Relationship." I *Commemorations - The Politics of National Identity*, redigert av John R. Gillis, 3-24. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Gjølme Andersen, Kjetil. *Hitlers Byggherrer – Fritz Todt og Albert Speer i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget, 2021.

- Gramsci, Antonio. *Politisk teori - utdrag fra Fengselsopptegnelsene*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Gronau, Jennifer. "Auf blinde Flecke zeigen." Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, 2009.
- Hanisch, Ernst. *Männlichkeiten – Eine andere Geschichte des 20. Jahrhunderts*. Wien: Böhlau Verlag, 2005.
- Hansson, Heidi. "The Arctic in literature and the popular imagination." I *The Routledge Handbook of the Polar Regions*, redigert av Torben Christensen, Mark Nuttall og Martin Siegert, 45-56. London: Routledge 2018.
- Harrer, Heinrich, Anderl Heckmair, Fritz Kasperek, og Ludwig Vörg. *Um die Eiger Nordwand*. München: Franz-Eher-Verlag, 1938.
- Harrod, Andrew E. "Austrian Neutrality: The Early Years, 1955–1958." *Austrian History Yearbook* 41 (2010): 216–46.
- Herf, Jeffrey. "Der nationalsozialistische Technikdiskurs. Die deutschen Eigenheiten des reaktionären Modernismus." I *Der Technikdiskurs in der Hitler-Stalin-Ära*, redigert av Wolfgang Emmerich og Carl Wege, 72–93. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, 1995.
- Herman, David, Manfred Jahn, og Marie-Laure Ryan. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 2005.
- Heydenreuter, Reinhard. "Der Tiroler Aufstand aus bayerischer Sicht." I *Außenperspektiven: 1809. Andreas Hofer und die Erhebung Tirols*, redigert av Helmut Reinalter, Florian Schallhart og Eva Lavric, 31-44. Innsbruck: Innsbruck University Press, 2010.
- Höbel, Lothar. *Defiant populist. Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette: Purdue University Press, 2003.
- Jordan, Alexander. *Krieg um die Alpen – Der Erste Weltkrieg im Alpenraum und der bayerische Grenzschutz in Tirol*. Zeitgeschichtliche Forschungen. Berlin: Duncker & Humblot, 2008.
- Jünger, Ernst. *Der Kampf als inneres Erlebnis*. Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1926.
- Kaltenegger, Roland. *Deutsche Gebirgsjäger im Zweiten Weltkrieg*. Würzburg: Flechsig Verlag, 2014.
- . *Krieg am Eismeer: Gebirgsjäger im Kampf um Narvik, Murmansk und die Murmanbahn*. Graz: Leopold Stocker Verlag, 1999.
- . *Major Karl Ruef – Vom Ritterkreuzträger der Eismeerfront zum Militärkommandanten über die Tiroler Grenzschutztruppe*. Würzburg: Flechsig Verlag, 2016.
- Klein, Ralph. "Das Polizei-Gebirgsjäger-Regiment 18: Massaker, Deportation, Traditionspflege." *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 55, nr. 1 (2007): 41–64.
- Klein, Ralph, Regina Mentner, og Stephan Stracke. "Eine Selbsthilfegruppe für Kriegsverbrecher." I *Mörder unterm Edelweiss*, redigert av Ralph Klein, Regina Mentner og Stephan Stracke, 7-23. Köln: PapyRossa Verlag, 2004.
- Knab, Jakob. *Falsche Glorie – Das Traditionsverständnis der Bundeswehr*. Berlin: Ch. Links Verlag, 1995.
- . "Generaloberst Eduard Dietl." I *Hitlers militärische Elite - 68 Lebensläufe*, redigert av Gerd Ueberschär. Darmstadt: Theiss Verlag, 2015.
- . "Traditionspflege ist Geschichtspolitik oder: Die Neuauflage falscher Glorie." (u.å.).
- . "Verklärung und Aufklärung – Von den Heldenmythen der Wehrmacht zur Traditionspflege der Bundeswehr." *Vierteljahresschrift für Sicherheit und Frieden*, nr. 2 (1999): 96–105.
- Kramer, Johannes, og Peter Pirker. "Die 'Alpensöhne' im Zweiten Weltkrieg. Schlaglichter auf die Wehrmacht im Reichsgau Tirol und Vorarlberg und die Tiroler in der Wehrmacht." I *„...aber mir steckt der Schreck noch in allen Knochen.“ Innsbruck zwischen Diktatur, Krieg und Befreiung 1933–1950*, redigert av Mathias Egger, 139-72. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 2011.
- . "From traitors to role models: Rehabilitation and memorialization of Wehrmacht deserters in Austria." I *Traitors, Collaborators and Deserters in Contemporary European Politics of Memory*, redigert av Gelinada Grinchenko og Eleonora Narvselius, 59–86. Cham: Palgrave Macmillan, 2018.
- Kurowski, Frank. *Generaloberst Eduard Dietl – Deutscher Heerführer am Polarkreis*. Berg am Starnberger See: Verlagsgemeinschaft Berg, 1990.

- Kühne, Thomas. "Kameradschaft: "das Beste im Leben des Mannes". Die deutschen Soldaten des Zweiten Weltkriegs in erfahrungs- und geschlechtergeschichtlicher Perspektive." *Geschichte und Gesellschaft* 22, nr. 4 (1996): 504–29.
- . "Protean Masculinity, Hegemonic Masculinity: Soldiers in the Third Reich." *Central European History* 51, nr. 3 (2018): 390–418.
- Leiß, Ingo, og Hermann Stadler. *Weimarer Republik 1918-1933*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2003.
- Lévi-Strauss, Claude. *The view from afar*. New York: Basic Books, 1985.
- Lieb, Peter, og Cristoph Nübel. "Raum und Militärgeschichte." *Militärgeschichtliche Zeitschrift* 73, nr. 2 (2014): 277–82.
- Lingen, Kerstin von. "Soldiers into Citizens: Wehrmacht Officers in the Federal Republic of Germany (1945–1960)". *GHIL Bulletin* 27, nr. 2 (2005): 45–67.
- Lorenz, David Alegre. "Fear and loathing on the Eastern Front: Soviet forests and the memory of Western Europeans in the German military forces, 1941–1944." *Journal of Modern European History* 19, nr. 1 (2021): 125–41.
- Ludendorff, Erich. *Der totale Krieg*. München: Ludendorffs Verlag, 1935.
- Lundemo, Mari Olafson. "Engineering, Resources and Nature: Organisation Todt in Finland 1941–1944." Doktorgrad, European University Institute, 2020.
- Mann, Chris, og Christer Jörgensen. *Hitler's Arctic War: The German Campaigns in Norway, Finland and the USSR 1940-1945*. Havertown: Havertown: Pen & Sword Books Limited, 2017.
- Martshukat, Jürgen, og Olaf Stieglitz. *Geschichte der Männlichkeiten*. Frankfurt: Campus Verlag, 2018.
- Mattl, Siegfried, og Noora Sotaniemi. "'Kameradschaft'. Funktion und Entwicklung eines Dispositivs im Nachkriegsösterreich." *L'Homme. Z. F. G.* 12, nr. 1 (2001): 34–50.
- McLoughlin, Kate. "War and Words." I *The Cambridge Companion to War Writing*, redigert av Kate McLoughlin, 15-24. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Meyer, Hermann Frank. *Blutiges Edelweiß – Die 1. Gebirgs-Division im Zweiten Weltkrieg*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2008.
- Modersen, Gerhard. *Meine Lebenserinnerungen [1914-1950]*. upublisert.
- Mohr, Markus. "Sondermentalität mit Tradition – Die Gebirgsjäger in der Bundeswehr." *Wissenschaft & Frieden* 25, nr. 2 (2007).
- Müller, Thomas, og Gerd Schulz. *Die Deutschen Gebirgstruppen*. Königswinter: Brandenburgisches Verlagshaus, 2014.
- Neitzel, Sönke, og Harald Welzer. *Soldaten: Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2011.
- Neumann, Birgit. "Literatur als Medium (der Inszenierung) kollektiver Erinnerungen und Identitäten." I *Literatur, Erinnerung, Identität*, redigert av Astrid Erll, Marion Gymnich og Ansgar Nünning, 49-78. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2003.
- Nøkleby, Berit. *Da krigen kom: Norge september 1939 - juni 1940*. Oslo: Gyldendal, 1989.
- Olick, Jeffrey. "From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices and Products." I *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, redigert av Astrid Erll, Ansgar Nünning og Sara B. Young, 151-62. Berlin: Walter de Gruyter, 2008.
- Pantenburg, Vitalis. *Langt inne i isen*. Oslo: Blix Forlag, 1944.
- Pfister, Gertrud. "Sportfexen, Heldenmythen und Opfertod: Alpinismus und Nationalsozialismus." *Geschichte und Region* 13, nr. 1 (2004): 21–59.
- Pichl, Eduard. *Wiens Bergsteigertum*. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1927.
- Pirker, Peter. "'... Den Dreck unterschreib ich nicht!'. Anton Kutej, Štefan und Janko Messner – drei Entziehungsversuche aus der Wehrmacht." I *'Da machen wir nicht mehr mit ...' Österreichische Soldaten und Zivilisten vor Gerichten der Wehrmacht*, redigert av Thomas Geldmacher, Hannes Metzler, Magnus Koch, Peter Pirker og Lisa Rettl, 103-16. Wien: Mandelbaum Verlag, 2010.
- . "Ein Fall 'besonderer Traditionspflege': Die Windisch-Kaserne, der Narvik-Mythos und das österreichische Bundesheer." (2021).
- . "'...Wir gehen gemeinsam in den Untergrund'. Die Osttiroler Deserteure Alois Holzer, David Holzer und Franz Stolzlechner." I *'Da machen wir nicht mehr mit ...' Österreichische*

- Soldaten und Zivilisten vor Gerichten der Wehrmacht*, redigert av Thomas Geldmacher, Hannes Metzler, Magnus Koch, Peter Pirker og Lisa Retzl, 126-37. Wien: Mandelbaum Verlag, 2010.
- Pohanka, Reinhard. *Pflichterfüller - Hitlers Helfer in der Ostmark*. Wien: Picus Verlag, 1997.
- Portelli, Alessandro. "What makes oral history different." I *The Oral History Reader*, redigert av Robert Perks og Alistair Thomson, 25–31. New York: Routledge, 1998.
- Ratzel, Friedrich. *Anthropogeographie*. Stuttgart: Verlag von J. Engelhorn, 1909.
- Reuth, Ralf Georg. *Joseph Goebbels Tagebücher 1924–1945*. München: Piper Verlag, 2003.
- Ruoho, Sirpa. "Der Krieg in Lappland (1941-1945) als geteilte Erinnerungslandschaft." Johannes Gutenberg-Universität, 2012.
- Schimanski, Johan, og Ulrike Spring. *Passagiere des Eises – Polarhelden und arktische Diskurse 1874*. Wien: Böhlau Verlag, 2015.
- Schröder, Hans Joachim. *Die gestohlenen Jahre – Erzählgeschichten und Geschichtserzählung im Interview: Der Zweite Weltkrieg aus der Sicht ehemaliger Mannschaftssoldaten*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992.
- Schulte, Gabriele. *Hamsun im Spiegel der deutschen Literaturkritik 1890 bis 1975*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1986.
- Scianna, Bastian Matteo. "Rebuilding an Austrian Army: The Bundesheer's Founding Generation and the Wehrmacht Past, 1955–1970." *War in History* 26, nr. 1 (2019): 105–23.
- Scott, John. *A Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Seitsonen, Oula, Vesa-Pekka Herva, Kerkko Nordqvist, Anu Herva, og Sanna Seitsonen. "A military camp in the middle of nowhere: mobilities, dislocation and the archaeology of a Second World War German military base in Finnish Lapland." *Journal of Conflict Archaeology* 12, nr. 1 (2017): 3–28.
- Speer, Albert. *Inside the Third Reich*. New York: Simon & Schuster, 1997.
- Szczepaniak, Monika. "'Helden in Fels und Eis.' – Militärische Männlichkeit und Kälteerfahrung im Ersten Weltkrieg". *Colloquia Germanica* 43, nr. 1-2 (2010): 63–77.
- Sæveraas, Torgeir E. *Wehrmacht i Norge – På vakt i krigens skjebnesone*. Oslo: Pax forlag, 2021.
- Theweleit, Klaus. *Männerphantasien*. Berlin: Matthes & Seitz Berlin Verlagsgesellschaft, 2020.
- Trauttenberg, Hubertus, og Gerhard Vogl. "Traditionspflege im Spannungsfeld der Zeitgeschichte." *Österreichische militärische Zeitschrift* 45, nr. 4 (2007): 407–18.
- Ueberschär, Gerd. "Kriegführung und Politik in Nordeuropa." I *Der Angriff auf die Sowjetunion*, redigert av Horst Boog, Jürgen Förster, Joachim Hoffmann, Ernst Klink, Rolf-Dieter Müller og Gerd Ueberschär, 810-82. Stuttgart: Militärgeschichtlichen Forschungsamt, 1983.
- Uhl, Heidemarie. "From Victim Myth to Co-Responsibility Thesis." I *The Politics of Memory in Postwar Europe*, redigert av Claudio Fogu, Wolf Kansteiner og Richard Lebow, 40-72. London: Duke University Press, 2006.
- Vonderau, Patrick. *Bilder vom Norden – Schwedisch-deutsche Filmbeziehungen, 1914–1939*. Marburg: Schüren-Verlag, 2005.
- Weih, Ruth. "Alltag für Soldaten? Kriegserinnerungen und soldatischer Alltag in der Varangerregion 1940–44." Doktorgrad, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, 2005.
- Werner, Frank. "'Hart müssen wir hier draussen sein'. Soldatische Männlichkeit im Vernichtungskrieg 1941–1944." *Geschichte und Gesellschaft* 34, nr. 1 (2008): 5–40.
- Westerlund, Lars. "German Penal Camps in Finland 1941–1944." I *Prisoners of War and Forced Labour*, redigert av Mariann Neerland Soleim, 157-79. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010.
- . *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin Kansallisarkiston artikkelikirja* [Wars, Internees and the Transition to the Postwar Era]. Helsinki: Nord Print, 2010.
- Waage, Johan. *Kampene om Narvik*. Oslo: Dreyer, 1961.
- Zebhauser, Helmuth. *Alpinismus im Hitlerstaat*. München: Bergverlag Rother, 1998.
- Ziemke, Earl F. *The German Northern Theater of Operations 1940–1945*. Washington D.C.: Department of the Army, 1959.
- Aas, Steinar. *Narviks historie – Byen, banen og bolaget*. Narvik: Stiftelsen Narviks Historieverk, 2001.

Avisartikler

- Krug, Alexander. "Blutbad in der Toskana." *Süddeutsche Zeitung*, 10.05.2010.
- Köpf, Matthias. "Kritiker nehmen erstmals an Gedenkfeier der Gebirgsjäger teil." *Süddeutsche Zeitung*, 05.06.2019.
- Obermaier, Frederik. "Harte Kerle auf gefährlichem Terrain." *Süddeutsche Zeitung*, 19.07.2011.
- Schwarz, Karl. "Der Tundrakrieg - ein neues Heldenlied der deutschen Gebirgsjäger." *Deutsche Zeitung in Norwegen*, 22.10.1941, 3.
- u.f. "LVT-Leiter Tauschitz von Funktion entbunden." *Österreichischer Rundfunk* 11.02.2022.
- . "Ulrichsberg-Treffen fand von Öffentlichkeit unbemerkt statt." *Der Standard*, 16.09.2014.
- . "Unsere Gebirgsjäger stellen aus – Die große Schau 'Bergvolk-Soldaten Volk', die nach Innsbruck kommt." *Innsbrucker Nachrichten*, 16.10.1943, 3.

Webografi

- Barthou, Peter. "Der "Oberstenparagraph". Bundesheer, lastet ned 20.01.2022. <https://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=955>.
- Bundeswehr. "Geschichte der Gebirgsjäger." lastet ned 14.01.2022. <https://www.bundeswehr.de/de/geschichte-der-gebirgsjaeger-71938>.
- . "Richtlinien zum Traditionsverständnis und zur Traditionspflege in der Bundeswehr." lastet ned 02.03.2022. <https://www.helmut-lent.de/wp-content/uploads/2018/01/Traditionserlass-von-1982.pdf>.
- de Fátima Pais, Maria. "Andreas Hofer – from innkeeper to Tyrolean Folk Hero." Aveiro University, lastet ned 14.01.2022. <https://europe-nations.estudosoculturais.com/pdf/0104i.pdf>.
- Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. "Neue neonazistische Umtriebe am Ulrichsberg." lastet ned 12.05.2022. <https://www.doew.at/erkennen/rechtsextremismus/neues-von-ganz-rechts/archiv/februar-2020/neue-neonazistische-umtriebe-am-ulrichsberg>.
- . "Neue Ordnung." lastet ned 11.01.2022. <https://www.doew.at/erkennen/rechtsextremismus/neues-von-ganz-rechts/archiv/april-2001/neue-ordnung>.
- . "Wilhelm Grimburg (1923–2017)." lastet ned 17.02.2022. <https://www.doew.at/neues/wilhelm-grimburg-1923-2017>.
- Edelweiß Antiques. "The History of the Heeresbergführer." lastet ned 16.12.2021. <https://www.edelweiss-antiques.com/heeresbergfuhrer>.
- Hinterstoisser, Hermann. "Das Edelweiß – Alpenblume mit Symbolkraft." Bundesheer, lastet ned 05.10.2021. <https://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=1438>.
- Kristiansen, Tom. "I en verden av total krig: Norge 1939–45." UiT, lastet ned 31.01.2022. https://uit.no/prosjekter/prosjekt?p_document_id=590210.
- Moscow-Conference. "Joint Four-Nation Declaration." lastet ned 20.01.2022. <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431000a.html>.
- OK-Mittenwald. "Brendtenfeier." lastet ned 13.01.2022. <https://www.okmittenwald.de/aktuelles.html>.
- Rondholz, Eberhard. "Die Verbrechen der Gebirgsjäger." Deutschlandfunk, lastet ned 17.01.2022. <https://www.deutschlandfunk.de/die-verbrechen-der-gebirgsjaeger-100.html>.
- u.f. "Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg." lastet ned 25.01.2022. <http://www.zeno.org/Geschichte/M/Der+N%C3%BCrnberger+Proze%C3%9F/Hauptverhandlungen/Sechzigster+Tag.+Freitag,+15.+Februar+1946/Nachmittagssitzung>.
- Wehrmacht, Lexikon der. "Armee Lappland – 20. Gebirgs-Armee – Wehrmachtsbefehlsstelle Norwegen." lastet ned 11.03.2022. <https://lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/ArmeenGeb/20GebArmee.htm>.

